

Fra soldat til krigsfange

Behandlingen av svenske krigsfanger i Norge og norske krigsfanger i Sverige i årene 1808-1809.

Tonje Barsett Langen

Toverudbautaen i Aurskog-Høland

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH)
Universitetet i Oslo
Vår 2011

Forord

Jeg vil begynne med å takke min mor Hilde Barsett og min far Per Arne Langen. Dere har inspirert meg til å søke etter utfordringer, være selvstendig og å stå på egne ben. Takk til Per Arne for pirking og korrekturlesing av oppgaven, takk til Hilde for gode middager og rom for klaging. Jeg vil takke Morten N. Ottosen som fant en oppgave til meg med mine interesser samt i en tidsperiode jeg kjente lite til fra før, akkurat en slik utfordring jeg trengte. Takk for gjennomgåelse av oppgaven og gode råd både i form av fakta og struktur. Her har også min veileder, Øystein Rian, vært uvurderlig. Med sin enorme kunnskap på området og gode betraktninger har han vært til verdifull hjelp. Takk.

Jeg vil også takke alle som har stått på for å hjelpe meg med å finne den informasjonen jeg var på let etter. Takk til de ansatte på Krigsarkivet i Stockholm og Riksarkivet i Oslo for god hjelp og gode råd. Jeg vil rette en ekstra stor takk til Knut Olborg som har vært som en mentor for meg. Takk for all hjelp med oversettelse av vanskelig tekster og gode råd, og ikke minst for all oppmuntring og motivering når jeg har blitt overveldet av all den informasjon jeg har måttet gå igjennom.

Jeg vil også takke mine medstudenter og spesielt ”lunsj-gruppa”. Ingeborg Lie og Anders G. Hamre, takk for lange lunsjer og gode ord når dagene har gått tregt. Takk til min søster Juni Barsett Langen for latter, vin og kaker – ingredienser som er uvurderlige i et liv som masterstudent. Ellers vil jeg takke resten av min familie og alle mine gode venner for god støtte og motivasjon. Til slutt vil jeg takke min samboer Frode som hele tiden så det beste ved oppgaven og som var der for meg når jeg trengte en klem.

Tonje Barsett Langen

Oslo, 09.05.11

Innhold

TABELLER:	V
1. INNLEDNING	1
PRESENTASJON:	1
PROBLEMSTILLING:	2
HISTORIOGRAFI OG TIDLIGERE FORSKNING:	3
KILDER OG METODISKE OVERVEIELSER:	6
AVGRENSNING:	11
DISPOSISJON:.....	12
2. BAKGRUNN: KRIG OG FANGER	13
INNLEDNING:.....	13
SVERIGE:	13
NORGE:	14
REGJERINGSKOMMISJONEN:.....	14
ØKONOMISKE OG SOSIALE SITUASJONEN:.....	15
SLUTTEN AV KRIGEN:	16
DEFINISJON KRIGSFANGE:.....	16
LOVER OG REGLER:	17
GENERELLE IDEER OM HVORDAN MAN SKULLE BEHANDLE KRIGSFANGER:	19
SOLDATERS MENTALITET I FORHOLD TIL DET Å TA KRIGSFANGER. DREPE ELLER IKKE DREPE?	21
HAN SAD I "PRISONEN":.....	24
KONKLUSJON:	29
3. BEHANDLINGEN AV SVENSKE KRIGSFANGER I NORGE:	31
INNLEDNING:.....	31
HVOR MANGE BLE TATT TIL FANGE?	32
MOTTAKELSEN AV FANGER OG UTPLASSERING:.....	35
FANGENE FLYTTES VESTOVER OG SØROVER:	40
INNKVARTERING:.....	41
ARBEIDSOPPGAVER:.....	43
DE SIVILE SVENSKENE:	45
ET SPØRSMÅL OM RANG:	46

BEHANDLINGEN AV SVENSKER OFFISERER:.....	47
GREV MÖRNER LEVER SINE "MUNTRE DAGE":.....	48
EN OFFISER I "FANGENSKAP":.....	49
"EN VELSKAPT MAND":.....	51
SOLDATEN ERIK TUPP:.....	52
SAMLET OM FANGEBEHANDLINGEN:.....	53
MAT, DRIKKE OG KLÆR:.....	54
EN FORRÆDERSK MÅTE Å TJENE PENGER PÅ:.....	56
RØMLINGER:.....	57
DESERTØRER/KRIGSFORHØR:.....	58
UTVEKSLING:.....	61
KONKLUSJON:.....	63
4. BEHANDLINGEN AV NORSKE KRIGSFANGER I SVERIGE:.....	65
INNLEDNING:.....	65
HVOR MANGE BLE TATT TIL FANGE?.....	66
GENERELL BEHANDLING AV NORDMENNENE:.....	69
MOTTAKELSEN AV FANGER, UTPLASSERING OG ARBEID:.....	70
SIVILE NORDMENN I SVERIGE:.....	73
DA "FINN-JO" VAR KRIGSFANGE:.....	74
MAT, DRIKKE OG KLÆR:.....	75
DET ER HELT GREIT Å HJELPE FIENDEN:.....	77
SLAVERIET PÅ CARLSTENS FESTNING:.....	79
DESERTØRER:.....	80
UTVEKSLING:.....	82
KONKLUSJON:.....	83
5. KONKLUSJON.....	85
KILDER OG LITTERATUR.....	91
ORDLISTE OG FORKORTELSER:.....	99
VEDLEGG:.....	100

Tabeller:

Tabell 1 – Antall svenske soldater tatt til fange ved Toverud	s. 33
Tabell 2 – Antall svenske soldater tatt til fange ved Trangen	s. 34
Tabell 3 – Antall svenske soldater tatt til fange ved Prestebakke	s. 34
Tabell 4 – Antall norske soldater tatt til fange ved Lier	s. 66
Tabell 5 – Den fastsatte spiseordningen til de norske fangene	s. 75
Tabell 6 – Den fastsatte porsjonsordningen for de svenske troppene	s. 76

1. Innledning

Presentasjon:

Perioden 1807-1814 er en svært hektisk periode i norsk og svensk historie. Norge og Sverige sto på hver sin side i Napoleonskrigen. De norske historikerne er enige om at den norske nasjonale identitetsfølelsen ble forsterket i denne perioden, og fikk et mer politisk aspekt ved seg enn tidligere.¹ Etter flåteranet i 1807 erklærte den danske regjerende kronprins² Fredrik krig mot Storbritannia og sluttet seg sterkere til Napoleon. Krigen 1807-1814 skulle få dramatiske følger for det norske samfunnet. For første gang var det konflikt mellom Danmarks og Norges interesser. Norge tapte på å være med i en handelsblokade ettersom Storbritannia var landets viktigste handelspartner. Norge var avhengig av matforsyninger og blokaden førte til matmangel og hungersnød. Britene sperret av Norge mot omverden ved kystlinjen. Ettersom Sverige var alliert med Storbritannia, ble det vanskelig å eksportere og importere varer ved landegrensen mot Sverige.³ Den danske regjeringen innså nå at det var umulig å styre Norge bare fra Danmark, og den opprettet en midlertidig regjeringskommisjon i Norge.

Norge befant seg i en vanskelig situasjon på grunn av Napoleonskrigen, hungersnøden herjet og man ble isolert fra Danmark. Da krigen mot Sverige begynte i 1808 ble den norske hæren mobilisert. Selv om dette skapte problemer for jordbruksnæringen hevdet general Gustaf Mauritz Armfelt den 12. mai i et brev til oberst Posse om nordmennene at: "...aldrig har någon Nation varit sin Regjering mer tillgifne än NorBaggen, aldrig har hat och falskhet emot oss varit säkrare än deras."⁴ Det skulle ikke ta lang tid fra krigen startet våren 1808 til de første krigsfangene dukket opp i både Norge og Sverige. Og i denne settingen måtte hvert av landenes myndigheter ta stilling til hva de skulle gjøre med fangene. De måtte forhøres og innkvarteres, de måtte få mat og drikke, men ikke i noen av de to landene var det bestemt på forhånd om hvordan de skulle behandles.

¹ Sindre Fjeld, «Budstikken - en propagandaavis? En innholdsanalyse av regjeringskommisjonens offentlige ytringer i Budstikken 1808.» (Masteroppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 2010), 1.

² Kronprins Fredrik ble ikke konge før 13. mars 1808 da kong Christian 7. døde. Men på grunn av sin sinnssykdom virket Fredrik som regent også før 13. mars. Jfr.

http://www.snl.no/nbl_biografi/Christian_7/utdypning_7.mai_2011, kl. 18.03.

³ Ståle Dyrvik, *Norsk historie 1625-1814: vegar til sjølvstende*, bd. 3, Norsk historie (Oslo: Samlaget, 1999), 204-205.

⁴ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Utgångna handlingar. Volum 158, s. 47.

Statsviter Ståle Ulriksen mener Napoleonskrigene kan ”betegnes som den egentlige første verdenskrig.” Det var den første totale krig og den første ideologiske krig siden trettiårskrigen i Europa. Krigen ble ikke bare kjempet i Europa, men også i Amerika, i Afrika og i Asia.⁵ I følge historikeren Niall Ferguson så var første verdenskrig opphavet til tankegangen om å avskrekke eller hindre soldater fra å overgi seg, selv om de befant seg i en vanskelig situasjon. Dette fikk større utslag i andre verdenskrig, men forandret seg også til at det ble ønsket at fiende-soldatene skulle overgi seg. Det er den psykologiske krigføringen, der det oppmuntres til overgivelse istedenfor å avskrekke soldater fra å overgi seg, som ender en krig, skriver Ferguson. Han argumenterer videre for at det er antallet soldater som overgir seg som ender en krig, ikke hvor mange som blir drept. Soldatene som overga seg kunne brukes som gissel og til ulike arbeidsoppgaver. Tanken var at hvis fangene fikk bra behandling kunne dette føre til at flere fiende-soldater overga seg. Denne praksisen var mer vanlig på 1800-tallet. I tillegg tilhørte ikke lenger krigsfangene det landet de kjempet for, men det landet som hadde avvæpnet dem, mente Napoleon.⁶

Men hva slags behandling fikk de? Oberst Henrik Angell skriver i sin bok *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814* at de svenske krigsfangene hadde det mye bedre i Norge enn hva norske krigsfanger hadde det i Sverige. De svenske fangene ble under hele sitt opphold i Norge behandlet bra, mens fangene som svenskene tok under krigen, skal dessverre ofte ha fått en ugunstig skjebne og beretningene om dem er ofte ytterst sørgelige.⁷

Problemstilling:

På bakgrunn av dette har hovedproblemstillingen vokst frem til å bli:

Hva slags behandling fikk de svenske krigsfangene i Norge og de norske krigsfangene i Sverige? En systematisk redegjørelse for de norske og svenske krigsfangene i perioden 1808-1809.

Jeg vil gi komparative perspektiver på fangebehandlingen og utfordre tesen og påstanden om at svenske fanger ble behandlet bedre enn norske, jfr. Henrik Angell. For å finne ut det må jeg innhente opplysninger om hva som skjedde med de norske og svenske krigsfangene.

⁵ Ståle Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen: militærmakt eller folkeforsvar?* (Oslo: Pax forl., 2002), 68.

⁶ Niall Ferguson, «Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat.», *War in History*, 2004, 149 og 151.

⁷ H. Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814* (Kristiania: Aschehoug, 1914), 114.

Et deltema er synet på krigsfanger. Hvilke regler og lover fantes det for hvordan fangene skulle behandles? I hvilken grad ble de fulgt? Ble fangene holdt atskilt fra samfunnet ellers, eller ble de på en eller annen måte plassert og tatt vare på i lokalsamfunnet?

Et annet deltema er å se på det som skjedde når svenske og norske krigsfanger flyktet. Hvordan fant de veien til grenseområdet? Hvilken straff fikk de dersom de ble tatt? Det vil også i denne sammenheng være interessant å se på behandlingen av svenske og norske soldater som deserterte. Hvorfor ønsket noen av soldatene å desertere?

Et tredje deltema er å se på hva som skjedde med nordmenn bosatt i Sverige og svensker bosatt i Norge på det tidspunktet det ble erklært krig? Ble de tatt til fange og plassert sammen med krigsfangene? Eller fikk de leve i fred?

Historiografi og tidlige forskning:

”Det er fåa begivenheter i vor nyere historie som har vært diskutert og omstridt som denne krig, og især det som var foranledningen til den: Englands brutale voldshandling, flaateranet,”⁸ skriver professor i historie, Jacob S. Worm-Müller, angående perioden 1807-1810. Til tross for dette har militærhistorie med unntak av andre verdenskrig ikke vært et prioritert fagfelt i norsk historieforskning. Professor i historie, Øystein Rian, skriver at ”Forsvarskampen mot det svenske invasjonforsøket i 1808 ble i sterk grad en norsk patriotisk krig som forente eliten med folket i en felles front. Denne krigen er blitt undervurdert av moderne historikere.”⁹ Militærhistoriske fremstillinger har som følge av dette ofte blitt skrevet av offiserer. Disse fremstillingene har hatt kriger og slag som sine interesseområder.¹⁰ Historikerne Rolf Hobson og Tom Kristiansen mener et særtrekk ved de som studerte krigsmakten, er at de ikke var særlig opptatt av jordbruk, næringsliv og andre forhold angående sivilbefolkningen.¹¹ Det var altså ikke historikere som skrev krigshistorien. Historiker Nils Ivar Agøy skriver at underfokuseringen på militæretaten i historieskrivingen ikke er et særnorsk fenomen og henviser til forskeren István Deák som skriver:

⁸ Jacob S. Worm-Müller, *Norge gjennom Nødsaarene. Den norske regjeringskommisjon 1807-1810*. (Kristiania: Steenske Forlag, 1918), 1.

⁹ Øystein Rian, «Oppfatningen av Norge fra seinmiddelalderen til 1814», i *Norsk patriotisme før 1814*, red. Odd A. Storsveen m.fl., KULTs skriftserie 88 (Oslo: Norges forskningsråd, 1997), 180.

¹⁰ Markus A. Stuestøl, «Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814.» (Masteroppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 2009), 2.

¹¹ Rolf Hobson og Tom Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie: en innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*, bd. 6-1995, IFS info (Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1995), 6.

”There can be no doubt that the military, as a social institution and as a pressure group, has played a crucial role in modern history, a role that has hitherto been insufficiently explored, partly because of the reluctance of historians and intellectuals in general to deal with what they see as an unappealing body of men. The brutality, seeming aimlessness, and utter boredom of military life in peacetime repels almost as much as the carnage of war.”¹²

Det er et faktum at militærhistorie har blitt viet alt for lite oppmerksomhet, eneste unntak er krigene/slagene/trefningene. I tillegg til de grunnene Deák nevner så har historikere heller konsentrert seg om Norges indre historie: Det vil si folket, samfunnsgruppene og institusjonenes liv, og om den politikk som knytter seg til disse forhold.¹³ Mot slutten av 1800-tallet var historikerne mer opptatt av å skrive en generell nasjonal historie. Historieskrivingen skulle bli en del av nasjonsbyggingen og historikerne ønsket å gi Norge en historisk identitet.¹⁴ Blant annet ble kaptein Dreyer på stubben portrettert i skolebøker som en figur på norsk nasjonalfølelse. Markus Stuestøl trekker frem i sin masteroppgave en annen mulighet til hvorfor ikke militærhistorie får så mye oppmerksomhet. Nemlig historieforskernes usikkerhet i forhold til militærhistorie. På grunn av skepsisen til den eldre militærhistoriske litteraturen har historikere følt seg på utrygg grunn i møte med temaet.¹⁵

Men Stuestøl påpeker også at det er verdt å merke seg at interessen for militærhistorie i forskningen har økt de siste årene. I årene 2000-2004 ble verket *Norsk forsvarshistorie* utgitt i fem bind.¹⁶ Tiden frem til 1814 blir kun behandlet i bind 1, og behandlingen av krigsfangene i årene 1808-1809 nevnes så og si ikke.

Når det gjelder tidligere arbeider med krigsfanger i denne perioden, er lite gjort. Det er skrevet flere bøker om hendelsene i årene 1807-1814, blant annet har oberst Henrik Angell skrevet en bok om alle trefningene – *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*.¹⁷ Her opplyses det at soldater ble tatt til fange, og noen steder spesifiserer han hva han mener de norske og de svenske soldatene fikk av behandling som krigsfanger. Han hevder at de norske krigsfangene

¹² Nils Ivar Agøy, *For konge og fedreland?: offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905*, bd. 7, HIFOs skriftserie (Oslo: Den norske historiske forening, c2001), 16.

¹³ Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 28.

¹⁴ *Ibid.*, 30.

¹⁵ Stuestøl, «Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814.», 3.

¹⁶ Geir Atle Ersland og Terje H. Holm, *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*, bd. 1, Norsk forsvarshistorie (Bergen: Eide, c2000).

¹⁷ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*.

i Sverige fikk en dårligere behandling enn det de svenske krigsfangene fikk i Norge. Denne boken gir et verdifullt innblikk til generelle fakta om trefningene, men er skrevet i en nasjonalistisk ånd og jeg bruker derfor denne boken til å peke på meninger som har vært uttrykt om krigen. For å få en god oversikt over tidsperioden og hendelsene har også Harald Aamodts bok *Øvre Solørs militære historie*¹⁸ og Generalstabens krigshistoriske afdelings utgivelse av *Sveriges Krig åren 1808 och 1809*¹⁹ vært til stor hjelp. Odd W. Thorson sine bind om Drammen²⁰ nevner noe om krigsfangene som satt i fangenskap der.

Man har vært klar over at svenske soldater har blitt holdt som krigsfanger i Norge og at norske soldater ble holdt som krigsfanger i Sverige. Men ingen fra norsk side har gjort et forsøk på å vise det totale omfanget av svenske krigsfanger i Norge og norske krigsfanger i Sverige, og hvilke forhold de levde under. En bred beskrivelse og vurdering mangler. De norske krigsfangenes situasjon i Sverige har aldri tidligere blitt studert og forsket på. Det er med andre ord skrevet altfor lite om soldatene som ble tatt til krigsfanger i 1808-1809. Arbeidet som her fremlegges vil dermed være et nybrottsarbeid på dette området.

Nyere forskningsarbeid som imidlertid går direkte på krigsfanger er artikkelen *Svenske krigsfanger 1808-1809* skrevet av den norske historikeren Per-Øyvind Sandberg.²¹ Artikkelen gir en pekepinn på hva fangene ble satt til å gjøre i Norge og hvor de ble plassert. Sandberg viser til at de svenske soldatene fikk en human behandling i Norge. Samtidig viser artikkelen vei til hvor man kan lete etter relevant kildemateriale. Historiker Knut Olborg sin artikkel *Krigshandlinger i Norge under Napoleonskrigene* har også vært verdifull for meg i letingen etter svar på fangebehandlingen av svenske soldater. Artikkelen tar for seg landkrigen med Sverige 1808-1809 og den virkning begivenhetene hadde på det norske samfunn og forholdet mellom landene.²² På grunnlag av disse artiklene vet vi hvor i landet de svenske krigsfangene ble sendt, og vi vet også noe om hva slags arbeidsoppgaver de ble satt til.

Torstein Bertelsen har skrevet en upublisert artikkel om blant annet svenske krigsfanger i Bergen: ”*Saaledes som brugelig er mellem civiliserede nationer*”. *Engelske og svenske*

¹⁸ Harald Aamodt, *Øvre Solørs militære historie* (Flisa: Våler og Åsnes kommuner, 1964).

¹⁹ Generalstabens krigshistoriska afdeling, *Kriget i Norge 1808*, bd. 6, Sveriges krig åren 1808 och 1809 (Stockholm: Norstedt & søner, 1915).

²⁰ Odd W. Thorson, *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie.*, bd. 2 (Drammen kommune, 1962).

²¹ Per-Øyvind Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», i *Årbok for Gjøvik Tverrdalene* (Gjøvik: Gjøvik Historielag, 1997).

²² Knut Olborg, «Krigshandlinger i Norge under Napoleonskrigene.», *Historie*, 2010, 36.

*krigsfanger i Bergen i årene 1801 og 1808-1810.*²³ Her kommer han inn på behandlingen av fangene som satt i Bergen. Denne artikkelen har gitt meg ideer til utformingen av masteroppgaven. Av samme verdi har historieprofessor Berit Eide Johnsens bok om krigsfanger i England vært.²⁴ Den har gitt meg en bedre innsikt i hvordan krigsfangene ble behandlet i England. Den har også gitt meg ideer til hvilke spørsmål jeg ønsker å besvare i denne studien. På svensk side er det ikke gjort noe forsøk på å beskrive de norske krigsfangenes mottakelse og behandling i Sverige. Det nevnes kort om hvor mange norske soldater som ble tatt til fange i Generalstabens krigshistoriske afdelings utgivelse av *Sveriges Krig åren 1808 och 1809*, men ingen svensk historiker har skrevet artikler spesifikt om norske krigsfanger eller forsket på det. Det er derfor et ønske fra meg å få dette belyst.

General Otto Ruge skrev til Lars Kiærland om beredskapen i Holstein 1758-63 at: ”Det er en skam at i dag formodentlig bare De og jeg overhodet vet, at disse ting er hendt.”²⁵ Det samme gjelder krigsfangenes historie. Det er bare noen få som kan noe generelt om krigsfangenes skjebne i årene 1808-1809. Ingen har forsket spesielt med henblikk på å finne ut hva som skjedde med de norske og svenske soldatene som ble tatt til krigsfanger. Det slår meg at i forsvarstradisjonen blir det lagt stor vekt på strategi og taktikk, krigens forløp, soldatenes stillinger etc, men med en gang soldater fra et bestemt regiment blir tatt til fange, hører vi ikke noe mer om disse soldatene. Krigen fortsetter og de forsvinner ut av historien. Det virker som de krysser en slags grense fra å være en del av militærhistorien til å bli en del av samfunnshistorien. Ingen har hittil vært villig til å ta på seg ansvaret med å fortelle soldatenes historie etter at de ble pågrepet og satt i fangenskap.

Kilder og metodiske overveielser:

Det metodiske begrepet i denne studien vil være sammenligning. Den tyske historikeren Hartmut Kaelble definerer en historisk sammenligning som en eksplisitt og systematisk sammenligning av to eller flere historiske samfunn for å finne likheter og ulikheter.²⁶ Det er to formål en komparasjon kan tjene. Det første er å vise at en teori gjelder allment. Det vil si å vise hvor god teorien er ved å anvende den på flere parallelle fenomener. Et stikk motsatt

²³ Torstein Bertelsen, «Saaledes som brugelig er mellem civiliserede nationer» - Engelske og svenske krigsfanger i Bergen i årene 1801 og 1808-1810., udatert.

²⁴ Berit Eide Johnsen, *Han sad i prisenen -: sjøfolk i engelsk fangenskap 1807-1814* (Oslo: Universitetsforlaget, 1993).

²⁵ Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 29.

²⁶ Svein Ivar Angell, «Den svenske modellen og det norske systemet: tilhøvet mellom modernisering og identitetsdanning i Sverige og Noreg ved overgangen til det 20. hundreåret» (Oslo: Samlaget, 2002), 18.

formål med å sammenligne er å finne ut noe og forklare. Det er dette historiker Knut Kjeldstadli kaller heuristisk – kunnskapssøkende. Denne studien søker å undersøke om påstanden til oberst Henrik Angell, om forskjell på fangebehandlingen i Norge og Sverige, stemmer. Dette vil jeg gjøre gjennom å sammenligne fangebehandlingen i Norge med fangebehandlingen i Sverige. Fangenes kår i disse to landene vil jeg også sammenligne med fangebehandlingen i England på samme tid. Samtidig beskriver jeg i oppgaven hvorfor fangebehandlingen i Norge og Sverige er spesiell. Og i den sammenheng ser jeg på historiske og sosiale forhold som kan gi oss innsikt i dette. Dette kaller Kjeldstadli komparativ metode til å prøve årsaksforklaringer.²⁷ Kjeldstadli mener at hvis man kun sammenligner to land som Norge og Sverige, vil det dukke opp en del ulikheter. Sammenligner man disse to landene med et tredje land som England, trer likhetene mellom Norge og Sverige fram.²⁸

I denne studien er det også viktig med en redegjørelse. Det har ikke blitt utført en systematisk redegjørelse av dette temaet før. Jeg vil redegjøre for hvor mange fanger som ble tatt på hver side, hvor de ble pågrepet, hvor de satt i fengsel og hvor de måtte arbeide. Studien vil vise krigsfangenes ferd fra der de ble pågrepet til der de ble satt i fangenskap. Studien vil også vise til et så presist tall på fangene som mulig. All denne informasjonen kan brukes i sammenligningen av de to landenes fangebehandling.

Denne studien ønsker å besvare både hvordan svenske krigsfanger hadde det i Norge og hvordan norske krigsfanger hadde det i Sverige. Det at oppgaven tar for seg to lands krigsfanger gjør at svarene må hentes fra et bredt kildegrunnlag, samt fra normative og deskriptive kilder. Lover og regler er normative kilder som inntar en liten plass i oppgaven, men som gir god innsikt i hva slags type behandling myndighetene bestemte at fangene skulle få.

Kildene angående de svenske krigsfangene i Norge hentes i hovedsak fra Riksarkivet i Oslo. Grunnen til at jeg ikke har brukt statsarkivene, spesielt Hamar og Kongsberg, er fordi det er mye kildemateriale å gå igjennom på Riksarkivet og tiden strakk dessverre ikke til. Kildene på Riksarkivet er for det meste dokumenter, rapporter, brev eller nedtegnelser. Komponentene mottakelsen av fanger, innkvartering, utplassering og utveksling er spredt i ulike samlinger på

²⁷ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 263-264.

²⁸ *Ibid.*, 268.

Riksarkivet. Det finnes et hav av kilder vedrørende krigen 1808-1809. Dessverre er det slik at mesteparten ikke er samlet etter krigsfanger, men etter krigsårene. Dette gjorde at jeg trengte en del hjelp og råd fra folk som allerede hadde vært igjennom noe av materialet. Jeg bestemte meg også raskt for å snevre søket inn etter referansene til de artiklene som gikk spesifikt inn på de svenske soldatene og håpet der å finne noe som kunne vise hvordan fangebehandlingen var. Her har Knut Olborg vært uvurderlig i søken etter relevant informasjon. Han har hjulpet meg med å finne frem til den informasjonen jeg trenger. Han har svært god kunnskap om kildene angående krigsfanger i denne perioden, ettersom det har vært en interesse og hobby ved siden av hans eget arbeid. Hvis man ønsker å forske enda dypere på akkurat dette, finnes det mange kilder på Riksarkivet som man bør ta en kikk på.

Akershus kommandantskap 1687-1850 Kopibok 1, 1802-1810 inneholder nedtegnelser fra forskjellige avsendere til forskjellige mottakere. Ettersom den første trefningen mellom norske og svenske soldater fant sted den 18. april 1808, begynte jeg å lese fra denne datoen. Cirka 119 sider var relevante i denne boken og Akershus kommandantskap beretter mye om mottakelsen av fanger og utplasseringen av de svenske soldatene. De fleste av kildene jeg har brukt er enten brev skrevet til Regjeringskommisjonen eller til Generalkommandoen. Jeg kom også over en nedtegnelse til statskirurg Shulstrup som fortalte litt om behandlingen av de syke og sårede svenske soldatene.

Knut Olborg hjalp meg med å se nærmere på Regjeringskommisjonen. Her finnes det flere bind og jeg valgte å se på Deliberasjonsprotokollen for 1808. Den 15. mai ble det fra den søndenfjeldske Generalkommandoen sendt inn informasjon om arbeidsoppgaver til de svenske krigsfangene. Det kan tenkes det finnes flere interessante opplysninger her, men tidsaspektet gjorde at jeg måtte gå videre.

Ettersom alle de svenske krigsfangene ble sendt til Akershus festning for registrering, ble dette også et viktig grunnlag for hvilke kilder som ble brukt. *Akershus stiftamt kopibok nr. 80* er nedtegnelser fra 1. januar til 30. juni 1808 og *Akershus stiftamt kopibok nr. 81* er nedtegnelser fra 1. juli til 31. desember 1808. Disse bøkene ligger under Statsarkivet i Oslo. I disse to bindene er det skrevet fra Akerhus stiftamt til blant annet byfogd Lyche i Drammen, byfogd Winsnes i Bragernes og byfogd Berntzon i Skien angående behov for krigsfanger til hjelp på forskjellige verk. Det blir nevnt både arbeidsoppgaver, behandling og ansvar for de

svenske soldatene. Stiftamtmann Trane og masovnmester Scholdberg får også henvendelser fra Akershus stiftamt som viser noe om livet til de svenske krigsfangene i Norge.

I *Militærarkivet, Generalauditoriatet. XIII dok 1809-1813. Krigsfanger B og C* er det oppbevart dokumenter angående krigsfanger systematisert etter hvert år i denne perioden. 1809 er det eneste året her som var fruktbart å se på. I en relativt liten bunke ligger det løse dokumenter og brev. Det er nok meningen her at det skal ligge etter dato, men dette er blitt rotet til. Her ligger det mye ulik informasjon. Brev fra Peder Anker og rapporter om desertører er blitt sendt inn til Generalauditoriatet. På grunn av at papirene omhandler året 1809, er mesteparten av informasjonen i tilknytning til utveksling av krigsfanger. Blant annet i et brev fra kommandanten på Kongsvinger til generalauditør Sommerhjelm.

Det siste store materiale jeg gikk gjennom er *Generalstabens krigsarkiv. Avdeling I. No. 386, pakkenr. 34, 35 og 36*. Papirene er lagt inn i fire bunker. Første bunke handler om krigen 1807-09: Frivillige korps, bunke to handler om krigen 1709-1719, bunke tre handler om innkvartering 1801-1807 og siste bunke handler om krigen 1807-1809: Krigsfanger, desertører etc 1807-1812. I sistnevnte bunke, blant alle de løse papirene, lå en liten bunke med papirer, med hvitt omslag rundt, som omhandlet svenske krigsfanger. Her har jeg blant annet funnet brev til generalstaben fra grev Moltke om utplassering av svenske krigsfanger. Her ligger også oversikten over hvor mange norske krigsfanger det satt i Sverige under denne perioden.

Riksarkivet rommer også flere bøker som har vært nyttige for meg. Blant annet har avisen *Budstikken* - i bokform - vært en viktig kilde. Denne ble opprettet av Regjeringskommisjonen i 1808 og inneholder beretninger om blant annet transport av fangene, hvor mange svenske soldater som ble tatt under trefningene og hva slags mat de fikk. *Kong Christian den syvendes allernaadigste forordninger og aabne breve for aar 1805-08* er også oppbevart på Riksarkivet. Den gir et godt innblikk i hvordan sivile svensker ble behandlet i Norge. Også fredstraktaten undertegnet i Jønkøping finner en på Riksarkivet. Den viser litt om hvordan utvekslingen av krigsfanger foregikk.

På grunn av at de norske kildene er håndskrevet, på gotisk, og ikke alltid like pent, valgte jeg å se på Avskriftshandlingen i Stockholm da jeg uansett var der og samlet inn data vedrørende de norske krigsfangene i Sverige. Avskriftene er ordrette og attpåtil attesterte, så dette er

pålitelige kilder og jeg har fått mye informasjon om krigsfangenes behandling herfra. Rapporter fra general Bernhard Ditlef von Staffeldt angående mat, hvor mange soldater som ble tatt til fange og krigsforhør gir en pekepinn på dette. Det ble skrevet ned et utdrag av Regjeringskommisjonen som går spesifikt på hvem som blir ansett som krigsfanger. Det blir her rapportert inn av major Andreas Krebs om offiserer som er blitt tatt til fange. En rapport fra brigaden Holst forteller om en marsj som svenske soldater måtte foreta. Krigsforhørene av desertører og krigsfanger ble blant annet gjort på Fredrikstens festning og rapportene om dette kom fra kaptein Zabell, general Staffeldt og major Krebs.

Kildene angående de norske krigsfangene i Sverige har i all hovedsak blitt hentet fra Krigsarkivet i Stockholm. Alle dokumentene er hentet fra 13 volumer under ”*Krigshandlingar 1808-1809*” og fra 2 volumer under ”*Kriget 1808-1809*”. Heller ikke her har det i særlig grad vært lett å finne noe om krigsfangene ut fra en innholdsfortegnelse. Volumene inneholder dokumenter, rapporter og brev mellom det øvre sjiktet i det svenske militæret, samt med svenskekongen. Disse volumene var veldig store og kun volum 1347 og 1348 går direkte på krigsfanger – russiske og norske. Søket ble først snevret inn til å omhandle grensen mot Norge, månedene som var viktige å se på var april, mai og juni. Jeg tok utgangspunkt i at det stort sett bare var general Armfelt (mars-august 1808), Bror Cederström (august 1808-mars 1809), Eberhard von Vegesack (mars-mai 1808) og Carl Bunge/Carl Henric Posse (vikarer for Vegesack i kortere perioder) som hadde direkte tilgang til kongen. I flere av volumene hadde de samlet alle dokumentene, brevene og nedtegnelsene og bundet de sammen til tykke bøker. De fleste hadde innholdsfortegnelse etter offiseren som skrev til kongen eller fra offiser til offiser, og noen steder var det til og med litt informasjon om hva det handlet om. Dette gjorde at jeg kunne finne frem til de viktigste kildene.

Framstillingen i de forskjellige kildene var ganske offisiøs og jeg vil være forsiktig med å ta alt for ”god fisk”. Kanskje spesielt kildene skrevet av general Armfelt, ettersom han hadde en tendens til å ville blidgjøre kongen selv om krigen ikke gikk slik han ønsket. Kildene har ikke vært organisert etter mitt tema – krigsfanger. Det kan derfor være mye informasjon som jeg har gått glipp av. Både på grunn av det enorme kildemateriale fra denne perioden og på grunn av at jeg har vært nødt til å bestemme meg for viktige datoer eller måneder, samt personer å følge.

Avgrensning:

Perioden som blir undersøkt i denne oppgaven er avgrenset til 1808-1809. Kong Fredrik VI erklærte krig mot Sverige 14. mars 1808. Første store trefning mellom norske og svenske soldater fant sted ved Lier 18. april og allerede 25. april 1808 var de første norske krigsfangene på vei til deres destinasjon i Sverige. Det skulle bare ta ytterligere noen dager før de første svenske soldatene marsjerte til Kristiania som krigsfanger. 10. juni 1808 møttes svenske og norske soldater til den siste store trefningen – der mange soldater ble tatt til fange – ved Prestebakke, og 22. november ble det erklært våpenhvile mellom landene, og man ble enige om hva det skulle forhandles videre om. Fredsforhandlingene var i gang, men freden ble først undertegnet i desember 1809. Imidlertid hadde utvekslingen av krigsfanger begynt lenge før. På grunn av at det til sammen ble tatt et stort antall krigsfanger på begge sider, er det mulig å finne kildebelegg for hvordan disse hadde det. Jeg har begrenset meg til fangepågrepelsen i fire trefninger i denne perioden, ved Lier, Toverud, Trangen og Prestebakke. Det var atskillige småtrefninger mellom små patruljer og detasjementer langs grensen gjennom hele 1808, og her ble det tatt en del fanger, men ikke i samme omfang som i de fire større trefningene. Jeg vil derfor konsentrere meg kun om fangepågrepelsene i de fire nevnte trefninger ettersom en gjennomgåelse av alle sammenstøt/kamphandlinger mellom norske og svenske soldater vil ta fokus bort fra selve historien om behandlingen av fangene.

Jeg vil konsentrere meg om fangebehandlingen på Østlandet. Jeg tar altså ikke for meg de svenske krigsfangene som satt i Bergen eller i Trondheim. I tillegg ble flere svenske krigsfanger sendt til Danmark etter fangepågrepelse i Norge, men heller ikke disse vil jeg gå nærmere inn på. Når det kommer til norske krigsfanger i Sverige ser jeg ingen grunn til å begrense det geografisk da det var svært få norske krigsfanger i Sverige sett i forhold til antall svenske krigsfanger i Norge.

Hovedfokuset mitt er å skrive om de norske og svenske krigsfangene. Men for å få en bredere forståelse av både tiden, samt Norge og Sverige som to ulike land og deres syn på fangebehandling, ønsker jeg også å se kort på fangebehandlingen i England – den såkalte ”prisonen”. Grunnen til at jeg trekker frem denne sammenligningen er fordi vi vet så mye om ”prisonen”, og det kan derfor framheve eller understreke hvordan krigsfangene relativt sett hadde det i Norge og Sverige. Det er jo også en mulighet for at fangebehandlingen i disse landene er svært lik.

Den siste avgrensningen jeg har satt på oppgaven er at jeg hovedsakelig tar for meg krigsfanger fra hæren, ikke marinen. Jeg har inntrykk av at de fleste fra marinen ble tatt av britene, men skulle jeg komme over noen sjøfolk fra marinen som satt i Norge og i Sverige, tar jeg det kun med om det belyser krigsfangesituasjonen for soldatene.

Disposisjon:

For å skape en forståelse av perioden jeg skal skrive om, tar jeg for meg krigsutviklingen i kapittel 2. Dette gjør jeg for å legge en slags ramme rundt oppgaven. Samtidig tar kapitlet for seg holdningene til det å ta soldater til fange, og lover og regler rundt det.

De ulike leddene i fangebehandlingen som mottakelsen av fanger, innkvartering, forpleining, utplassering og utveksling er viktige å se på når hovedproblemstillingen skal besvares, fordi alle komponentene sier noe om hvordan fangene hadde det i Norge eller Sverige. Ettersom jeg både lager en redegjørelse om fangene og ser på fangebehandlingen i landene i lys av Henrik Angells påstand, har jeg tatt for meg Norge og Sverige i hvert sitt kapittel – kapittel 3 og 4. Kapitlene har som mål å fremstille behandlingen av fangene i forhold til de ovennevnte komponentene, samt å se på hva de fikk av mat, drikke, klær og om de ble sittende i fengsler eller om de ble satt i arbeid.

Siste kapittel, kapittel 5, tar for seg de viktigste hovedfunnene i kapittel 3 og 4. Her vil jeg sammenligne funnene om fangebehandlingen i de to landene, og se på hvordan krigsfanger ble behandlet, likt eller forskjellig. Også ”prisonen” i England blir trukket inn som en komponent for å se på om det var store forskjeller eller likheter på de svenske og norske metodene angående behandlingen av krigsfangene. Dette vil gi svar på om Henrik Angells påstand stemmer – eller ikke.

2. Bakgrunn: Krig og fanger

Innledning:

I dette kapitlet vil jeg kort ta for meg hva som førte til krigen mellom Norge og Sverige i 1808-1809. Dette for å oppnå noe bakgrunnskunnskap før vi ser på selve fangespørsmålet, og for å forstå denne perioden bedre. Jeg vil se nærmere på hvordan man definerer begrepet krigsfange og hvilke lover og regler som gjaldt disse. Hvilke ideer hadde man når det gjaldt behandling av krigsfanger og hva tenkte soldatene selv om det å ta noen av dem de kjempet mot til krigsfanger? For å få en bredere forståelse av det å sitte i fangenskap i Norge og Sverige, vil jeg også ta for meg den beryktede ”prisonen” – fengselssituasjonen – i Storbritannia. I 1806 proklamerte Napoleon kontinentalblokaden, det vil si at hele det europeiske kontinentet skulle stenges for britisk handel. Planen var å føre Storbritannia ut i økonomisk ruin. I denne krigen sto man enten på Napoleon sin side eller man kjempet sammen med Storbritannia. Hva valgte Norge og Sverige?

Sverige:

I 1802 tok Frankrike og England en kort pause fra krigen, men allerede i 1803 blusset stridighetene opp igjen. Sverige var på denne tiden nøytral. Frankrikes ekspansjon medførte at Storbritannia ble mer interessert i at Sverige skulle ta del i stridighetene mot Napoleon. Storbritannia tilbød derfor Sverige økonomisk støtte for å delta i krigen på kontinentet.²⁹ På grunn av dette og kong Gustaf IV Adolf sitt hat mot Napoleon, ble Sverige dratt inn i krigen i 1805.³⁰ Gustaf IV Adolf ønsket å styrte Napoleon, men mislyktes. Sverige hadde valgt side.

Da Frankrike vant terreng mot russerne i 1807, ga tsar Alexander I opp motstanden mot Napoleon. Og da Russland og Frankrike inngikk freden i Tilsit i 1807, ble Sveriges største frykt til virkelighet. Russland fikk nå frie tøyler til å drive ekspansjonspolitikken mot Sverige, planen var å ta over Finland. I februar 1808 krysset russiske tropper grensen til de finske områdene av det svenske riket, og dermed var Finskekrigen i gang.³¹ Samtidig som krigen mellom Sverige og Russland brøt ut i 1808, erklærte Danmark-Norge krig mot Sverige.

²⁹ Lars I. Andersson, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen* (Stockholm: Liber, 2003), 12.

³⁰ Ulf Sundberg, *Svenska krig 1521-1814* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2002), 358.

³¹ Andersson, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, 13.

Sverige stod nå under press fra tre kanter. Russerne i øst, Norge i vest, og Danmark i sør.³² Dette kan ha vært redningen for Norges del.

Norge:

I 1807 ble alles oppmerksomhet rettet mot Danmark-Norge. Danmark-Norge hadde siden 1720 holdt seg utenfor de store europeiske krisene, men den nye krigen – Napoleonskrigen 1800-1815 – så ut til å være mer komplisert og kompromissløs.³³ Danmark-Norge var derfor nødt til å ta et valg mellom å stå på Napoleons side eller Storbritannias side. Norge ble av den grunn dratt ufrivillig inn i Napoleonskrigene. Etter det engelske flåteranet i København og bombardementet av byen i september 1807, underskrev kronprins Fredrik en alliansetraktat med Frankrike. Dette førte til at Storbritannia iverksatte en effektiv blokade som raskt stoppet norsk utenrikshandel. Livsnødvendige forsyninger fra Danmark nådde ikke frem, og det å miste Storbritannia som handelspartner fikk også store konsekvenser for Norge.

I 1808 var dermed Norge i konflikt med Storbritannia, i krig med Sverige i 1808-09 og på nytt igjen i 1813-1814. Under krigen var Norge delvis isolert fra Danmark. På dette grunnlag ble det opprettet en regjeringskommisjon. Norge fikk ingen særlig tid til å forberede seg til å krige og ressursene var knappe. Ved krigsutbruddet i begynnelsen av april 1808 skulle det allikevel vise seg at kamphandlingene ikke ble slik den svenske hærledelsen hadde planlagt. Selv om kong Fredriks krigserklæring 14. mars 1808 neppe var populær³⁴, kunne det dansk-norske regimet mobilisere befolkningen til en omfattende krigsinnsats.

Regjeringskommisjonen:

Den danske regjering innså at det var umulig å styre Norge godt nok fra Danmark på grunn av kommunikasjonsproblemene. 24. august 1807 oppnevnte kronprins Fredrik en regjeringskommisjon til å ta seg av det daglige styret i Norge.³⁵ Regjeringskommisjonen skulle ha sete i Kristiania og skulle ledes av den militære øverstkommanderende sønnafjells, prins Kristian August av Augustenborg. Det var tre andre medlemmer, alle bodde sentralt på Østlandet: stiftamtmann greve Gerhard Moltke, statsråd Envold Falsen og kammerherre Marcus Gjøe Rosenkrantz. Prins Kristian August skulle styre når den militære kommando

³² Ersland og Holm, *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*, 1:293.

³³ Ole Feldbæk og Knut Ljøgdott, *Nærhed og adskillelse 1720-1814*, bd. 4, Danmark-Norge: 1380-1814 (København: Akademisk Forl., 1998), 313-314.

³⁴ Bård Frydenlund, *Stormannen Peder Anker: en biografi* (Oslo: Aschehoug, 2009), 157.

³⁵ Jacob Aall og Christian C.A. Lange, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815* (Christiania: Cappelen, 1859), 94.

tillot det.³⁶ I tiden frem til julen 1808 ble alle dens organer og forretningsorden skapt. Nye organer ble til etter hvert som krigen og nøden fremkalte nye behov.³⁷ Kommisjonen fikk fullmakt til å ta de viktigste avgjørelsene på egen hånd dersom kontakten med København ble brutt. De sentrale oppgavene gikk ut på å skaffe lån til de næringsdrivende og kornforsyninger til folket.³⁸

Økonomiske og sosiale situasjonen:

På grunn av handelsblokaden fikk ikke Norge handlet med omverdenen. Utførselen av varer stoppet mer eller mindre opp fra høsten 1807 og disse problemene varte frem til høsten 1809. I eksporthavnene hopet det seg opp trelast og de norske eksportørene måtte til slutt nekte å ta i mot mer. Til Bergen og Trondheim sluttet det å komme tilførsler av fisk, det britiske flåtenærværet skremte de norske fiskerne fra å transportere fangsten sin langs kysten. Handelsblokaden gikk ut over både norsk skipsfart og kjøpmennene, og til slutt også bøndene som produserte eksportvarer.

Samtidig oppsto det krise i hovednæringen, jordbruket. Særlig var Østlandet og Nord-Norge preget av ustabil klima på denne tiden. Årene 1783, 1798, 1800, 1808 og 1813 resulterte i alvorlig avlingssvikt. Norge opplevde dermed avlingssvikt og hungersnød da krigen mellom Norge og Sverige brøt ut. Noen sultet til og med i hjel. Østlandet opplevde den første krisen i 1809. Dødsraten dette året steg til over det dobbelte av det normale nivået, fra rundt 25 til 56 døde pr. tusen innbygger. I Akershus stift døde det nærmere 15 000 mennesker flere dette året. Fødselstallene gikk ned med rundt 5000, det vil si at det ble ca. 20 000 færre enn i et normalår i en befolkning på ca. 390 000 mennesker.³⁹

Det gikk litt bedre i Sverige i denne perioden. Dødsraten sank og fødselstallene steg. Befolkningsøkningen skulle tilføre arbeidskraft til jordbruket og industrien.⁴⁰ Men befolkningen begynte å mislike sin egen konge. Dr. Christer Jorgensen skriver at da krigen ble et faktum satt kongen i Skåne. Folket håpet at han skulle returnere til hovedstaden for å styre forsvaret av landet derfra. Gustav IV Adolf likte seg ikke i Stockholm og utsatte å komme til hovedstaden. Da han først dro til Stockholm, stelte befolkningen i stand ulike

³⁶ Ibid., 95.

³⁷ Worm-Müller, *Norge gjennom Nødsårene. Den norske regjeringskommisjon 1807-1810.*, 227-228.

³⁸ Dyrvik, *Norsk historie 1625-1814*, 3:212.

³⁹ Ibid., 3:210-211.

⁴⁰ Andersson, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, 23-24.

arrangementer for å ta han i mot. Disse unngikk han ved å kjøre en annen rute enn først planlagt. Dette gjorde ikke kongen mer populær. Hans egne ministre begynte så smått og tenke at han ikke lenger burde styre landet.⁴¹ Selv om Sverige hadde bedre tilgang til mat var de også i krig med Russland. Og også herfra skulle det komme en del krigsfanger. I følge en oversikt over krigsfanger som satt i Sverige var det ca 2892 russiske fanger.⁴² Disse trengte også mat og drikke.

Slutten av krigen:

Krigen mellom de skandinaviske landene ble i denne omgang relativt kortvarig. Krigen i Finland førte til at Sverige ikke kunne bruke alle sine soldater og ressurser på krigføring mot Norge. I løpet av 1808 gikk Finland tapt og Russlands angrep på Sverige stod for tur. Da gjorde de høyere offiserene militærkupp og avsatte kong Gustaf IV Adolf i mars 1809. Det ble innledet fredsforhandlinger mellom Danmark-Norge og Sverige allerede våren 1809, og 17. september sluttet også den russiske tsaren fred med Sverige på grunnlag av Finlands avståelse. Deretter ble det raskt oppnådd enighet om fred mellom Sverige og Danmark. Alt skulle bli som før krigen. Fredsavtalen ble undertegnet i Jönköping 10. desember 1809.⁴³ De fleste svenske og norske fangene i Norge og Sverige var da allerede sluppet fri.

Definisjon krigsfange:

Winston Churchill definerte krigsfanger som; ”a man who tries to kill you and fails, and then asks you not to kill him.”⁴⁴ I dag gjelder følgende regler: En krigsfange er en soldat som er tatt til fange av en fiendtlig makt. Det er den ”lovlige stridende” som har krav på status som krigsfange, det vil si en som kan utføre krigshandlinger uten å pådra seg straffeansvar. Utgangspunktet for å ha rett til å bli behandlet som krigsfange, er at vedkommende skal ha tilhørighet til en av partenes væpnende styrker. For å kunne bli regnet som krigsfange må den tilfangetagne ha tatt del i militære operasjoner i henhold til krigens lover og skikker, det vil si å være en del av det militære hierarkiet, bære uniform og bære våpen åpenlyst. Fra det øyeblikket en person gir et klart signal til kjenne at han ønsker å overgi seg, skal han ikke

⁴¹ Christer Jorgensen, *The Anglo-Swedish alliance against Napoleonic France* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004), 120.

⁴² SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 1-3. Bevakningstrupper. Brev och rapporter. Avlösningshandlingar. Durchtågshandlingar. Volum 1347.

⁴³ Dyrvik, *Norsk historie 1625-1814*, 3:207.

⁴⁴ Ferguson, «Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat.», 154.

angripes, men behandles som krigsfange. I dag er slike fanger beskyttet gjennom lover som skal sikre at de behandles human.⁴⁵

I den kongelige interimistiske Regjeringskommisjon for Norge den 4. april 1808, står det om krigsfanger:

”I Anledning af General-Kommandoets Forestilling i Skrivelse af 26de f.m.,
betroffende hvilke svenske Personer der bør anses som Krigsfanger m.v., giver
Kommissionen sig den Ære at melde: At den formeener, der bør gjøres Forskjel
paa saadanne Personer, som med opbragte Svensk Skibe kun have rejst som
Passagerer, blant hvilke den troer Super Cargoer og Kjøbmænd ogsaa kan
henregnes, og egentlige Søefolk.”⁴⁶

Ikke alle svensker skulle regnes som krigsfanger. Det skulle skilles klart mellom de sivile og kjøpmenn, med de som kriget mot de norske soldatene. Vargeringsmenn⁴⁷ skulle også få en annen behandling enn soldatene. I og med at de ikke var regulære soldater skulle de sendes tilbake til Sverige. De skulle selvfølgelig forhøres først og deretter skulle de skrive under på at de forsikret det norske militæret om å ikke tjene i denne krigen mot Danmark eller dets allierte. Det ble skrevet ned navn og alder, og en nøye beskrivelse av utseende. Det ble gjort klart for svenskene at skulle de komme tilbake med våpen i hendene, ”behandles de efter Krigslovene, og blive altsaa hiælskudte.”⁴⁸ Dette er et eksempel på en ekstraordinær human behandlingspraksis, for vargeringen i Sverige var omtrent det samme som almuevæpningen i Norge, altså bevæpnede mennesker uten uniform. Og de kunne man teknisk sett henrette, slik franskmennene ikke var sene om å gjøre for eksempel i Spania og Calabria.⁴⁹

Lover og regler:

Det fantes ingen internasjonale nedskrevne lover og regler for hvordan man skulle behandle krigsfanger i årene 1808-1809. Det fantes, derimot, krigslover som var sedvane og uskrevne

⁴⁵ Arne Willy Dahl, *Håndbok i militær folkerett* (Oslo: Cappelen akademisk forl., 2008), 156-157 og 164.

⁴⁶ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Volum 298, no. 1.

⁴⁷ Reserve. Ordet vargering betyr egentlig å forsvare – han skulle innta plassen til en rytter/soldat ved dennes avgang. <http://www.osterlen.com/slaktforskning/krigsmakt.htm> 18.03.11 kl. 13.03.

⁴⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Utgående handlingar. 1 st. maj-september 1808. Divisions order till Brigaden Holst juli 1808. Volum 306, no. 1

⁴⁹ Charles J. Esdaile, *Napoleon's wars: an international history, 1803-1815* (London: Allen Lane, 2007), 352-353.

normer for krigføring som stort sett ble respektert av offiserene. Disse lovene var mer opptatt av ikke-stridsmenn enn stridsmenn. Men det å ta soldater til fange og for eksempel bruke de til utveksling istedenfor å drepe dem, var på denne tiden normal praksis.⁵⁰ Haagkonvensjonen av 1899 og 1907, og Genèvekonvensjonen av 1929⁵¹ var blant de første nedskrevne internasjonale lovene angående krig, krigsforbrytelser og behandling av krigsfanger. Før første verdenskrig ble drap av krigsfanger forbudt av to vedtak/forskrifter i Haagkonvensjonen. Vedtak 23 (c) fastsatte at det var forbudt å drepe eller såre en fange som hadde overgitt seg ved å legge fra seg våpenet. Vedtak 23 (d) forbød ordren om at ingen nåde skulle bli gitt.⁵² Genèvekonvensjonen består av fire traktater som ble utarbeidet i Genève og som har satt standarden for internasjonal humanitær rett. Konvensjonene var resultatet av en innsats nedlagt av Henri Dunant, som hadde blitt påvirket av krigshandlingene han var vitne til under Slaget ved Solferino i 1859.⁵³ *Konvensjonen om behandling av krigsfanger* (den tredje Genèvekonvensjonen) av 1929 ble vedtatt etter første verdenskrig og omhandler spesifikt beskyttelse av krigsfanger.⁵⁴

Det er et gammelt ordtak som heter ”in times of war the law sleeps”, men uttrykket har bare vært halvveis sant. Det har alltid vært et krav om beskyttelse av individer eller av grupper mennesker, både av militæret og de sivile, og for regulering av krigføring.⁵⁵ Gjennom tidene har både synet på krigsfanger og ideen om hvordan man skulle behandle krigsfanger vært forskjellige. Både før og etter krigen mellom Norge og Sverige i 1808-09 har det vært store forskjeller. På 1600-tallet gjaldt det å drepe fienden. Det var ikke særlig mange som ble tatt som krigsfanger. Det fantes ingen internasjonale lover som kunne regulere forholdene, det var ingen lover i forhold til krigføringen. Konseptet om internasjonale lover må bli forstått som svært begrenset.⁵⁶ På 1700-tallet ble krigføringen mer ”sivilisert”, ikke minst gjennom folkerettslig sedvane. Disse skikkene gjorde mye for at krigen skulle bli mindre farlig for de

⁵⁰ Geoffrey Best, *Humanity in warfare: the modern history of the international law of armed conflicts* (London: Methuen, c1983), 59, 62 og 76.

⁵¹ Bob Reinalda, *Routledge history of international organizations: from 1815 to the present day* (London: Routledge, c2009), 56.

⁵² Ferguson, «Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat.», 151-152.

⁵³ Henri Dunant, *Minner fra Solferino* (Oslo: Humanist forl., 1999), 8.

⁵⁴ *Menneskerettigheter i væpnede konflikter: Genève-konvensjonene og andre gjeldende internasjonale regler* (Oslo: Grøndahl, 1984), 207.

⁵⁵ Matthew Bennett, «Legality and legitimacy in war and its conduct, 1350-1650.», i *European warfare, 1350-1750*, red. D.J.B. Trim og Frank Tallett (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 264.

⁵⁶ *Ibid.*, 267.

som ønsket å delta i krigen, men dette førte også til at det ble mindre ødeleggende for sivilbefolkningen.⁵⁷

Men i årene 1808-09 fantes fremdeles ingen traktat eller konvensjon eller en internasjonal enighet om hvordan krigsfanger skulle behandles. Men de siviliserte statene på 1700- og 1800-tallet bar preg av en barmhjertig behandling av krigsfanger, skriver professor i historie Niall Ferguson i artikkelen *Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat*. Det var et av Napoleons standpunkt at krigsfanger ikke lenger tilhørte den nasjonen som de kriget for, de skulle alle være under beskyttelse av ære og edelmodighet av nasjonen som avvæpnet dem.⁵⁸ I konstitusjonen fra Den franske revolusjon var det et dekret om krigsfanger. Der stod det at nasjonalforsamlingen ønsket at krigsfanger skulle behandles humant og at de skulle være under beskyttelse av nasjonen og loven. For det andre at uforsvarlig hard behandling, fornærmelser, vold eller drapsforsøk mot krigsfanger ville bli straffet av den samme loven og på samme måte som om disse overskridelsene ble gjort mot franskmenn. Det var også slik at krigsfangene skulle få like bra behandling som de franske infanteristene.⁵⁹

Men det var ikke alle som var enig i dette. Den britiske ministeren Lord Castlereagh uttalte i parlamentet: ”Krigsfanger er som døde for det land hvorfra de er, og kun en byrde for det land som har dem; man har derfor gjort nok naar man blot holder liv i dem.”⁶⁰ Den britiske ”prisonen” var beryktet for å være et forferdelig sted å havne som krigsfange, kanskje rett og slett fordi de ble behandlet slik Castlereagh mente?

Generelle ideer om hvordan man skulle behandle krigsfanger:

Den 28. mars 1808 sendte Kristian August ut et direktiv med generelle retningslinjer til de tre brigadesjefene oberst Holst, oberst de Seue og general Staffeldt. Det inneholdt blant annet en omtale av et møte med en forsvarsløs svenske, og lyder slik: ”Soldatene skulle betydes at hvis man overskred grensen var bare den bevæpnede å anse som fiende og at enhver som tillot seg

⁵⁷ Best, *Humanity in warfare*, 60.

⁵⁸ Ferguson, «Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat.», 151.

⁵⁹ Best, *Humanity in warfare*, 78-79.

⁶⁰ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 204.

eksesser mot vergeløse ville bli strengt straffet etter krigsartiklene.”⁶¹ Selv om man den gang ikke hadde internasjonale lover og regler slik vi har i dag, hadde militære æresbegreper skapt en form for anstendig krigsførsel. De siviles overgang til det militære verneting ble bekreftet da krigsartiklene ble lest opp.⁶² *Kristian V.s krigsartikler og krigsrettsinstruksjonen av 1683 og Forklaring til krigsrettsinstruksjonen av 1703* dannet grunnlaget for den militære strafferett helt frem til 1866. Med disse to var det gitt et regelverk som omfattet hele den dansk-norske hæren.⁶³ Kristian V.s krigsartikler var fordelt på 13 kapitler. Kapittel 10 omhandler fanger – Om stæders, Fæstningers og Leires Indtagelse, samt de deri erholdte Fanger og Bytte.⁶⁴ I paragraf 130 står det at: ”Alle Fanger, som gøres i de indtagne Stæder og Pladser, saavel som i almidelige Feldtslage, skulle tilhøre Os allene.”⁶⁵ Tankegangen var altså den samme som Napoleons. De soldatene som ble tatt til fange under trefningene skulle ikke lenger tilhøre ”fienden”, men skulle beskyttes av nasjonen/staten som avvæpnet dem. Fangene skulle videre innskrives og forhøres av generalauditøren for så å settes i forvaring, offiserene derimot kunne få parol – parol er de som har avlagt æresord og kunne leve fritt innenfor et begrenset område mot meldeplikt. Det er også viktig å huske på at ikke alle skulle ansees som fienden. De steder som ble erobret skulle man kunne forsyne seg av maten, våpen og ammunisjon skulle konfiskeres, men folket som levde her skulle ikke tilføres noen skade.⁶⁶ Dette lovverket skulle forbli det gjeldende lovverket frem til 1814.⁶⁷ Oberst Henrik Angell mener at ”Efter moderne krigsbruk vilde bønder, grepne med vaaben i haand, uten videre være blit hængt eller skutt.”⁶⁸ På 1800-tallet derimot ble bønder med våpen i hendene ansett som soldater og kunne tas til fange, og det var ikke slik at man uten videre skulle drepe dem.

Tanken om det å ta de stridende soldater til krigsfanger har også forandret seg gjennom tidene. Niall Ferguson skriver at det ikke er hvor mange man dreper som gjør at man vinner krigen, eller hvor stort tap den andre siden har, men hvor mange krigsfanger man tar.⁶⁹ Selv

⁶¹ Aamodt, *Øvre Solørs militære historie*, 119.

⁶² Stuestøl, «Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814.», 9-10.

⁶³ *Ibid.*, 16.

⁶⁴ *Ibid.*, 18.

⁶⁵ Danmark-Norge, *Krigs-Artikels-Brev og Krigsrets Instruction, udgivet den 9de Marts 1683: samt Forklaring over Krigsrets Instructionen, udgivet den 19de Juni 1703* (København: Trykt hos Directeur Johan Frederik Schultz, 1808), 64.

⁶⁶ *Ibid.*, 63-64.

⁶⁷ Stuestøl, «Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814.», 36.

⁶⁸ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 60.

⁶⁹ Ferguson, «Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat.», 151.

om nordmennene tok flere krigsfanger enn svenskene mellom 1808-09, så var det ingen av partene som vant krigen. Det ble inngått forhandlinger om våpenhvile som utviklet seg til en forhandling om fred. Etter krigen 1808-1809 var det fred i noen år mellom landene. Den svenske oberstløytnanten Axel Otto Mørner kom med en melding til det norske folk den 17. april 1808. Så lenge nordmennene var fredelige skulle ikke de svenske troppene gjøre noen skade på hus eller eiendom.⁷⁰ Det var ikke en krig på grunn av raser, det var ikke en krig basert på personlig hat mot hverandre. Det var rett og slett Sverige som ønsket å underlegge seg Norge.

Rittmester Harald Aamodt tar opp ”blodets bånd mellom de skandinaviske brødrefolk”⁷¹ som en vesentlig årsak til hvorfor denne krigen ble utøvet mer menneskelig, og at fienden ble behandlet mer humant enn det de blir i dag. Tanken er kanskje noe overdreven. Det var en tanke om det nordiske. Under Den Store Nordiske Krig kan vi se hvordan Karl XII behandlet inntoget i Polen til forskjell fra felttoget mot Norge. Han ønsket å avsette den polske kongen August II og herjet stygt i Polen.⁷² Slik var det ikke da han satte i gang et felttog mot Norge. For det første var ikke felttoget spesielt godt forberedt og for det andre fikk de svenske soldatene beskjed om å behandle nordmennene som landsmenn. Det var ikke lov å plyndre.⁷³ Norske bønder skulle altså behandles på lik linje med svenske. Andre steder i Europa – på samme tid – ble ikke alle behandlet like humant. Vi kan for eksempel se på franskmennene som satt i den britiske prisonen. Forholdet mellom England og Frankrike i tiden før Napoleonskrigen var meget dårlig, og dette kan være noe av grunnen til den dårlige behandlingen. Rittmester Aamodt mener at den store forskjellen var at det ikke var noe ”vondt blod” mellom Norge og Sverige da krigen startet. Det skal sies at forholdet mellom (Danmark-) Norge og Sverige hadde også vært kjølig i tiden før krigen. Men ettersom verken Danmark-Norge eller Sverige ønsket å delta i krigen, kan dette ha ført til at krigføringen aldri fikk et brutalt aspekt ved seg.

soldaters mentalitet i forhold til det å ta krigsfanger. Drepe eller ikke drepe?

I dagbøker skrevet av soldater under både første og andre verdenskrig kan man lese om deres følelser i forhold til det å drepe et annet menneske, fienden. Skulle man drepe en forsvarsløs

⁷⁰ Olborg, «Krigshandlinger i Norge under Napoleonskrigene.», 38.

⁷¹ Aamodt, *Øvre Solørs militære historie*, 188.

⁷² Bengt Liljegren, *Karl XII: en biografi* (Lund: Historiska media, 2000), 105.

⁷³ *Ibid.*, 289 og 292.

soldat? Eller skulle man ta vedkommende til krigsfange? Eventuelt la vedkommende gå? Første verdenskrig ble et sjokk for mange og spesielt for soldatene som glorifiserte det å krige, og som trodde at dette skulle bli en kortvarig krig. De heroiske dådene gikk kjapt over til å bli en desperat vilje til å overleve.⁷⁴ Soldater som hadde vært i felten en stund, viste mangel på følelser ovenfor hva som skjedde, ettersom masseslakt og dreping ble en stor del av hverdagen deres. Det kan kalles et slags moralsk sammenbrudd, i og med at det ble akseptabelt å drepe.

Et slikt sammenbrudd fikk ikke krigen mellom Norge og Sverige. Tiden var en annen, teknologien også og selvfølgelig fiendebildet. Og her er kanskje Aamodt inne på noe når han skriver om de ”skandinaviske blodsbrødre.”⁷⁵ Man hatet ikke hverandre. Svenskene så muligheten for å gå inn i en union med Norge, det var aldri snakk om en utryddelse eller et masseslakt. Og nordmennene kjempet en begrenset forsvarskrig. Soldatene opplevde ikke krigen som et masseslakt slik soldatene under første verdenskrig gjorde i slaget ved Verdun og i slaget ved Somme. I slaget ved Verdun ble ca. 700.000 soldater drept eller såret. I slaget ved Somme døde 57.000 britiske soldater i løpet av de første timene, og alt i alt ble over en million mennesker drept til sammen på begge sider.⁷⁶ Men prosentvis ble ganske mange drept og tilfangetatt i 1808 og i 1809. Bare i trefningen ved Trangen ble 25 svensker drept, i tillegg til at 2 offiserer og 57 mann ble hardt såret. Her tok nordmennene 442 svenske soldater til fange, iberegnet de sårede. Disse utgjorde ca. 16% av de svenske soldatene som deltok i trefningen, hvilket er et meget høyt prosenttall. Nordmennene mistet 15 soldater, i tillegg ble 1 offiser og 52 menige såret samt 2 soldater ble tatt til fange. Dette utgjorde til sammen 9,6% av den totale norske styrken i trefningen ved Trangen.⁷⁷

Like viktig er det at begge lands militære styrker oppførte seg godt og at det ikke ble ført noen irregulær form for krigføring som kunne bidra til brutalitet av samme grad som det man så for eksempel i Spania og Calabria under napoleonskrigene. Dette ser vi både i general Armfelts ordre om å oppføre seg godt, samt Kristian Augusts ordre til de norske troppene. Krigen skulle ikke komme ut av kontroll og dette var et gjensidig ønske. Derfor finner man

⁷⁴ Omer Bartov, *Mirrors of destruction: war, genocide, and modern identity* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 11.

⁷⁵ Aamodt, *Øvre Solørs militære historie*, 188.

⁷⁶ Klaus Berndt, Juliane von Laffert, og Katharina Franz, *Verdens historie: en spektakulær reise gjennom historien* (Oslo: Spektrum, c2006), 442.

⁷⁷ Aamodt, *Øvre Solørs militære historie*, 189.

også en skarp klage fra svenskene i juni 1808 da det ble skutt fra norske fiskebåter i Iddefjorden. Kristian August skrev til kong Fredrik VI mellom 2. og 15. juli 1808 at:

”Den svenske General har fundet for godt at lade sig ved Forposterne pr. Parlemantair, at det var bleven skudt den 29de ved Svinesund paa en Parlemantair, hvilket han ei kunde lade upaaanket hengaae, at han trodde de Norske vilde forvandle Krigen af en politisk til en personell Krig, at da Fiskerbaadene var bleven misbrugt, man fra svensk Side forbød, at ingen Baad mer maatte passere Svinesund.”⁷⁸

Under første og spesielt under andre verdenskrig var det ikke snakk om å løslate fanger sånn uten videre. Når det gjaldt offiserer, forholdt dette seg noe annerledes tidlig på 1800-tallet. Etter trefningen ved Trangen ble blant annet kaptein Samuel Godée tatt til fange. Godée, som var tjenesteudyktig, fikk vende tilbake til Sverige mot å sverge på å aldri tjenestegjøre mer i krigen. Dette var i henhold til Kristian Augusts bestemmelse av 14. mai 1808. Oberst Gahn (som også ble tatt til fange ved Trangen) fikk samtidig tillatelse til – også mot å avlegge æresord – å ta opphold hos sin søster⁷⁹, hun bodde nemlig i Drammen.⁸⁰

”By a custom which reveals at once the honour and humanity of Europeans, an officer, when taken prisoner, is released on his parole, and enjoys the comfort of spending the time of his captivity in his own country, surrounded by his own family and the side which has released him remains as perfectly sure of him as if it held him confined in chains.” – Emeric de Vattel *Les Droits des Gens*. 1758.⁸¹

Dette kalles for Parole d’Honneur. På 1800-tallet stolte man mer på ”fienden” enn det man gjorde både tidligere og senere. Dette er en gjennomgående tanke når det gjaldt offiserene i denne tidsperioden, man stolte på hverandre på et helt annet nivå enn i dag, fordi det var en kutyme alle fulgte, men som ikke var skrevet ned i form av internasjonal lov.

⁷⁸ Christian August, Carl N. Stoud Platou, og Christian C.A. Lange, *Rapporter og Breve fra Prinds Christian August som commanderende General i Norge 1807-1809* (Christiania: Feilberg & Landmark, 1859), 54-55.

⁷⁹ *Ibid.*, 188-189.

⁸⁰ Aall og Lange, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*, 140.

⁸¹ Clive Lloyd, *A History of Napoleonic and American Prisoners of War 1756-1816: Hulk, Depot and Parole*. (Antique Collectors Club Dist, 2007), 316.

Han sad i ”prisonen”:

For å få en bredere forståelse for hvordan nordmenn og svensker hadde det som krigsfanger kan det være lurt å se på et fengsel som gjennom historien har blitt omtalt som ”a vision of hell on water,”⁸² nemlig den britiske ”prisonen”. Flere av de skipene britene hadde erobret ble brukt som fengsel, navnene på skipene indikerer nettopp dette – for eksempel satt det spesielt mange nordmenn og dansker på ”Fyen.”⁸³ Fanger som ble innesperret i den britiske ”prisonen” satt enten på disse skipene, eller i et landprison – eller så fikk de parol.⁸⁴ Ca 5000 nordmenn satt i ”prisonen” i årene 1807-1814⁸⁵ og de fleste danske og norske fanger ble plassert på slike prisonskip.⁸⁶ Grunnen til at det kan være lurt å se på ”prisonen” som et eksempel, er for å sette oppholdene til nordmennene og svenskene i et perspektiv. Det har vært en utvikling på forfatterens syn på prisonen, fra det sterkt negative – her spesielt Henrik Angell – til et mer nyansert bilde, særlig når det gjelder den forskningen Berit E. Johnsen har utført. Henrik Angell var offiser og ikke historiker og formidler et svart bilde av prisonen som senere forskning ikke har bekreftet. Det kan allikevel være interessant å trekke frem begge synene for å se hva slags oppfatninger de hadde på den tiden og komme nærmere hva som faktisk skjedde.

Begrepet ”prison”, som på engelsk betyr fengsel, har blitt et begrep som man kun forbinder med perioden 1807-1814 og sjøfolkene som den gang satt i engelsk fangenskap.⁸⁷ Memoarer, dagbøker, brev og lignende fra franske, nederlandske, danske og amerikanske matrosers opphold på den britiske ”prisonen” ”leaves one with a vision of hell on water”, skriver Clive L. Lloyd i sin bok *A History of Napoleonic and American Prisoners of War 1756-1816*.⁸⁸ Oberst Henrik Angell beskriver den britiske ”prisonen” på samme måte og legger ikke skjul på at dette er et sted man absolutt ikke ønsket å havne:

”Men der er ogsaa andre sagn, like uhyggelige fra krigens tid, som lever blant folket, det er dem om ”prisonen”. Saa kaldtes de gyselige engelske fængsler, hvori saa mange av vore matroser, fiskere og soldater maatte henslæpe maaneder og aar. I prisonen sultet i hjel og døde i kamp, paa grænsen og paa sjøen. Ingen hadde en

⁸² Ibid., 80.

⁸³ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 38.

⁸⁴ Parol er de som har avlagt æresord og kunne leve fritt innenfor et begrenset område mot meldeplikt.

⁸⁵ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 35.

⁸⁶ Ibid., 38.

⁸⁷ Ibid., 7.

⁸⁸ Lloyd, *A History of Napoleonic and American Prisoners of War 1756-1816*, 80.

sørgeligere lod end de tusener nordmænd som i aarevis maatte være om bord paa de halvraatne engelske fangeskibe, utsat for en umenneskelig behandling. Ingen fortællinger fra hin tid er sørgeligere end dem om ”prisonen”.⁸⁹

En av de som opplevde fangenskapet var Anders Osmundsen fra Eftevåg i Randesund. Han fortalte om de elendige forholdene på skipet Chatham. Han fikk ødelagt helsen på grunn av sulteforing, og han døde tre år etter frigivelsen. Matrosene hevdet at det var grusomt å sitte i den britiske prisonen. Det finnes flere fanger som fikk varige skader etter oppholdet i ”prisonen” og det var en stor påkjenning både fysisk og psykisk for de fleste – kanskje spesielt for de som satt på fangeskipene Chatham, Portsmouth og Plymouth.⁹⁰

Mange av fangene kom aldri hjem, sykdom og epidemi herjet på båtene og isoleringen var heller dårlig. Fangene døde ”som fluer i september”, skriver Angell.⁹¹ Den danske litteraturforskeren Carl Roos forteller i sin bok *Prisonen: danske og norske krigsfanger i England 1807-1814* om en matros ved navn Johan Christian Federspiel. Han gir en beskrivelse av sitt opphold:

”Jeg var kommen ned i det underste batteri tilligemed 250 medfagne, og vi maatte placere os, saa godt vi kunne. Til at blive af med de fornødenheder, som naturen kræver, var der hensat nogle store kar, der ikke blev rensede paa flere dage. Vi maatte ikke komme op paa dækket, og kanonportene var tilspigrede med undtagelse af et lille hul, der var beslaaet med jernstænger, hvorigjennem vi fik noget frisk luft og en maadelig belysning. I flere dage maatte vi udholde denne skrækkelige tilstand...”⁹²

Etter hvert ble fangene vant til forholdene i følge Federspiel, men to plager kunne ikke bringes ut av verden: sult og mangel på klær.⁹³ Det forekom gambling om bord på fangeskipene. Franskmennene spesielt var opptatt av dette.⁹⁴ Men man kan jo tenke seg at de ikke hadde spesielt mye å gamble med – bortsett fra klær. Dette kan være en av årsakene til

⁸⁹ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 198.

⁹⁰ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 61-62.

⁹¹ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 204.

⁹² Carl Roos, *Prisonen: danske og norske krigsfanger i England 1807-1814* (København: Gyldendal, 1953), 34-35.

⁹³ *Ibid.*, 40.

⁹⁴ Lloyd, *A History of Napoleonic and American Prisoners of War 1756-1816*, 143 og 145.

mangel på klær og at flere frøs og ble syke. De gamblet bort klærne sine og da vinteren kom, var ikke skipene isolert godt nok til at de skulle greie å holde varmen.

Det å være krigsfange skulle være en straff, ikke en sikkerhetsforanstaltning. Motparten hadde nemlig behov for å hindre at de tok opp kampen igjen. Derfor ønsket de gjerne å rekruttere fangene til sin egen hær. De fleste fangene ønsket ikke dette, men Johan C. Axelsen gikk i engelsk tjeneste i juni 1811 – da hadde han sittet i ”prisonen” siden april 1808. Han ga imidlertid uttrykk for at forholdene i ”prisonen” var tålelige og at han aldri hadde noe å utsette på fangenskapet.⁹⁵ En norsk offiser som taler om den britiske prisonen som et upåklagelig opphold er Hans Birch Dahlerup. Han beskriver sitt første møte med en britisk soldat som en som ”viste en Menneskekiærlighed som den ømmeste Broder.”⁹⁶ Men da han ble brakt til England skulle han bli svært overrasket og forskrekket over hvordan de franske matrosene ble behandlet. I en innhegning av planker stod det tettepakket av mennesker. Dahlerup beskriver de som stod der som bleke og utsultete, og flere av dem var til og med nakne til beltestedet.⁹⁷ Selv opplevde han at livet om bord ikke var ubehagelig. Han beskriver sitt forhold til de britiske offiserene som en ”Kammerat iblandt dem”⁹⁸.

Oberst Henrik Angell beskriver ”prisonen” som det verste stedet en kunne havne på denne tiden. Men Berit E. Johnsen gir en helt annen vinkling av ”prisonen”. Johnsen argumenterer for at fangene ikke hadde det så dramatisk ille slik Angell beskriver. De personlige vitnesbyrdene viser at forholdene i ”prisonen” opplevdes forskjellig. Bildet av ”prisonen” har en mørk undertone, men hvis vi undersøker nærmere, er det også noen lyse punkter. Krigsfanger satt som regel ikke og ventet på frigivelse. De utnyttet de mulighetene de fikk, og de fleste prøvde å gjøre situasjonen best mulig for seg selv.⁹⁹ Selv om mange tok avstand fra Storbritannia i den politiske konflikten – Danmark-Norge var i krig med Storbritannia og mange av deres sjøfolk ble tatt til fange og måtte sitte på prisonskip – innebar ikke det at de tok avstand fra britenes sivile liv.¹⁰⁰ ”Da en gruppe norske og danske skipsoffiserer feiret danskekongens fødselsdag på et vertshus i 1809, kunne det lystige selskap holde på til lyse morgen, godt beskyttet av vertinnen og andre gjester”. Selv om det var påbudt for de på parol å være i hus når solen gikk ned, ble ikke dette alltid kontrollert. I følge Johnsen kunne de

⁹⁵ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 62.

⁹⁶ Hans Birch Dahlerup, *Mit Livs Begivenheder* (København: Gyldendal, 1908), 58.

⁹⁷ *Ibid.*, 66.

⁹⁸ *Ibid.*, 165.

⁹⁹ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 64.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 200-201.

være ute så lenge de ønsket.¹⁰¹ Det var ikke alltid like ille som tidligere beskrevet, fangene forteller også om terning, sjakk, dam, ringspill, musikk og dans. ”Vi dansede med hverandre, saa det dundrede i dækket”, forteller matros Jens Rasmussen fra Himmerland.¹⁰²

Fangene hadde kontakt med sivilbefolkningen og på denne måten lærte de den engelske kulturen å kjenne. Fangenes rang var som regel avgjørende for hvor de ble plassert.¹⁰³ Offiserene hadde som regel avlagt æresord på at de ikke skulle krige og fikk derfor mulighet til parol. I følge Lloyd kunne offiseren velge hvilken by han ønsket å bosette seg i i den tiden han var fange. Han skulle leve slik han var vant til og hvis han hadde råd kunne han enten leie, kjøpe eller bygge seg et hus.¹⁰⁴ Man kan jo tenke seg at de fikk mest kontakt med lokalbefolkningen. Rang spilte en stor rolle i forhold til hvordan fangene ble behandlet. Offiserene tilhørte en privilegert klasse, mens soldater/matroser tilhørte underklassen. På grunn av de forskjellige fangesituasjonene bestemt ut fra rang ville dette naturligvis påvirke fangenes syn på både britene og selve oppholdet. Men også fangene som satt på skipene fikk kontakt med britene, både gjennom fangevokterne og gjennom leverandører – fangene fikk nemlig abonnere på engelske aviser. I tillegg fikk de blant annet besøk ombord av utsendinger fra religiøse organisasjoner. Noen fikk reise i land på dagsbesøk, men det var svært begrenset.¹⁰⁵ Gjennom denne kontakten lærte fangene seg språket og fikk muligheten til å tilegne seg kunnskap om navigasjon – for eksempel fikk de kjennskap til nye farvann.¹⁰⁶

Men det ble ikke kun gjort forskjell på fangene ut i fra rang. Også nasjonalitet spilte inn for hvordan man ble behandlet. De skandinaviske fangene, norske og danske, blir ofte omtalt som de som hadde det tålelig. Det var stor forskjell på behandlingen av fangene og kanskje verst var det for franskmennene; ”de skulde dø,”¹⁰⁷ skriver Angell. Det var situasjonen til de franske fangene som sjokkerte. Norske og danske fanger hadde det ikke like ille. De ble for eksempel plassert på øverste dekk der det var godt med rom, lyst og luftig, mens franskmennene ble jaget ned på underste dekk, og isolert fra de øvrige.¹⁰⁸ I motsetning til de franske, mottok de dansk-norske sjøfolkene pengestøtte under store deler av fangetiden.¹⁰⁹

¹⁰¹ Ibid., 64.

¹⁰² Roos, *Prisonen*, 132.

¹⁰³ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 56.

¹⁰⁴ Lloyd, *A History of Napoleonic and American Prisoners of War 1756-1816*, 316.

¹⁰⁵ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 13-14.

¹⁰⁶ Ibid., 16.

¹⁰⁷ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 201.

¹⁰⁸ Johnsen, *Han sad i prisonen* -, 59.

¹⁰⁹ Ibid., 62.

Det å bli behandlet som *franskmann* ble etter hvert en frase man brukte for å si at man ble behandlet verre enn dyr.¹¹⁰

Det var ikke uvanlig at fangene innledet forhold til engelske kvinner. De fleste ekteskap og forlovelser ble inngått med offiserer som satt i landprison eller var på parol. Som følge av dette ble flere britiske kvinner tatt med til Norge og Danmark etter krigen.¹¹¹ Det var ikke like vanlig for fangene på skipene å få kontakt med engelske kvinner. Men det forekom. Ikke bare sier dette noe om mulighetene for kontakt, men det sier litt om en gjensidig velvilje disse menneskene hadde, selv om de var i krig med hverandre.¹¹²

Som tidligere nevnt satt ikke krigsfangene med hendene i fanget og ventet på frigivelse. De produserte til og med varer. Motivasjonen for dette var at salget kunne gi inntekter og forbedre deres levevilkår.¹¹³ Noen solgte tegninger, akvareller og malerier,¹¹⁴ andre – slik som parolefangene – fikk anledning til å arbeide hos lokale håndverkere.¹¹⁵ De ble oppmuntret til å lage varer for salg og de fikk de nødvendige redskapene og råvarene som trengtes for å produsere gjenstander av høy kvalitet. De produserte silke, stråesker for damehatter, musikkinstrumenter og miniatyrskip, urkasser, dominospill, skjeer, kniver og gafler, armbånd, ringer og halsbånd, etc.¹¹⁶

Prisonen opplevdes forskjellig både ut fra hvilken rang man hadde som krigsfange og hvilken nasjonalitet man tilhørte. Det er helt tydelig at franskmennene hadde et verre opphold i det britiske fengslet enn det både dansker og nordmenn hadde. Og det kan være derfor prisonen har fått det ryktet det har. Selv om nordmenn og dansker generelt opplevde å ha det tålelig, opplevde noen ubehageligheter i forhold til toalett om bord på skipene. Prisonen vil uansett ha en mørk undertone ettersom mange krigsfanger måtte overleve om bord på skip i flere år. De fikk til gjengjeld både abonnere på avis, produsere forskjellige ting og spille spill, samt danse og høre på musikk. De danske og norske offiserene hadde det hakket bedre og var nærmest frie. De innledet både vennskap med sivilbefolkningen og i noen tilfeller giftet de seg med en kvinne de traff.

¹¹⁰ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 204.

¹¹¹ Johnsen, *Han sad i prisonen -*, 70.

¹¹² *Ibid.*, 72.

¹¹³ *Ibid.*, 178.

¹¹⁴ *Ibid.*, 180.

¹¹⁵ *Ibid.*, 183.

¹¹⁶ *Ibid.*, 186.

Konklusjon:

Sverige og Danmark-Norge stod på hver sin side i Napoleonskrigen. Sverige så en mulighet til å erobre Norge og få til en union. 18. april 1808 brøt det løs kamphandlinger mellom de to landene. Det fantes ingen nedskrevne internasjonale krigslover eller regler, de ble først skrevet på slutten av 1800-tallet – lenge etter krigen. Allikevel bar 1800-tallets krigføring preg av god behandling av krigsfanger. Napoleon mente at krigsfanger ikke lenger tilhørte det landet de opprinnelig kjempet for og skulle derfor beskyttes. Både de svenske og de norske styrkene fikk beskjed om å ta flest mulig fanger, det handlet ikke om å drepe flest mulige. Slik sett kan det virke som at Fergusons idé, om at det er hvor mange soldater man tar til fange som avgjør hvem som vinner krigen, lå i bakhodet på militærledelsen i begge landene. For å få en bredere forståelse av hvordan behandlingen av krigsfanger var i Norge og Sverige har vi sett litt på behandlingen i England. Dette tema har fått et mer nyansert bilde i senere tid. Allikevel ser vi at franskmenn spesielt ikke ble behandlet human. Nordmenn og dansker derimot, skal ha fått bedre behandling. Hvilke likheter og ulikheter var det mellom de tre landenes fangebehandling? I dette kapitlet har vi sett på bakgrunnen og forutsetningene for krigsfanger, men hvordan taklet de norske og svenske myndighetene fangesituasjonen på bakgrunn av det jeg har skissert?

3. Behandlingen av svenske krigsfanger i Norge:

Innledning:

I dette kapitlet vil jeg ta for meg de svenske krigsfangene som satt fengslet i Norge i perioden 1808-1809. Hvor mange ble tatt til fange og hvor ble de pågrepet? Jeg kommer til å legge vekt på behandlingen av krigsfangene og vil i den forbindelse se på mottakelsen av fangene, innkvartering og forpleining, samt utplassering og utveksling. Hvordan løste de norske myndighetene ”problemet” med de svenske krigsfangene? Fikk de en human behandling? Hvordan ble de integrert i lokalsamfunnet? Hva skriver fangene selv om opplevelsen og hvordan de ble tatt i mot? Jeg vil se på forskjellen i behandlingen av offiserer og soldater, og i den forbindelse bruke to offiserers beretninger om deres syn på det å sitte i fangenskap.

Nordmennene opplevde også å komme i kontakt med svenske soldater som hadde forlatt den svenske hæren. Hvordan ble disse desertørene behandlet? Hva skjedde med svenske krigsfanger som prøvde å rømme? Ble de straffet? Det bodde svensker i Norge før krigen brøt ut, hva skjedde med dem? Ble de også betraktet som fiender? Ble de i enkelte tilfeller internert som krigsfanger? Eller fikk de leve i fred?

Danmark-Norge ble trukket inn i Napoleonskrigen i 1807, men det var ikke før i 1808 at det kom til kamphandlinger mellom Norge og Sverige. 14. mars 1808 erklærte kong Fredrik VI av Danmark-Norge krig mot Sverige. Kristian August trodde at Norge var dømt til å måtte overgi seg. I et brev datert 5. april ber han kong Fredrik VI om å sende mat. ”Kommer ikke snart Hjelp paa en eller (anden) Maade, saa anseer jeg Norge for tabt, men jeg haaber ei at overleve det, og vil falde som Mand af Ære og troe Undersaat.”¹¹⁷ Ingen hjelp kom og allikevel skulle de eneste svenskene som kom til Kristiania være krigsfanger. Svenske krigsfanger ble nemlig ikke et sjeldent syn i Kristiania utover våren 1808.

¹¹⁷ Christian C.A. Lange, *Efter offentlig foranstaltning*, bd. 2, Norske Samlinger (Christiania: Feilberg & Landmarks forlag, 1860), 159.

Krigen startet den første uken i april 1808. De svenske troppene angrep ved Røros og Verdal, men ble slått tilbake.¹¹⁸ Etter de største trefningene ved Toverud, Trangen og Prestebakke øst for Glomma fikk norske myndigheter mange svenske krigsfanger å ta hånd om. De skulle innkvarteres, få mat og gjøre nytte for seg. Men på grunn av den økonomiske situasjonen, ble dette svært vanskelig for de statlige myndighetene i Norge. På grunn av plassmangel og mangel på matvarer måtte myndighetene komme opp med en plan for hvordan de skulle ta hånd om krigsfangene, og også en plan for hvordan fangene skulle gavne det norske folk. Noen krigsfanger ble innkvartert hos stormenn og bønder, noen i Skien, noen i Drammen, noen i Kristians amt. Senere ble også fanger overført til Bergen og noen også til Danmark.

Hvor mange ble tatt til fange?

Den regulære norske hæren talte ca 35 800 stridende, så tallmessig var ikke hæren liten. Av disse befant 23 600 seg i det sønnafjelske Norge. I tillegg til dette kan vi regne med frivillige korps, almuebevæpning, kystbevæpning og borgerbevæpning i byene. Men på grunn av angrep fra de engelske skipene, måtte hele kyststripa sikres samtidig som betydelige styrker måtte reserveres for festningene. I tillegg var det uvisst hvor angrepet skulle finne sted, og styrkene måtte derfor fordeles langs den lange forsvarslinjen. Det betydde at Kristian August hadde rundt 9 000 til 10 000 mann å bruke på krigføringen mot Sverige. Med andre ord langt færre enn den svenske styrken var på.¹¹⁹

Den svenske hæren hadde på begynnelsen av krigen fordelen på sin side og øverstkommanderende Gustaf Mauritz Armfelt var sikker på at de norske troppene var uten krigserfaring.¹²⁰ Den svenske armeen som skulle angripe Norge, utgjorde mellom 10 000 og 11 000 mann. I tillegg skulle det være 15 000 mann i reserve som ble sendt dit behovet var størst.¹²¹ Allikevel skulle den norske hæren vinne tre av de fire store trefningene. Og her ble flesteparten av krigsfangene tatt. Toverud den 20. april, Trangen den 25. april og Prestebakke den 10. juni 1808. Men et fåtall svenske soldater ble også tatt til fange ved mindre sammenstøt, blant annet i grensetraktene ved Trondheim. Historiker Ståle Dyrvik mener at den norske hæren kunne måle seg med en dobbelt så sterk fiende fordi ”den trassige

¹¹⁸ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 102.

¹¹⁹ Knut Mykland, *Kampen om Norge 1784-1814*, bd. 9, Norges historie (Oslo: Cappelen, c1978), 164-165.

¹²⁰ Aall og Lange, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*, 139.

¹²¹ Generalstabens krigshistoriska afdeling, *Kriget i Norge 1808*, 6:186.

motstanden sveiste soldatar og offiserar saman og skapte ei patriotisk stemning i det lidande folket.”¹²²

Den 20. april 1808 nådde den svenske oberstløytnanten grev Axel Otto Mörner og hans styrker Toverud i Aurskog-Høland. Der fant han veien sperret av nordmennene. Han angrep i det håp om å kunne slå igjennom sperringene, men etter en times tid måtte han vike for nordmennene og overgi seg. Tabell 1 viser hvor mange svenske soldater nordmennene tok til fange ved Toverud.

Tabell 1:

Antall svenske soldater tatt til fange ved Toverud: ¹²³	
Offiserer:	6 mann
Underoffiserer:	3 mann
Husarer: ¹²⁴	38 mann
Fahnesmed:	1 mann
Trompeter:	1 mann
Greanderer:	72 mann
Til sammen:	121 mann

Sammenstøtet på Trangen i Åsnes skjedde den 25. april, bare noen dager etter trefningen ved Toverud. De svenske soldatene var så uheldige og måtte kjempe sammentrengt, ”excentrisk”, langs en smal vei som løp gjennom en tykk og nesten utilgjengelig skog. Etter tre og en halv time måtte de svenske soldatene gi tapt for nordmennene.¹²⁵ Her ble blant annet oberst Gahn, major og ridder Söderhielm og kaptein Godee tatt til krigsfanger av oberst Staffeldt. Tabell 2 viser hvor mange svenske soldater nordmennene tok til fange ved Trangen.

¹²² Dyrvik, *Norsk historie 1625-1814*, 3:207.

¹²³ J. v. Ræder, *Danmarks Krigs- og politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809* (Kjøbenhavn: Reitzel, 1845), 463.

¹²⁴ Lett bevæpnede ryttersoldater.

¹²⁵ Ræder, *Danmarks Krigs- og politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809*, 487.

Tabell 2:

Antall svenske soldater tatt til fange ved Trangen: ¹²⁶	
Offiserer:	9 mann
Feltprest:	1 mann
Regimentkommisær:	1 mann
Doktor:	1 mann
Underbefal og menige:	430 mann ¹²⁷
Til sammen:	442 mann

Bedre gikk det heller ikke for svenskene den 10. juni i Prestebakke ved Enningdal. ”...mange svensker fik den nat bittert angre sit besøk i vort land,”¹²⁸ skriver Angell. Tabell 3 viser hvor mange svenske soldater nordmennene tok til fange ved Prestebakke.

Tabell 3:

Antall svenske soldater tatt til fange ved Prestebakke: ¹²⁹	
Offiserer, fanejunkere og sersjanter:	27 mann
Gemene:	358 mann
Til sammen:	385 mann

Til sammen tok nordmennene ca. 948 svenske soldater til krigsfanger i tidsperioden fra 20. april til 10. juni 1808. Den svenske general Mejer¹³⁰ summerte det til at nordmennene tok 1191 svenske soldater til fange.¹³¹ Det kan hende denne listen inneholder svenske sjøfolk eventuelt en og annen svensk soldat som ble tatt til fange utenom disse tre trefningene.

¹²⁶ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. maj. Rapporten från Öfverste Staffeldt Maj 1808. Volum 299, no. 19-20.

¹²⁷ RA Budstikken 1808 oppgir på side 27 at det ble tatt kun 320 soldater til fange, foruten en mengde døde eller bleserede. De sårede regnes også som krigsfanger så det kan virke som 110 soldater var sårede og ikke i beregnet Budstikkens antall over svenske soldater.

¹²⁸ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 139.

¹²⁹ RA Budstikken. *Et officielt Blad. Med Regierings-Commisionen Approbation. Udgivet af Statsraad Envold Falsen. Første deel. April. 1808 – mars 1810, Christiania 1810*, s. 112-113. Og Aall og Lange, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*, 145-146.

¹³⁰ Fornavn nevnes ikke i kilden.

¹³¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Höggvarteret. Inkomna handlingar juni-aug. 1808. Volum 162.

Trefningen ved Prestebakke var den siste store trefningen der en mengde svenske soldater ble tatt til krigsfanger. I løpet av sommeren og vinteren oppstod det kun mindre forpostfektninger. I løpet av oktober og november 1808 ble det skrevet ned en del forhandlingspunkter signert av den norske generalen Bernhard Ditlef von Staffeldt og den svenske generalen Bror Cederström.¹³² 7. desember 1808 ble det inngått en våpenhvileavtale. Dermed endte krigen mellom Norge og Sverige, men den offisielle freden ble først sluttet 10. desember 1809.¹³³

Mottakelsen av fanger og utplassering:

Mye tyder på at myndighetene var dårlig forberedt på å ta i mot krigsfanger som kom til Akershus festning våren 1808. De norske myndighetene hadde ingen klare planer for fangehåndtering da kamphandlingene startet. I et brev, datert 5. april fra Kristian August til kong Fredrik VI, forteller han om en svensk offiser som er tatt til fange den 2. april. ”Ved Magnor har en af vores Patrouiller tagen en Officeer og en Underofficeer af en svensk Patrouille, som uforsigtig gikk over Grændsen i et norsk Huus. Officeren agter jeg at lade gaae paa sit Æres-Ord.”¹³⁴ Han henviser her til løytnant Belfrage som ble tatt på Lindalen¹³⁵ på grensen. Oberst de Seue skriver til kongen den 19. april 1808 at løytnant Belfrage fikk returnere til hjemlandet Sverige ved å gi sitt æresord på aldri å delta i denne krigen igjen.¹³⁶ Det virker ikke som om Kristian August visste hva han skulle gjøre med løytnant Belfrage så han slapp ham fri og lot han reise hjem igjen.

Situasjonen hadde vært den samme under Den Store Nordiske Krig 1700-1721, ca 100 år tidligere, da ca. 600 svenske krigsfanger skulle innkvarteres og forpleies. Historiker Ragnhild Morberg skriver i sin hovedoppgave *Udugelig og ubrukelig?: administrative problemer under den store nordiske krig: slottslovens håndtering av Karl 12.s innfall i 1716* om hvilke tiltak som den gang ble iverksatt. Fangene skulle marsjere vestover mot Bergen slik at bønder og borgere på marsjruten kunne overta ansvaret for det antall fanger de hadde mulighet for å

¹³² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Rapporter från arméerna. Västra fronten. 1 st. April-december 1808. Volum 32, s. 939.

¹³³ Mykland, *Kampen om Norge 1784-1814*, 9:169-170.

¹³⁴ Lange, *Efter offentlig foranstaltning*, 2:157.

¹³⁵ Ved Magnor

¹³⁶ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Rapporter från Öfverste de Seue i Kongsvinger. Volum 298, no. 175.

sysselsette og forpleie.¹³⁷ For å fordele byrdene i 1808 ble transporten av krigsfanger noen ganger delt i to, der for eksempel den ene puljen med krigsfanger gikk over Hadeland, mens den andre puljen gikk via Eidsvold, Toten og Vardal igjennom Land og Valdres og videre til sitt bestemmelsessted – i dette tilfelle til Bergen.¹³⁸

Videre skriver Morberg at de svenske krigsfangene skulle arbeide for det daglige brød fordi det var kostbart å gi husrom og ta hånd om krigsfanger. Grunnen til at de transporterte fangene vestover var at det ville lette vaktholdet og hindre fanger i å rømme.¹³⁹ Tankegangen 87 år senere lignet den under Den Store Nordiske Krig. De sivile og de militære myndighetene kom i 1808 frem til de samme rutinene som hadde blitt brukt tidligere, men om de visste at disse rutinene hadde vært i bruk før, vites ikke. Men ideen om å bruke fanger til arbeid var ikke ukjent. I 1764 kom for eksempel en forordning som ga godkjennelse til at slaver – de som satt på slaveriet på Akerhus festning – kunne brukes til arbeid for private personer i Kristiania by, og til alle slags sivile og militære foretagender mot en moderat betaling.¹⁴⁰ I bestemmelser fra den kongelige interimistiske Regjeringskommisjon står det den 4. april om krigsfanger:

”...at de første¹⁴¹ sættes under de Civile Authoriteters Opsyn og Forsørgelse, og de Sidste derimod, nemlig Søefolk, der saavidt Commissionen er bekiendt, i alle Søekrige have været og ere anseet som Krigsfanger, maa ganske bleve under de militaire Authoriteters Opsyn, og altsaa maa det blive den højtcommanderende militaire Stabs officerers Sag i hvert District at anvise disse deres Opholdssted, samt at bestemme det Opsyn de bør staae under. Kommissionen paativler derfor ikke, at General-Kommandoet behagelig ville tillæge vedkommende Stabs officerer de fornødne Instrucioner om at henvende sig til de Civile Authoriteter hvor disses Bistand maatte udkræves for at anvise saadanne Krigsfanger passende Opholdsstæder, naar de ej i Fæstningerne kunne indtages.”¹⁴²

¹³⁷ Ragnhild Elisabeth Morberg, «Udugelig og ubrukelig?: administrative problemer under den store nordiske krig: slottslovens håndtering av Karl 12.s innfall i 1716» (Masteroppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 2001), 219.

¹³⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Utgående handlingar. 1 st. maj-september 1808. Divisjonsordre til Brigaden Holst Maj 1808. Volum 306, no. 65.

¹³⁹ Morberg, «Udugelig og ubrukelig?», 219.

¹⁴⁰ Yngvar Ustvedt, *Slavene på Akerhus: historien om vårt strengeste fengsel* (Oslo: Cappelen, 1999), 43.

¹⁴¹ Svenske passasjerer, som for eksempel kjøpmenn, skulle ikke ansees som krigsfanger.

¹⁴² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Volum 298, no. 1.

Etter trefningene ved Toverud og Trangen ble problemet akutt. Det var ikke plass til de svenske krigsfangene på festningene og det ble bestemt at offiserene fikk ansvaret med å finne et oppholdssted til fangene. De tok kontakt med de sivile for å finne passende oppholdssteder. Tre dager etter trefningen ved Toverud, 23. april 1808, sendte den kongelige interimistiske Regjeringskommisjonen for Norge følgende brev til Kristians Amt (Oppland):

”Dersom der i Christians Amt maatte gives Nogen privat Mand, som kunde behøve og vilde modtage Tjenestekarle af de hertil indbragte svenske Krigsfanger, da kan han overlades samme paa nærmere Anmeldelse og med Forpligtelse at være ansvarlig for Karlenes Tilstædeblivelse, hvilket behagelig maatte bekjendgjøres i Amtet, og Commisionen i sin Tid saa snart mueligt meddeles Underretning om Udfalet.”¹⁴³

Dersom noen sivile nordmenn hadde behov for en arbeider på for eksempel gården eller ved et verk, kunne de be om en svensk soldat, men måtte forplikte seg til å ta ansvar for at fangen ikke rømte. Historiker Per-Øyvind Sandberg skriver i artikkelen ”Svenske krigsfanger 1808-1809” i Årbok for Gjøvik Tverrdalene, at dette vakte interesse hos bøndene. De manglet jo arbeidskraft da de norske bondesoldatene fremdeles lå i felten, og vårarbeidet ventet.¹⁴⁴ På denne måten tilførte de norske myndighetene bygdene arbeidskraft, samtidig som de sørget for kostnadsfri forpleining av krigsfanger.

Det var slett ikke uvanlig at krigsfangene paraderte gjennom Kristiania ved ankomst. Kunngjøringene i avisen fortalte når de skulle komme, og folket samlet seg for å se på når de svenske krigsfangene marsjerte gjennom byen til sitt oppsamlingssted, Akershus festning. Moer Koren, som bodde på Ullensaker, skriver om noen svenske soldater som passerte på vei til Kristiania sørover fra Stange. Det kan virke som de synes det er svært spennende å se på: ”Ifølge med min Lotta, og alle Jomfruerne ud for at see de fangne Svenske indpassere. Torsdag 16de. I Gaar kom den halve Deel af de fangne Svenske, den anden halve kommer i

¹⁴³ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 102-103.

¹⁴⁴ Ibid., 103.

dag, Officererne i morgen.”¹⁴⁵ Avisene annonserte også når de forlot Kristiania. I Budstikken står det:

”De her i Staden indquarterede svenske Officerer der bleve fangne i Fægtningen ved Nyen og paa Midtskougen¹⁴⁶, afgik herfra Mandagen den 9de¹⁴⁷ til Skien, og bleve escorterede til Bragernæs af de Herrer Adjutant Ring, Stensgaard, Bølling, Eger og Mejer ved det ridende Corps i Christiania. De paa Aggershuus Fæstning værende krigsfanger, omtrent 500 i Tallet, af hvilke nogle og tredive ere udtagne til privat Arbejde, afgik Dagen efter den 10de, under Escorte af det Lierske Dragoncompagnie, til de for dem indtil videre bestemte Opholdssteder.”¹⁴⁸

Krigsfangene skulle først sendes til Kristiania, og Akershus festning ble en form for mellomstasjon da krigsfangene ankom byen. Herfra skulle de transporteres til ulike innkvarteringssteder i landet. Oppholdet måtte nemlig bli kortvarig ettersom det var dårlig med både plass og matvarer. Det var som tidligere omtalt kostbart å holde krigsfanger. Myndighetene måtte derfor finne en løsning på hvordan man utnyttet denne situasjonen til å gavne flere. Allikevel var det så sent som 27. juli 1808 110 fanger igjen på festningen. Dette var i strid med de retningslinjene myndighetene hadde satt opp, og det het i et skriv fra samme dato ”at det fra flere Synspunkter var ønskelig at disse liksom de øvrige Krigsfanger bleve fordelte paa Steder hvor de kunne være i Landet og seg selv til gavn, da de i nærværende forfatning kun ere fortærende Vesener der intet gavne.”¹⁴⁹

De fleste krigsfangene fikk innkvartering andre steder i landet. Sikkerhetsmessige faktorer har nok spilt inn her ettersom rundt 1000 svenske soldater i en fangeleir på Østlandet, nær krigssonen, og nær hjemlandet naturlig nok ikke var en ønskesituasjon.¹⁵⁰ Bertelsen skriver at grunnen til at Kristian August ønsket å sende svenske krigsfanger til Bergen, var for å bruke dem senere som gisler. Kan hende Kristian August tenkte slik Ferguson argumenterer i sin artikkel: Ved å ta flere, i dette tilfelle, svenske soldater til krigsfanger kan han (Kristian

¹⁴⁵ Christiane Koren og Sofie Aubert Lindbæk, «*Moer Korens» dagbøger 1808-1810* (Kristiania: Aschehoug, 1915), 48.

¹⁴⁶ Begge steder i nærheten av Trangen.

¹⁴⁷ Mai

¹⁴⁸ RA *Budstikken. Et officielt Blad. Med Regjerings-Commisionen Approbation. Udgivet af Statsraad Envold Falsen. Første deel. April. 1808 – mars 1810*, Christiania 1810, s. 52.

¹⁴⁹ RA Akershus kommandantskap kopibok 1802-1810, s. 207

¹⁵⁰ Bertelsen, «‘Saaledes som brugelig er mellem civiliserede nationer’ - Engelske og svenske krigsfanger i Bergen i årene 1801 og 1808-1810.», 24-25.

August) benytte dem som gisler under forhandlingene om å bli ny svensk tronfølger. Den svenske oberst Georg Adlersparre med sine kompanier ønsket å avsette den svenske kongen Gustaf IV Adolf og agiterte for Kristian Augusts kandidatur som svensk tronefølger i 1809.¹⁵¹

Den 26. juni ble det bestemt at 150 krigsfanger skulle innkvarteres og sysselsettes i Kristians Amt, og 50 av disse skulle dirigeres videre til Valdres, Gudbrandsdalen og Toten.¹⁵² Noen soldater ble innkvartert hos bønder, mens andre rømte. Det er mye som tyder på at grev Mörner og fangene fra slaget ved Toverud var bestemt for innkvartering i Skien, mens oberst Gahns menn ble dirigert videre til Bragernes i Drammen.¹⁵³ Da juni kom og nordmennene seiret ved Prestebakke, ankom et nytt stort antall krigsfanger til Kristiania. Det ble gjort som tidligere, mottakelsen av fanger på Akershus festning var godt forberedt og under det korte oppholdet her dirigerte de fangeansvarlige dem videre. Problemer med mat og innkvartering oppstod, men myndighetene fikk hjelp blant annet av byens borgere, som ble pålagt av myndighetene å tilveiebringe ”de fornødne Wictualier¹⁵⁴ og Marqvetenter¹⁵⁵” som fangene trengte.¹⁵⁶ Ved å fordele fangene til ulike innkvarteringssteder, satset man på at dette ville lette matforsyningen og vakholdet. De få som ble innkvartert i Kristiania hadde en bakgrunn i skredder- og skomakerfaget. 54 krigsfanger ble plukket ut under mottakelsen av fangene, og kommandantskapet bestemte at disse skulle sysselsettes på hærens verksteder i Kristiania.¹⁵⁷

Det viser seg også at enkeltpersoner tok kontakt med myndighetene om utplassering av krigsfangene. En forespørsel fra stormannen Peder Anker gikk via Akershus stiftamt, som igjen sørget for at byfogd Lyche i Drammen ble gjort kjent med hans problemer. Peder Anker skriver i et brev datert 7. september 1808 at han trenger hjelp til opprensning og utbedring av skadene etter en kraftig høstflom. På Bærums verk var det ikke tilstrekkelig med mannskaper til å ta seg av de nødvendige reparasjonsarbeidene. Han ønsket derfor å søke om å få 50 av fangene som oppholdt seg i Drammen. Under den perioden han regnet med å ha krigsfanger, ca en måned, ville han sørge for matforsyning og innkvartering.¹⁵⁸

¹⁵¹ Ibid., 26.

¹⁵² SAO Akershus stiftamt, kopibok nr. 80, 26. juni, s. 321.

¹⁵³ SAO Akershus stiftamt kopibok nr. 80, 6. mai, s. 221 og 20. mai, s. 251-252.

¹⁵⁴ Matvarer

¹⁵⁵ Kioskvarer

¹⁵⁶ RA Akershus kommandantskap, kopibok 1802-1810, 13. juni. s. 183.

¹⁵⁷ RA Akershus kommandantskap Kopibok 1802-1810, s. 240

¹⁵⁸ SAO Akershus stiftamt, kopibok nr. 81, 7. september, s. 88.

Fangene flyttes vestover og sørover:

Under oppholdet i Norge måtte de svenske krigsfangene tilbakelegge lange strekninger til fots. Ettersom trefningene der de fleste krigsfangene ble tatt lå øst for Glomma – Toverud, Trangen og Prestebakke – gikk store deler av oppholdet med på å marsjere dit de skulle innkvarteres. Som jeg har skrevet tidligere måtte alle krigsfangene innom Kristiania før de ble dirigert videre til byer som Skien, Drammen, Kongsberg og Bergen. Menige svenske soldater marsjerte under eskorte til sine respektive bestemmelsessteder. Blant annet dro en pulje med krigsfanger av gårde den 26. juni. Fangene ankom Gran på Hadeland den 28. juni. Etter to dagsmarsjer fulgte en hviledag. Fra Gran marsjerte de videre til Land torsdag den 30. juni, de ankom Ruud på en fredag og så var det ny hviledag på lørdag. Man gikk altså i to dager, og hver tredje dag var hviledag. Den gruppen krigsfanger som skulle helt til Vågå eller Tofte var først fremme 10. juli.¹⁵⁹ På vei til bestemmelsesstedet fikk fangene dagpenger til kjøp av mat, og de fikk losji hos bønder og amtmenn.

Mangel på navnelister gjør det vanskelig å si noe om hvor mange ganger de samme fangene var på flyttefot. De mange forflytningene gjør det også vanskelig å få oversikt over hvor fangene til enhver tid befant seg. Da skuronna var over og vinteren meldte sin ankomst, hadde flere bønder vanskeligheter for å tilby losji til krigsfangene. I tillegg gjorde matmangelen forpleiningen på vinterstid ekstra vanskelig. Årsaken var at lokalsamfunnet ikke lenger trengte krigsfangene som arbeidskraft. Flere av de som ikke kunne arbeide for kosten hos lokale oppdragsgivere i denne perioden overførtes til Kongsberg. Kongsberg ble kun et midlertidig oppholdssted før fangene skulle sendes videre. Sandberg skriver at myndighetene besluttet i september-oktober 1808 å sende 120 av de 150 soldatene som var i Kristians Amt til Bergen. De resterende krigsfangene ble flyttet fra prestegjeld til prestegjeld i amtet så lenge krigen varte. Dette gjorde man for at utgiftene til fangehold skulle bli likt fordelt blant amtets gårdbrukere.¹⁶⁰

Forflytningen skjedde til fots under eskorte. Månedene oktober, november og desember ble en travel periode for kommandantskapet på Akershus. Den 30. oktober ankom 50 krigsfanger fra Oppland som hadde vært utplassert der. Det var ikke lenger bruk for dem og de skulle derfor flyttes vestover.¹⁶¹ I november ble fangene ført videre til Kongsberg.¹⁶² I et brev fra

¹⁵⁹ SAO Akershus stiftamt, kopibok nr. 80. 26. juni, s. 321-322.

¹⁶⁰ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 105.

¹⁶¹ RA Akershus kommandantskap kopibok 1802-1810, s. 255.

grev Moltke til generalstaben den 20. september står det at det opprinnelig var planlagt å overføre mellom 600 og 700 krigsfanger fra Drammen- og Skienområdet til Bergen.¹⁶³ I følge Torstein Bertelsen ble antallet sterk redusert. 5. november 1808 var det i alt 235 svenske krigsfanger samlet i Bergen.¹⁶⁴ Det er ca 519 km¹⁶⁵ til Bergen fra Kristiania. Soldatene måtte gå hele veien. Man marsjerte ca 2,5 mil hver dag og hver tredje dag var hviledag. Det betydde at fangene brukte minst 3 dager på 5 mil, eller 30 dager på 50 mil. Vi må nok regne med at de brukte opp mot 40 dager. Jeg har lagt på en del dager på grunn av uforutsette hindringer som fjorder, fjell, dårlig vær etc. Fangene gikk ikke på gode stier og landeveier hele tiden, og det må det tas høyde for. Det kan virke som fangene brukte mye av tiden som krigsfanger i Norge på å gå fra sted til sted. Fra der de ble tatt – Toverud, Trangen eller Prestebakke – til Kristiania der de ble dirigert videre – gjerne til Oppland eller Drammen/Skien. Og igjen måtte noen ut å marsjere til Bergen da det ikke lenger var bruk for dem hos bøndene på Østlandet.

Det finnes indikasjoner på at flere svenske krigsfanger ble skipet til Danmark. De ble sendt til Jylland i avdelinger på ca. 200 mann. Flere slike avdelinger ble overført i september 1808, skriver J. V. Ræder.¹⁶⁶ Men hvor mange som ble sendt dit til sammen, opplyses det ingenting om i mitt kildematerial. Det var akkurat på denne tiden at norske bønder fikk vanskeligheter med å huse og forpleie krigsfanger, ettersom det ikke lenger var noe arbeid å gi dem, noe som igjen var en av grunnene til at noen av krigsfangene ble sendt til Danmark.

Innkvartering:

De svenske krigsfangene ble innkvartert i små og store grupper. Mange havnet på landsbygda, andre i byer og tettsteder. Det kan virke som om krigsfangene måtte skrive under en troskapsed, i dette tilfelle til husbonde J. Collett¹⁶⁷, der det skulle stå: ”Jag N.N. Låfvar och Svär, vid Gud och Hans heliga Evangium, att så länge jag Krigsfånge är, tjäna min nu förtiden varande Husbonde Herr J. Collett, lydigt och trogit, samt att förrätta de mig å lagde tjänster

¹⁶² RA Akershus kommandantskap kopibok 1802-1810, s. 257.

¹⁶³ RA Generalstabens Krigsarkiv XVI Forskjellige saker. No. 386. pk. 34-36. Svenske krigsfanger. No. 199.

¹⁶⁴ Bertelsen, «‘Saaledes som brugelig er mellem civiliserede nationer’ - Engelske og svenske krigsfanger i Bergen i årene 1801 og 1808-1810.», 27.

¹⁶⁵ Avstanden er hentet fra: <http://www.bedreveier.org/motorveinett2030.html>, 08.03.11.

¹⁶⁶ Ræder, *Danmarks Krigs- og politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809*, 254-255.

¹⁶⁷ John Collett (22. september 1758 – 3. februar 1810) var trelasthandler og en av landets betydeligste godseiere i årene rundt 1800. Collett var medlem av regjeringskommisjonen. Da den norske hær rykket ut mot grensen til Sverige, skal han ha sendt et opprop til alle Kristianias borgere og bad dem frivillig avgi mat og drikkevarer til de militære forsyninger. Men det er nok først og fremst Colletts innsats for landbruket som har hatt betydning for ettertiden. http://www.snl.no/nbl_biografi/John_Collett/utdypning 30.04.11 kl. 15.19.

efter Ytterste vett och vilja, och aldrig under hvad namn som vara må underdraga mig det samma, ej heller hvorhen Natt eller Dag olofligen gå ifrån dett stället, mig blifvit anvist att vistas uppå.”¹⁶⁸

Gjennom arbeid fikk krigsfangene nær kontakt med sivilbefolkningen, noen fikk til og med være med på reiser og festlige lag. De aller fleste fikk samme behandling som innkvarterte norske soldater og stort sett pålagt de samme arbeidsoppgaver. Mye taler for at de materielt sett hadde det bedre enn under feltforholdet. Byfogd Lyche fikk beskjed av myndighetene om at innlosjeringen skulle være så god som mulig ”da det er mennesker av god oppdragelse”. Han refererer her mest sannsynlig til offiserene, ikke soldatene. Offiserene som var tatt til krigsfanger skulle få like mye dagpenger som de norske feltoffiserene av samme rang. I tillegg fikk de ganske stor bevegelsesfrihet. De som var i Drammen kunne for eksempel reise til Hokksund og Gjellebekk. De menige soldatene derimot måtte ta til takke med veiarbeid eller arbeide hos private, slik vi har sett at de gjorde for Peder Anker.¹⁶⁹

Hovedårsaken til å innlosjere fangene på forskjellige steder i byen og i bygdene, var å slippe ansvaret for matforsyningen, men det er trolig at myndighetene også tenkte på faren for epidemier under forhold hvor fangene levde tett innpå hverandre, og hvor de ved senere transport kunne bringe epidemier fra gård til gård. Amtmannen i Kristians Amt sa:

”Det har aldrig været Mening, at alle Krigsfanger, som komme til en Bøid, skulle henlegges mere end een eller to paa hver Gaard efter dens Størrlse, og disse dog forflyttes fra Gaard til Gaard saaledes at Byrden bliver nogenlunde Lige i forhold til Gaardens Størrelse – Paa de Gaarde, hvor smitsom Sykdom hersker maa ingen henlægges.”¹⁷⁰

Men fangene måtte heller ikke innkvarteres om det var de selv som var syke. Myndighetene så alvorlig på krigsfangenes helsetilstand. Før avmarsjen til Kristians Amt anmodet Akershus kommandantskap statskirurgen om å gjennomføre en medisinsk undersøkelse av fangene.¹⁷¹ Slik ble det avslørt at mange av krigsfangene i Kristians amt hadde veneriske sykdommer,

¹⁶⁸ SAO Akershus stiftamt. Brev til forskjellige avsendere, no. 53 for 1808, 25. juli 1808.

¹⁶⁹ Thorson, *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie.*, 2:772.

¹⁷⁰ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 103.

¹⁷¹ RA Akershus kommandantskap. kopibok 1802-1810, s. 217, 22. august 1808.

kjønnsykdommer.¹⁷² Sandberg skriver at det ble tilkalt leger for å undersøke svenske soldater for veneriske eller andre smittsomme sykdommer. Når de fant spor av sykdommer skulle ”de for nærmeste Øvrighed rekvireres Friskyds til de Syges hastigste Befordring til nærmeste enten militære eller civile Sygehuus hvor de afleveres, og hvorfra de ikke maa udlades forinden de ere fuldkomne curerede.”¹⁷³ På den ene siden kan man si at nordmennene var svært omsorgsfulle. De sendte sårede og syke krigsfanger til sykehuset. Det kan derfor argumenteres for at svenske krigsfanger ble tatt godt hånd om og behandlet bra i Norge. Men fra en annen synsvinkel så trengtes det arbeidskraft rundt om i landet, og slik sett var det viktig at de syke og sårede ble fort friske og satt i arbeide igjen. Og at de ikke smittet sivilbefolkningen.

Men ikke alle krigsfangene fikk i oppgave å arbeide hos bønder eller stormenn. Den britiske "prisonen" ble, som tidligere nevnt, oppfattet som et forferdelig sted, mye på grunn av at engelskmennene brukte kaprede skip til fengsel for krigsfangene sine. Men det var slett ikke kun britene som benyttet skip til fengsel. Myndighetene i Norge tok også i bruk skip. I mai 1808 fikk byfogd Lyche beskjed fra Akershus stiftamt om at de engelske skipene som lå beslaglagt på Strømsø i Drammen, skulle innredes til fangeskip. I første omgang skulle det gi plass til rundt 200 mann og senere 50-100 mann og 7 offiserer til, blant disse oberst Gahn.¹⁷⁴ Sandberg nevner også muligheten for at noen av de svenske soldatene som marsjerte til Bergen skulle plasseres i slike fangeskip.¹⁷⁵ Om dette er tilfelle, er usikkert. Men Drammen ble senere kun benyttet som en fordelingssentral av krigsfanger som ble sendt videre til kystbyene lengre sør i landet eller til Kongsberg, Hallingdal og Valdres. Skipene ble derfor ikke tatt i bruk på samme måte som i England, og var kun et midlertidig oppholdssted for fangene.

Arbeidsoppgaver:

Det var ønskelig at de fleste krigsfangene skulle utplasseres og at man fant passende arbeid for de aller fleste. De bønder og stormenn som tok til seg krigsfanger hadde også ansvaret for dem. Regjeringskommisjonen skrev den 8. juli 1808 til amtmannen i Kristians amt at:

¹⁷² Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 103.

¹⁷³ Ibid., 104.

¹⁷⁴ SAO Akershus stiftamt, kopibok nr. 80, 2. mai, s. 211 og Thorson, *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie.*, 2:702.

¹⁷⁵ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 105.

"Hva angaar Opsynet og Ansvaret for de Fanger som maatte udleveres til Arbeide, da paabindes Vedkommende kund at paasee disses moralske Forhold som i Almindelighed skeer ved andre Tjenesteytende, og at naar Nogen af dem enten ere undvigte, samme da strax anmeldes for nærmeste Øvrighed, dog maae der saa meget som mueligt haves det nøieste Opsyn i denne Henseende."¹⁷⁶

Om krigsfangene ikke gjorde de oppgavene de fikk utdelt, var det ikke myndighetenes ansvar. De som hadde oppsyn med fangene måtte også påse at fangene gjorde det arbeide de var satt til å gjøre.

Krigsfangene kunne gjøre nytte for seg på mange områder – innenfor jordbruk, veiarbeid, reise steingjerder etc. I dag står det fremdeles en steinmur som svenske krigsfanger bygget i 1808-1809 i Drammensveien 44-60, like ved Nasjonalbiblioteket. Det var blant annet alltid behov på Akershus festning for å få utført forefallende arbeid. For eksempel så ble 33 husarer den 15. mai kort etter ankomsten overført til furasjetjenesten, arbeide med hestefór. De skulle brukes til å binde sammen høy til hestene.¹⁷⁷ Noen krigsfanger hadde profesjoner som det passet utmerket å utnytte mens det var krig. Som tidligere nevnt ble det plukket ut krigsfanger med håndverksbakgrunn til å jobbe i Kristiania. De fleste med håndverksbakgrunn fikk oppdrag i byene. På Akershus festning var det under hele perioden frem til fredsavtalen innkvartert ca. 54 skreddere og skomakere som var sysselsatt på hærens verksteder.¹⁷⁸ Fanger med spesielle kvalifikasjoner fikk i oppdrag å arbeide i industrielle virksomheter. I juni 1808 mottok masovnmester Scholdberg på Bærums verk to krigsfanger til arbeid på jernverket.¹⁷⁹ Den 2. juli mottok kommandantskapet på Akershus forespørsel fra Hakadals verk om at de hadde behov for seks fanger til å arbeide i hjemmegruvene.¹⁸⁰ Peder von Cappelen på Eidsfos jernverk hadde under en lengre periode åtte svenske krigsfanger i arbeid.¹⁸¹

I Moer Korens dagbøker fortelles det om et søndagsbesøk på Auestad¹⁸² der en ny hovedbygning var under oppføring. Didrik von Cappelen var byggherre og damene som var

¹⁷⁶ Ibid., 103.

¹⁷⁷ RA Regjeringskommissjonen 1807-1810. 1.kontor. Deliberasjonsprotokoll. Bd. 3. 31/3-1808 – 26/7-1808, 15. mai, s. 100.

¹⁷⁸ RA Akershus kommandantskap kopibok 1802-1810, s. 240.

¹⁷⁹ SAO Akershus stiftamt, kopibok nr. 80, 21. juni, s. 313.

¹⁸⁰ SAO Akershus stiftamt, kopibok nr. 81, 2. juli, s. 6.

¹⁸¹ RA Militærarkivet, Generalauditoriatet. XIII dok 1809-1813. Krigsfanger B og C, 21. juni 1809.

¹⁸² Kilden oppgir ikke hvor Auestad er. Huset ligger på Strømsøesiden i Drammen. Når man kjører over broen mot Vestfold ser man det midt imot.

på besøk gjorde seg noen betraktninger om krigsfangene som var i arbeid. ”Her arbejder en Mængde af de fangne Svenske, jeg tror atten, nesten alle unge vakkre Mennesker. De saae saa fornøyede ud, men det gjør endelig alle, som paa nogen Maade staaer i Forhold til eller Forbindelse med dette Ægtepar,”¹⁸³ skrev Moer Koren i sin dagbok. Ut i fra deres synspunkt kan det virke som fangene ble behandlet bra av Herr og Fru Cappelen. Damenes betraktninger i forhold til utseende til fangene sier noe om mangelen på fiendtlighet ovenfor krigsfanger og soldater som tidligere kjempet mot Norge. Med gevær i hånd ble de sett på som en fiende, uten gevær omtales de samme soldatene som vakre mennesker. Dette kan henspille til at forholdet mellom nordmenn og svensker slettes ikke var så verst. Det bygger opp mot det som skjer i 1809-10 – Danmark-Norge og Sverige inngår en fredsavtale og Kristian August blir tilbudt den svenske tronen.

Mange krigsfanger ble transportert til bønder som trengte hjelp til gårdsarbeidet. Deres egne menn var blitt utkommandert til å bistå militæret. Hvor mange av krigsfangene som til enhver tid var sysselsatt i primærnæringene, er vanskelig å tallfeste. Sikkert er det at de 150 krigsfangene som sommeren 1808 ble dirigert til Valdres, Biri og Gudbrandsdalen, skulle arbeide med jordbruk. Vei - og broarbeid var vanlig pliktarbeid for bøndene. De ble pålagt av myndighetene til å utføre slikt arbeide. Sommer som vinter måtte bøndene ta seg av nødvendig vedlikeholdsarbeid. Historikeren Sandberg skriver at bøndene i Valdres, på Toten og i Gudbrandsdalen ønsket lettelser i slike pålagte byrder, men at de fikk avslag av sentralmyndighetene. Årsaken var at de var presset av krigen og kunne ikke gi bøndene fritak for slike viktige samfunnstiltak. Men de av bøndene som hadde en krigsfange innkvartert, kunne benytte vedkommende til veiarbeidet gårdbrukeren selv var pålagt. Sentralmyndighetene påpekte at svenske krigsfanger som fikk arbeidsoppgaver som dette, ikke skulle utnyttes som billig arbeidskraft, men skulle ha betalt med ”sedvanlig Dagleie.”¹⁸⁴

De sivile svenskene:

Allerede før krigen bodde det svensker i Norge. I *Kong Christian den syvendes allernaadigste Forordninger og aabne breve for aar 1805 - 6 - 7 og 8* står det under forordning 13 om de sivile svenskene i Norge: Under krigen ble de vanligvis ikke betraktet som krigsfanger, men de måtte finne seg i å bli nøye gransket. Det ble bestemt at alle sivile svensker som allerede før 1808 var bosatt i Norge, måtte ta kontakt med de lokale myndighetene for å oppgi sin

¹⁸³ Koren og Lindbæk, «*Moer Korens» dagbøger 1808-1810*, 84.

¹⁸⁴ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 104.

bopel og næringsvei. Alle måtte sikkerhetsklareres og alle måtte love å ikke stå i forbindelse med eller ta kontakt med den svenske regjering eller noen av den danske stats fiender. Alle de som avla en ed på dette skulle få leve i fred, og uhindret holde på med det arbeide de ville. De som ble kategorisert som omstreifere, skulle bli satt under tilsyn. De skulle allikevel få god behandling og myndighetene skulle skaffe dem arbeid slik at de kunne ernære seg.

Myndighetene iverksatte ikke noen alminnelig internering av sivile svensker som bodde i Norge, kun hvis det var noe mistenkelig. Der hvor det var grunn til mistanke om for eksempel spionasje eller at de brøt eden ved å handle med fienden, ble de ansett som landets fiender og skulle straffes etter lovens ”strenghet”.¹⁸⁵ Om noen av disse sivile svenskene var spioner, er usikkert.

Et spørsmål om rang:

Når det snakkes om krigsfanger generelt er det en viktig distinksjon som må fortelles, nemlig forskjellsbehandlingen mellom offiserer og soldater. For det var en fast regel at offiserer fikk en helt annen behandling enn menige soldater. Det var alltid et spørsmål om rang. I Genevekonvensjonen del III artikkel 43, står det at ”partene i konflikt skal underrette hverandre om tittel og grad for alle personer som har krav på krigsfangestatus, slik at krigsfanger av tilsvarende grad kan bli sikret ens behandling”. I artikkel 44 står det at ”offiserer og likestilte som er krigsfanger, skal bli behandlet med all hensynsfullhet som deres grad og alder tilsier.”¹⁸⁶ Det virker som denne tankegangen også gjaldt på 1800-tallet. Offiserer eller generaler skulle i dette tilfelle ikke utsette seg for de samme strabaser som en ung og sprek soldat. Men forskjellen lå ikke kun i fysikken, men også i at en generals liv er mange ganger mer verdt enn soldatenes liv. Hele landets ved og vel, seier og ære, er avhengig av generalen.¹⁸⁷

Det var stor forskjellsbehandling av offiserer og menige soldater. For eksempel fikk offiserene tilbringe natten inne hvor det var godt og varmt, mens soldatene satt eller lå ute og småhutret rundt bålene – de hadde kun sin kappe å svøpe seg inn i mens de tilbrakte natten ute i kulden.¹⁸⁸ 28. april 1808 fikk stadshauptmann¹⁸⁹ Trane brev om at det ankom en del

¹⁸⁵ RA Kong Chr. den syvendes allernaadigste Forordninger og aabne breve for aar 1805 - 6 - 7 og 8. K. havn kongl. Universitets bogtrykkeri. 13. Forordning, s. 107-110.

¹⁸⁶ Dahl, *Håndbok i militær folkerett*, 169.

¹⁸⁷ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 71.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Stadshauptmann (høvedsmann, befalingsmann, kaptein): I spissen for borgervæpningen sto en såkalt stadshauptmann. I fred fungerte borgervæpningen som ordensvern og brannvern, mens den i krig var beregnet på

svenske offiserer til Bragernes, blant annet oberst Gahn. I brevet ble det understreket at ”saa maae jeg anmode Hr. Stadshauptmand om behagelig at foranstalte at bemeldte Fangne Officerer som ikke maae tillades at for blive i offentlige huuser maae blive indkvarterede hos dette Stæds Borgerofficerer og Repræsantanterne og maae jeg derfor anmode dem om at de hos dem Selv wille modtage i kvarter ...”¹⁹⁰ Offiserene skulle ikke innkvarteres i offentlige hus som for eksempel kirker, de skulle innkvarteres hos stedets borgeroffiserer og da skulle stadshauptmannen også kunne gi rom til noen. Soldatene måtte nøye seg med helt andre forhold. De måtte i verste fall nøye seg med et kort opphold i den norske ”prisonen”, som nevnt tidligere.

Offiserer skulle ikke gå. Soldater skulle gå, mens offiserer ble transportert med hest og vogn.¹⁹¹ De hadde adelig status og skulle behandles deretter. På denne tiden i Nord-Europa og kanskje særlig i England var det svært populært å foreta en dannelsesreise – den såkalte ”Grand Tour”. Man skulle reise ut i verden og tilegne seg språk, få innblikk i kulturer og skaffe seg kunnskaper i fag som historie, filosofi, politikk, retorikk og religion. Men også å skape seg selv et nettverk av venner, familie, forretningsforbindelser osv.¹⁹² På slike reiser kunne offiserene skaffe seg bekjenskaper og kontakter med andre standspersoner. Og gjennom disse kontaktene, kunne de skaffe seg losji hos kondisjonerte i det landet de nå skulle sitte som ”krigsfanger”.

Behandlingen av svenske offiserer:

Det finnes få dagboknedtegnelser eller brev fra svenske soldater om deres opplevelser som krigsfanger i Norge. Den svenske soldaten Erik Tupp, som jeg beretter om senere, er det eneste eksemplet her. Ellers baseres alle eksemplene mine på rapporter om innkvartering, mat, forpleining etc. Til gjengjeld finnes det en del stoff om oppholdet til tre svenske offiserer og deres betraktninger om livet i Norge. Disse beretningene viser klart at offiserene ble behandlet på en spesiell måte som var forskjellig fra det de menige fikk.

lokalt forsvar av byen. Jfr. Steinar Imsen og Harald Winge, *Norsk historisk leksikon: kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800* (Oslo: Cappelen akademisk forl., c1999), 59 og 155.

¹⁹⁰ SAO Akershus stiftamt, kopibok no. 80, 28. april, s. 201-202.

¹⁹¹ RA *Budstikken. Et officielt Blad. Med Regjerings-Commisionen Approbation. Udgivet af Statsraad Envold Falsen. Første deel. April. 1808 – mars 1810*, Christiania 1810, 28. april 1808, s. 36

¹⁹² Jeremy Black, *The British abroad: the grand tour in the eighteenth century* (Stroud: Sutton, 1992), 3 og 5.

Grev Mörner lever sine "muntre dage":

I juni 1808 rapporterer major Krebs at "Den svenske grev Mörner, som blev taget til Fange ved Toverud, skal have sagt, ligesaavel som de övrige Officerer, at de under 3 Dage wille tage Aggershuus, og nu har manden Ret, thi inden 3 Dages Forløb, efter at disse Ord faldt war han der."¹⁹³ 19. april 1808 ble den 34 år gamle svenske oberstløytnanten grev Axel Otto Mörner tatt til fange ved Toverud. 21. april ankom han Kristiania sammen med 95 svenske husarer og 50 hester, og i slutten av april ble han så videresendt til Ulefoss, hvor han skulle oppholde seg i omtrent ett år. Godseier Nils Aall, bror til eidsvollsmennene Jacob og Jørgen Aall, og hans familie tok godt i mot Mörner i deres hjem på Ulefoss. Ikke bare fikk han losji, han fikk også stuen til disposisjon for dekorasjonsmaling. Mörner tegnet og malte Ulefoss og bildene hans kan vi i dag se på veggene i rommene kalt "Rødeværelset" og "Blåværelset."¹⁹⁴

Grev Mörner ønsket sterkt en forening mellom Norge og Sverige, Jacob Aall skriver at Mörner "under sit Fangenskab havde levet muntre Dage, og han havde overbevist sig om at den store Mængde af Nordmænd i alle Stænder og Stillinger tænkte paa intet mindre end en Forening med Sverige....."¹⁹⁵ Dette viser til at Mörner hadde det bra der han var. Han ble behandlet som en respektert gjest, men det var langt fra slik at de fleste nordmennene tenkte på en forening. De han bodde hos kunne nok tenke seg en union og derfor har han oppfattet at union var noe de fleste nordmenn også ønsket. Her knyttet Mörner et godt forhold til Nils Aall som kom til å foretrekke en forening mellom Norge og Sverige (en av få). På grunn av brevveksling mellom de to kan vi få en viss forståelse for hva slags forhold den internerte Mörner levde under. I et brev sendt 14. juni 1809 til Nils Aall skriver han litt om deres forhold og om sitt opphold på Ulefoss. Den dagen han passerte grensen som en fri mann fikk han først høre om sin sønns død. "De forstaar nok let hvor stærkt det gikk ind paa mig og hvor den glæde, jeg følte ved at være hjemme blev blandet med bitterhed."¹⁹⁶ Mange soldater og offiserer, borte i krig eller tatt til krigsfanger, skulle oppleve å komme hjem til en familie der en av de nærmeste ikke lenger var i live. Men Mörner skriver varmt om sitt opphold på Ulefoss og at han ser på Nils Aall som sin gode venn. "Blant mine ønsker har det at faa se Dem her, Monsieur Aall, en særlig høi rang, men det at befinde mig igjen under de lykkelige auspicer i Norge hos Dem og hos vore fælles venner overgaar dette og jeg haaber at dette

¹⁹³ SKA Krigshandligar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juni. Volum 300, no. 1.

¹⁹⁴ Cato Aall, «Krigsfangen paa Ulefos 1808-1809.», i *Historielaget for Telemark og Grenland: Aarsskrift*, 1940, 51-52.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 54.

¹⁹⁶ *Ibid.*, 57.

ønske kan realiseres.” Han avslutter brevet med: ”Bevar mig i erindringen som en god ven, som forsikrer at han aldrig vil ophøre at være det.”¹⁹⁷ Mörner så altså på Aall som en venn og kan derfor ikke karakteriseres som den typiske krigsfange, Mörner ble behandlet mer som en gjest, som ikke fikk dra der fra.

En offiser i ”fangenskap”:

Peder Anker var en av de stormennene som tok til seg en del krigsfanger, blant annet den unge grev Gustaf Lewenhaupt som etter eget ønske skulle plasseres i Ankers varetekt. Til da hadde han sittet i fangenskap i Drammen sammen med andre svenske offiserer,¹⁹⁸ blant annet en ved navn Bagge, fornavn nevnes ikke.¹⁹⁹ 10. juni 1808 ble Lewenhaupt satt i fangenskap etter trefningen på Prestebakke i Enningdal ved Fredrikshald, dette skulle bli en av de siste trefningene på norsk jord i 1808. På grunn av høstflommen trengte Peder Anker hjelp på Bærums Verk med utrenskning og utbedring, og det er sannsynlig at Lewenhaupt oppholdt seg mest på dette verket hvor de fleste av Ankers svenske ansatte holdt til. Men han var også på Bogstad og Vækerø.²⁰⁰

Den unge offiseren fikk god behandling. Peder Anker tok han villig med i selskaper. Der fikk han alltid plass ved hovedbordet under middagsserveringen. Lewenhaupt ble skjemt bort med gaver og trengte han penger så fikk han låne det. Det viser seg at han senere betalte tilbake lånene sine til Anker i 1810.²⁰¹ I tillegg deltok Lewenhaupt på flere av Peder Ankers reiser rundt i distriktet, og han var med i festlige lag som Anker fikk invitasjon til. Lewenhaupt fikk servert mye god mat og drikke. Etter en middag hos kjøpmann Peder Cappelen på Strømsø kommenterte han ”... der dracks efter vanligheten ganska mycket af Champagne, Madeira, Conjacen.”²⁰² Det virker som om Peder Anker så på Lewenhaupt som en ny god venn. Han tok Lewenhaupt med på teaterforestillinger der de blant annet så Holbergs *Jeppe på Bjerget*. Lewenhaupt deltok også i veddeløp og var med i middager der han fikk møte og snakke med de viktigste offiserene, embetsmennene og kjøpmennene i Kristiania og omegn. Ifølge stipendiat i historie Bård Frydenlund hadde Lewenhaupt gitt uttrykk for stor begeistring over sitt ”fangenskap”. Han trivdes visst så godt i Norge at han valgte å forbli hos Anker lenge

¹⁹⁷ Ibid., 58.

¹⁹⁸ Frydenlund, *Stormannen Peder Anker*, 159.

¹⁹⁹ "Januari", i Gösta Lewenhaupts almanak och notat fra 1809, Geddeholms gårdsarkiv, Västerås Stadsarkiv.

²⁰⁰ Frydenlund, *Stormannen Peder Anker*, 159.

²⁰¹ Ibid., 160.

²⁰² Ibid., 159-160.

etter at de siste svenske krigsfangene derfra ble utvekslet 10. april 1809.²⁰³ Den 5. oktober 1808 skriver Lewenhaupt brev til sin far om oppholdet i Norge:

”Min goda Pappa!

Med en obeskreflig längtan efter tidningar, rörande Pappa och Mammans hälsa m.m. fattar jag pennan, för att åter hafva äran, öfver de Norska Fjällen hemsända några Korta Rader, men dock tillräckliga, för att meddela min goda Pappa mitt närvarande tillstånd, som är mycket bättre än Pappa förmodligen föreställer sig, ty alt utom de Ofantliga StenMassor som skilja mig från mina goda och öma Föräldrar, synes villa göra vårt tillstånd här så agreablet som möjligt. Oaktat jag här i Drammen njutit all den ovanliga hospitalitet, för hvilken Norska Nationen är så almänt känd, så har likaväl min lyckliga Stjerna villat föröka detta angenäma lif, med den Aimabla och Vördnadsvärdige Kammarherre Pehr Ankers bekantskap, förorsakad genom det brefvet, Pappa var så god och skref, och som jag lämnade honom en gång då Han passerade genom Staden; härigenom blef jag mycket väl [mottagen ?] hos honom, och nu har han varit så god och biudit mig till sig på Bokstad, för att vara där en tid, till hvilket Han äfven varit så god och skaffat Prinsens tillstånd, det behöfver endast komma hit så är jag resfärdig. Omständigheterna och tillfället tillåta mig ej någon vidlyftighet, men som jag förmodade att det var ett säkert tillfälle att få afsända [?] bref, kunde jag ej underlåta att lämna några säkra underrättelser om Pappas

Tacksamma och Lydige Son

Gustaf Lewenhaupt.”²⁰⁴

Lewenhaupt skulle forbli en god venn av Peder Anker. Han ga uttrykk for at Anker svært gjerne måtte komme på besøk i Sverige: ”Det vore oändeligt rolig, få den ära at se Herr Kammarherren i Sveriges Hofvudstad, helst, som jag förmodar, det skulle interessera Herr Kammerherren mer nu, än förr.” Peder Anker skal ha omtalt Lewenhaupt som ”en ved mange Talenter udmærket Yngling, som er og maaskee forbliver paa Bogstad.”²⁰⁵ Slik som Mörner var Lewenhaupt også glad i å tegne og male, og han ble ofte observert mens han lagde skisser av stedene han besøkte eller bygninger som Anker eide. I den perioden Lewenhaupt satt i

²⁰³ Ibid., 160.

²⁰⁴ ”Oktober”, Gustaf Lewenhaupts brev fra Norge i Gösta Lewenhaupts almanak och notat fra 1809, Geddeholms gårdsarkiv, Västerås Stadsarkiv.

²⁰⁵ Frydenlund, *Stormannen Peder Anker*, 160.

”fangenskap” malte han Bogstad gård opptil flere ganger, men han skisset også Fredrikshalds havn, Hønefoss og Vækerø.

Major Krebs skriver i en rapport i juni 1808 om Mörner og Lewenhaupt at ”Deres ædle opførsel i det heele, har havt den aarsag at de efter deres sigende, allerede ansaa de norske som dere egne Folk.”²⁰⁶ Begge offiserene levde godt i Norge under sitt ”fangenskap” og knyttet vennskapelig bånd til flere nordmenn.

”En velskabt Mand”:

En tredje offiser som satt i norsk fangenskap var oberst Knorring. Han blir omtalt i dagbøkene til Moer Koren som en ”velskabt Mand”.

”Nu hørte vi Vognene komme rullende, saae dem kiøre langs Vandet, og maatte ile for at forekomme dem, og i Hast blive færdig med Toilettet. Beskemenn! Der er de alt i Gaarden, og vi netop midt paa Trapperne til vore Værelser. De alt komne var vor brave færme Vert, den fangne Svenske, Oberst Knorring, og en anden, Capitajn Strømbom. Mine Svenske gad jeg giøre Eder bekiendt med, især Baron Knorring. En høy, velskabt Mand, midaldrende, med ædel Anstand, fiin Verdenstone, uden det Krybende eller Smigrende, man saa giærne og urigtigt vil beskyldde Nationen for, noget Hang – og ikke saa lidt endda – til Satiren, men i det Hele en behagelig, ualmindelig interessant Mand. Ret behagelig og interessant er Strømbom ogsaa; men da maae han ikke være i Selskab, i det mindste ikke sammenlignes med hiin sin Landsmand.”²⁰⁷

Ut ifra Korens observasjon og beskrivelse virker det som Knorring er en meget hyggelig mann. Det viser også at man var svært interessert i å snakke med krigsfangene, kanskje da spesielt offiserene ettersom disse var av den dannede standen.

Ut fra disse eksemplene stilles behandlingen de svenske krigsfangene fikk i Norge i et svært positivt lys. Bård Frydenlund skriver at ”Anker skjelnet ikke så nøye mellom fiender og

²⁰⁶ SKA Krigshandlinger 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juni. Rapporter från Major Krebs juni 1808. Volum 300, no. 4.

²⁰⁷ Koren og Lindbæk, «Moer Korens» dagbøger 1808-1810, 82.

venner i krigen som pågikk.”²⁰⁸ Og det kan virke som opptil flere andre som hadde krigsfanger boende hos seg, tenkte på samme måte. I hvert fall når det gjaldt offiserene. Mange av dem fikk behandling slik gjester gjør og mange forble venner med nordmennene etter at krigen sluttet i 1809. Det tyder på at fiendtligheten mellom nordmenn og svensker kun var til stede under trefningene. Forfatter Karsten Alnæs forteller i sin bok *Kongsvingeravtalen 1809* at kaptein Bergenstråhle ble av general Armfelt sendt til festningen for å snakke med oberst Blücher. Han ble møtt av en vakt som satte bind foran øynene hans. Deretter ble Bergenstråhle ført til festningen. Ikke bare ønsket han å meddele at general Armfelt var bedrøvet over at Kristian August var utilfreds med de svenske troppenes opptreden i Norge. Han ønsket også flere opplysninger slik at de skyldige skulle bli straffet. Men da de to var ferdig med praten, bød obersten på madeira. Dette kan være et tegn på at de var i godt lag når de var sammen. De kjente hverandre fra tidligere, de hadde kjempet på hver sin side under krigen i Finland i 1788 og Bergenstråhle hadde blitt tatt til fange og Blücher hadde behandlet han meget vel. Derfor ønsket Bergenstråhle å takke for sist.²⁰⁹ Som vi tidligere har sett, virker det ikke som det var fiendtlighet mellom partene. Svenskene ønsket en union med Norge, mens nordmennene på sin side hadde et ønske om et godt, likeverdig naboforhold.

Soldaten Erik Tupp:

Dagboken til Erik Tupp er det eneste kildemateriale skrevet av en menig soldat som er funnet. Han tjenestegjorde i Västerdals kompani under kaptein Godèe. Han ble tatt til fange ved Trangen den 25. april, og han forteller om den syv dager lange marsjen herfra til Kristiania hvor de oppholdt seg i 8 dager før de skulle marsjere videre til Drammen. Der ble de innkvartert på et skip kalt ”Gratis”. Om hvordan han opplevde behandlingen skriver han lite om. Men han nevner at han får en skjorte og at han fikk skrive hjem til Sverige. Først i september blir han transportert til Bærums jernverk der han skulle arbeide til den 8. februar 1809. Han ble til slutt sendt til Danmark for å arbeide der og ikke før 28. februar 1810 vendte han hjem til Sverige. Gjennom hele denne reisen nevner han at han får klær, men han nevner ingenting om at han ble behandlet dårlig.²¹⁰

²⁰⁸ Frydenlund, *Stormannen Peder Anker*, 160.

²⁰⁹ Karsten Alnæs og Trond Hagerud, *Kongsvingeravtalen 1809: spiren til norsk selvstendighet* (Kongsvinger: Kongsvinger festnings venner, 2009), 62.

²¹⁰ http://www.elverumske.no/esc_norsk/svenske_krigsfanger.htm 30.04.11 kl. 13.25.

Samlet om fangebehandlingen:

Oberst Henrik Angell skriver i sin bok *Syv-Aars-Krigen av 17. mai 1807-1814* at de mer enn 1000 krigsfangene i vårt land ble behandlet på den mest hensynsfulle måte. Dette har han nok rett i. Myndighetene i Norge og de norske bøndene gjorde det de kunne for at de svenske krigsfangene skulle få et godt opphold i Norge. Angell mener også det finnes tallrike takkebrev og takknemlighetsgaver fra fangene,²¹¹ men disse har jeg ikke klart å oppspore og det er mulig de rett og slett ikke eksisterer. Imidlertid sendte både Lewenhaupt og Mörner brev til sine velgjørere og ønsket å beholde dem som venner, noe som vitner om et godt opphold. Disse offiserene levde kanskje mer som gjester enn som fanger, mens derimot menige soldater måtte arbeide for mat og innkvartering. Likevel kan vi se at disse ikke ble drevet i hardt arbeid. Jeg har tidligere nevnt at myndighetene var påpasselige med at de svenske soldatene ikke skulle brukes som billig arbeidskraft. Markus Stuestøl skriver i sin masteroppgave *Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814* at generalauditør Sommerhielm mente at alle små forseelser måtte straffes med opptil 25 slag tamp. I Kongsberg skal offiseren Sparre i 1808 ha gitt sine engelske fanger slag med tamp, og sperret dem inne i et mørkt hull fordi han ikke visste hvordan han skulle behandle fangene.²¹² Det er ikke funnet noe som tilsier at noen svenske krigsfanger ble behandlet på denne måten. Kanskje ble det gjort forskjell på engelske og svenske krigsfanger, slik engelskmennene forskjellsbehandlet franske, amerikanske, danske og norske krigsfanger.

Rittmester Harald Aamodt skriver i sin bok *Øvre Solørs militære historie* om krigsfangene som ble ført til brigadekvarteret på Bjørneby av kaptein Knoff, og om deres gode opplevelse i forhold til det å bli tatt i mot som krigsfange. General Staffeldt hadde nemlig også hovedkvarter på Bjørneby og derfor var det flere folk enn sengeplasser. De norske offiserene la seg på gulvet på flatsenger, slik at de svenske fangene kunne sove i deres senger. De svenske krigsfangene ble behandlet på en svært human måte og med den største velvilje av sine motstandere.²¹³ Oberst Gahn sier således i sin rapport at han var blitt ”på det häderligsta och bästa sätt bemött, så väl af fiendtlige befälet som dess manskap.”²¹⁴ Dette var selvsagt forbeholdt offiserene. Soldatene ble i stedet innkvartert i Åsnes Kirke, der det var ganske kaldt. Men de ble ikke glemt av nordmennene. På Bjørneby lagde de i stand mat i gårdens

²¹¹ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 208.

²¹² Stuestøl, «Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814.», 23-24.

²¹³ Aamodt, *Øvre Solørs militære historie*, 186.

²¹⁴ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra Fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar mars-maj 1808, Volum 161, 25. april, s. 227.

store bryggepanne. Deretter kjørte de maten ned til de svenske soldatene slik at de fikk i seg noe varmt.²¹⁵

1. mai 1808 forteller Moer Koren om 327 svenske krigsfanger. Familien hadde samlet seg for å se fangene marsjere forbi. De kom fra Solør, og Koren forteller om turen deres: ”I Nat lae de i Edsvold Kirke, nu til Natten skal de leyres i Ullensager Kirke. Kolde Nattequarterer for de arme Mennesker! Og dog har en Deel af vore egne det vel verre.”²¹⁶ Koren skriver videre at ”alle de Fangne vare Dalekarle, mange iblandt dem Oldinge. De velsignede de Norske, og ønskede, at de, om en lige Skiæbne traf dem, maatte blive saa vel behandlede i deres Land som de bleve det her...”²¹⁷

Også i Bergen skal de svenske krigsfangene ha fått svært god behandling. Den norske obersten Engelbreth Hoff skal ha uttalt at ”de svenske Krigsfanger behandles saa vel, gjør Landet og især Bergen Ære”.²¹⁸ Den daglige matporsjonen skulle være lik den porsjonen landets egne soldater fikk.²¹⁹ Det skulle være forskjell på behandling ut i fra rang²²⁰, de svenske krigsfangene skulle arbeide, de fikk det de trengte av mat og klær, men all svensk eiendom skulle beslaglegges, og alle svenske statsborgere skulle behandles som krigsfanger og interneres på Bergenshus festning.²²¹ Bortsett fra interneringen av de svenske sivile var fangebehandlingen av svenske krigsfanger så å si lik rundt om i landet.

Mat, drikke og klær:

Det rådde stor knapphet på mat i Norge i 1808. Angell illustrerer datidens nød: ”Om Svein Aasmundsson er videre å fortælle, at i en forpostfegting var han blit truffet av en kule i hodet. Han stupte og laa som død. Kameraten hans sprang til, han visste at Svein i skreppen sin hadde to flatbrødleiver, og saa dyr var maten i de dage, at soldaten vaaget livet sit for at faa tak i de to fattige leiver.”²²² Han gir et godt innblikk i hvor dyr maten på denne tiden var og hvor vanskelig det var å få tak i kvalitetsmat. General Staffeldt rapporterte i juli 1808 om noen rykter som gikk i forhold til den norske maten ”... og fangerne selv, vare rundelig

²¹⁵ Aamodt, *Øvre Solørs militære historie*, 186.

²¹⁶ Koren og Lindbæk, «*Moer Korens» dagbøger 1808-1810*, 28.

²¹⁷ *Ibid.*, 29.

²¹⁸ Bertelsen, «Saaledes som brugelig er mellem civiliserede nationer’ - Engelske og svenske krigsfanger i Bergen i årene 1801 og 1808-1810.», 63.

²¹⁹ *Ibid.*, 42.

²²⁰ *Ibid.*, 8.

²²¹ *Ibid.*, 11.

²²² Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 145-146.

forsynede med Brød, Erter, Gryn og Flesk, men Rygtet gikk i Sverige at mangelen her i Norge skulde være meget stor og at Soldatens Brød skulde være blandet baade med Mark og Bark....”²²³

Regjeringskommisjonen sendte beskjed 8. juli 1808 til amtmannen i Kristians Amt om at soldatene skulle ha samme daglige forpleining som når de var ”i Garnisjonen”, og at

”det Brød som de i Kristians amt værende svenske Krigsfanger nyde, bør godtgjøres med 6 skilling daglig, og ligeledes at der for hvert Maaltid varm Mad de erholde, godtgjøres 3 Skilling.”²²⁴

Fangene skulle ikke lide noen nød, men på grunn av mangel på matvarer ble det bestemt at det skulle samles inn islandsk mose. Den skulle tilberedes til mel for siden å benyttes i fattigvesenets husholdning.²²⁵ I Budstikken ble det debattert om hvilke ingredienser som kunne benyttes for å drøye maten. De fleste som uttalte seg mente at islandsk mose var egnet som kosttilskudd og kom med oppskrifter for hvordan mose kunne brukes i matlagingen. Regjeringskommisjonen oppfordret også leger til å undersøke om det var noen fare ved å spise islandsk mose.²²⁶ Lite tyder på at slike tiltak fikk nevneverdig betydning. Men det skulle hjelpe å klage. Major Krebs skriver i sin rapport fra juni 1808 at de fikk ”saakaldte Knoller et slags haardt Brød og i det helle maadelig Kost, men da det blev klaget over samme, have de i den senere tiid faat bedre Forflegning, saasom Stump, Meel, Erter, Kjöd og Flesk.”²²⁷ General Staffeldt skriver i sin rapport den 23. august 1808 at ”proviant og underholdningen war god og upaaklagelig.”²²⁸ Selv om det i 1808 var hungersnød, levde de svenske soldatene godt som krigsfanger i Norge. De fikk rikelig med byggsodd og brød, til middag fikk de saltet kjøtt og røket flesk, fisk og ost, og store mengder med erter. Dessuten fikk de rikelig med øl og

²²³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juli. Rapporter från Öfverste Staffeldt Juli 1808. Volum 301, no. 133-134.

²²⁴ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 103.

²²⁵ RA Budstikken. *Et officielt Blad. Med Regjerings-Commisionen Approbation. Udgivet af Statsraad Envold Falsen. Første deel. April. 1808 – mars 1810*, Christiania 1810, s. 135.

²²⁶ RA Budstikken. *Et officielt Blad. Med Regjerings-Commisionen Approbation. Udgivet af Statsraad Envold Falsen. Første deel. April. 1808 – mars 1810*, Christiania 1810, s. 163-164.

²²⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juni. Rapporter från Fredriksstens kommandantskap Juni 1808. Volum 300, no. 9.

²²⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. augusti. Rapporter från Öfverste Staffeldt August 1808. Volum 302, no. 104.

brennevin.²²⁹ De fangene som trengte klær – blant annet de 110 fangene som satt igjen på Akershus festning – ble som regel tildelt det de trengte.²³⁰

En forrædersk måte å tjene penger på:

8. mai 1808 ble 7 svenske krigsfanger innbrakt på Fredrikstens festning. Av viktig informasjon fortalte de fornøyd at de svenske skarpskytterne ute i felten hadde med seg en norsk person som veiviser.²³¹ Det kommer frem i flere av krigsforhørene av svenske soldater at noen personer i Norge tok imot betaling for å hjelpe svenske krigsfanger på flukt.²³² 26. juni 1809 ble det på Kristiania Rådstue ført sak mot to nordmenn i Bragernes i Drammen.²³³ Nils Andersen fra Spydeberg og Hans Salling fra Tangen stod på tiltalebenken. De ble tiltalt for å ha påtatt seg å ledsage en del svenske krigsfanger over grensen mot at de fikk en betaling på 50 riksdaler. Det ble en svært omfattende sak. Flere vitner stod frem og fortalte hva de hadde observert. De arresterte var tilstede under forhøret uten at hendene var bundet sammen. Nils Andersen fikk som straff to måneders arbeid lenket i jern på slaveriet på Akershus festning, i tillegg måtte han betale sin del av underholdet. Han godtok dommen sin. Hans Salling måtte arbeide en måned lenket i jern på Akershus festning samt betale sin del av underholdet. Han godtok ikke dommen sin og mente den var altfor streng.²³⁴ Trolig anket han, men om dommen ble forandret, er usikkert. Disse to er ikke de eneste nordmennene som ble oppdaget og dømt for å ha hjulpet svenske krigsfanger over grensen. Blant annet ble en ved navn Berger Eliasen Sirisvolden dømt for å ha tatt i mot penger for å føre svenske soldater over grensen. Han ble dømt til tre måneder med festningsarbeid i jernlenker.²³⁵

I Statsarkivet på Hamar finnes det også en dom mot to nordmenn. I dag blir dette kalt krigsforræderi, det vil si å yte bistand til fienden i krig. I den militære straffeloven står det i paragraf 82 at det å hjelpe krigsfange på flukt er straffbart.²³⁶ ”Med Hefte eller Fængsel indtil 4 Aar straffes den, som bevirker eller medvirker til, at en fiendtlig Krigsfange undviger.”²³⁷

²²⁹ Alnæs og Hagerud, *Kongsvingeravtalen 1809*, 80.

²³⁰ RA Akershus kommandantskap, kopibok 1802-1810, s. 207, 27. juli.

²³¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. maj. Rapporter från Fredriksstens kommandantskap Maj 1808. Volum 299, no. 57 og 62.

²³² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. november-december. Commissionen til Undersögde af strafværdig Forbindelse med Fienden. Volum 304, no. 1.

²³³ Constantius Flood, *Under Krigen: (1807-1814) : nogle historiske og biografiske Optegnelser* (Kristiania: Malling, 1892), 260.

²³⁴ RA Kommanderende General II. Generalitets og kommisariatskollegiet. D – pakkesaker. D 10 – pakkesaker vedk. Krigen 1808-09, s. 30-33.

²³⁵ Flood, *Under Krigen*, 258 og 271.

²³⁶ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2003/nou-2003-18/4/5.html?id=371061>, 02.03.11 kl. 09.47.

²³⁷ <http://www.lovdatab.no/all/hl-19020522-013.html>, 02.03.11 kl. 09.51.

Straffen er altså strengere i dag. Og det sier kanskje litt om forholdet mellom Norge og Sverige i 1808. De to nordmennene som hjalp svenske krigsfanger over grensen ble straffet med kun arbeid på slaveriet i opptil to måneder. Dessuten var slaveriet på vei mot oppløsning, og det bruktes ikke lenger torturmetoder.

Rømlinger:

Det ble presisert av sentralmyndighetene i 1808 at dersom noen fanger rømte, skulle personen etterlyses, og dersom han ble fanget, skulle han innsettes i slaveriet på Akershus festning. Det var derfor det også ble bestemt at det aldri skulle være for mange svenske krigsfanger i samme arbeidsgjeng.²³⁸ I Regjeringskommisjonen sto det skrevet at dersom rømte fanger ble oppbrakt på nytt, skulle de ”udleveres til de nærmeste Grændseposter og civile Autoriteter.”²³⁹ Det var flere fanger som så sitt snitt til å rømme, blant annet under transporten til Bergen. Historiker Per-Øyvind Sandberg nevner flere, blant annet Carl Streng, Jonas Jers og Anders Elkstrøm. Odd W. Thorson skriver også at det hendte at svenske krigsfanger som utførte veiarbeid, flyktet. Han omtaler også en arbeidsmann på Strømsø som førte fangene mot grensen mot betaling.²⁴⁰

De fangene som var på slaveriet på Akershus festning arbeidet mest med vedlikehold av festningen. Men noen fikk jobbe utenfor murene med gatefeing, steinhogging, dotømming, grøftegraving, konstruksjon av vannverk og lignende.²⁴¹ De som fikk bevege seg utenfor murene var de såkalte ”ærlige” fangene – de man antok ikke ville rømme. Alle fangene gikk med jern, men de ”ærlige” slapp med forholdsvis lette jern. De ”uærlige” derimot, det vil si livstidsfanger og voldsforbrytere, hadde tyngre jern. Noen fanger ble til og med lenket fast til veggen, disse ble ansett som de farligste fangene. Slaveriet på Akershus festning hadde gjennom tidene brukt tortur som straffemetode dersom fangene var ulydige. Pisking, avhugging av hender, gjennom boring av tunge og brennmerking er noen av de straffemetodene som ble brukt for blant annet å skremme de andre fangene fra å forakte fengselsmyndighetene og trosse deres forbud.²⁴²

²³⁸ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 104.

²³⁹ Ibid., 105.

²⁴⁰ Thorson, *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie.*, 2:702.

²⁴¹ Ustvedt, *Slavene på Akershus*, 71.

²⁴² Ibid., 47.

Dette skulle egentlig bli skjebnen til den svenske soldaten Anders Gothen som hadde rømt. Gothen skulle derfor straffes. Han ble sendt til Akershus festning for å innsettes på slaveriet.²⁴³ Heldigvis gikk slaveriet på Akershus festning gjennom en forandring på denne tiden. De tidligere straffemetodene - slik som lemlesting - ble sett på som barbariske og fordømmelige, og man opplevde derfor en humanisering i rettspleien og i praksis. Det skulle heller bli vanlig med livsvarig tid i fengsel.²⁴⁴ Kommandanten på festningen var en human person, skriver Sandberg. Han skrev tilbake til amtmannen i Kristians amt at ”Anders Gothens Skiæbne beklager jeg, med Fornøielse skal jeg søge at formilde den saa vidt mulig.”²⁴⁵ Det kan virke som om trusselen med å bli sendt på slaveriet på Akershus var kun det, en trussel. Som nevnt gikk slaveriet gjennom en stor forandring og de svenske krigsfangene som skulle være igjen på festningen jobbet med håndverk. Jeg har ikke funnet noe materiale som tilsier at de satt lenket i jern eller at de ble behandlet på lik måte som de straffangene som allerede satt der.

Desertører/Krigsforhør:

En desertør er i dette tilfellet en svensk soldat som på eget initiativ meldte seg for myndighetene i Norge og som slik ble krigsfange her. Det norske militæret opplevde opptil flere ganger å støte på svenske soldater som hadde desertert fra den svenske hæren av ulike årsaker. Dette førte til ekstra arbeid ettersom avhørene tok lang tid og det skulle nøye protokollføres. Desertørene fortalte under forhøret om de håpløse forholdene som de sa råde i Sverige. Blant annet forteller underoffiser Erich Echstedt at han deserterte dels på grunn av mangel på mat, dels på grunn av en skatt han ikke hadde råd til å betale. Dette var årsakene flere svenske soldater oppga for at de forlot den svenske hæren.²⁴⁶ Andre benyttet anledningen til å unnsnippe fra rettslige forfølgelser i Sverige.

I mai 1808 rapporterer kaptein Zabell om at to svenske desertører oppgir at de på grunn av mangel på proviant, måtte desertere. De hadde gått flere dager uten å ha fått noe mat.²⁴⁷ Også Erick Larson Undberg²⁴⁸ deserterte på grunn av mangel på proviant.²⁴⁹ Lars Michelson

²⁴³ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 105.

²⁴⁴ Ustvedt, *Slavene på Akershus*, 47.

²⁴⁵ Sandberg, «Svenske krigsfanger 1808-1809», 105.

²⁴⁶ RA Militærarkivet, Generalauditoriet, XIII Krigsfanger B og C, 4. juli 1809

²⁴⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. maj. Rapporten från Kaptein Zabell och Ljtnant Riis Maj 1808. Volum 299, no. 91.

²⁴⁸ Svenske etternavn ender med -son, men i kilden var navnene skrevet med -sen. Antakelig en fordansking.

²⁴⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. november-december. Rapporten från Generalmajor Staffeldt December 1808. Volum 304, no. 9.

opplever å måtte angi seg som desertør til de norske styrkene da han ved et uhell skjøt en annen svensk soldat – og kamerat – i foten. Han hadde satt fra seg sitt eget våpen ved husveggen uladet. Da han skulle hente geværet for å rense det, var han uheldig og tok geværet til en annen soldat som var ladet. Han trakk av geværet og skuddet traff kameraten i foten. På grunn av at dette var straffbart, uansett om han gjorde det med vilje eller ikke, rømte han. Michelson slapp unna prylen han ellers ville ha fått.²⁵⁰ Den svenske soldaten Johan Gustin fortalte i sitt krigsforhør at han deserterte fordi han ble funnet sovende på posten sin. Han skulle derfor straffes tre dager etter hverandre med 50 pryl hver dag.²⁵¹

Flere av de svenske soldatene som deserterte gjorde det på grunn av frykt. Niels Lund forteller at han skulle være stallvakt for hestene den 2. juli, da den ene ved et uhell greide å rive seg løs. Den samme hesten hadde også tidligere stukket av og kommandanten hadde da gjort det klart at hvis denne hesten rømte igjen, skulle stallvakten straffes med 100 pryl og tjene i militæret så lenge han levde. Niels Lund syntes disse betingelsene var vel harde, så han rømte av frykt for straffen.²⁵² Også Lars Wagnberg og Carl Villhelm Feiff deserterte fordi de var redde for straffen. Lars Wagnberg hadde skadet hesten mens han red,²⁵³ mens Carl V. Feiff skulle oppvarte en syk kaptein Reenstral som behandlet ham svært ille.²⁵⁴ I forhøret av desertør Jacob Anderson Leeg, Johannes Madson Linqvist og Anders Mathisen kommer det fram at de forlot den svenske hæren på grunn av at de ble dårlig behandlet av deres egen offiser. De skal ha blitt straffet ved den minste forseelse.²⁵⁵ Straffene mot soldatene var ganske strenge og det ble opplevd som urettferdig. I 1808 ble den sivile Johannes Detterberg tatt for å ha stjålet. Straffen lød på 30 par ris og en søndagstur i kirken.²⁵⁶ Denne straffen var betydelige mildere selv om han hadde gjort det med vilje. At stallvakten skulle få 100 pryl for at hesten slet seg løs, kan derfor forstås som urettferdig. Friedrich Strengberg, Svend Krugne og Peder Skot er alle eksempler på svenske soldater som deserterte fordi de ikke ønsket å

²⁵⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juli. Rapporten från Major Krebs Juli 1808. Volum 301, no. 113-119 og Rapporten från Fredriksstens kommandantskap Juli 1808. Volum 301, no. 33-35

²⁵¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juli. Rapporten från Major Krebs Juli 1808. Volum 301, no. 317-321.

²⁵² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juli. Rapporten från Fredriksstens kommandantskap Juli 1808. Volum 301, no. 15-17.

²⁵³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. november-december. Rapporten från Major Krebs November 1808. Volum 304, no. 25-26.

²⁵⁴ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. november-december. Rapporten från Major Krebs November 1808. Volum 304, no. 29-31.

²⁵⁵ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. november-december. Rapporten från Major Krebs November 1808. Volum 304, no. 37-40.

²⁵⁶ LAG Mariestads Kriminalvårdsanstalt D III AA:2, no.80.

være i krigstjenesten. Friedrich ønsket kun å gå tilbake til det som var hans egentlige profesjon – pistolsmed.²⁵⁷

I alle rapportene om krigsforhør går det tydelig frem at både krigsfanger og desertører var frie for bånd, tvang og fengsel. Dette kan tyde på at det ikke var noen form for ubehageligheter under forhørene, og at de ble behandlet humant. Allikevel forteller de svenske krigsfangene villig om hvor de svenske styrkene oppholdt seg, hvor kanonene var og hvor mange de var og om provianttilførsel. De fortalte også om hvem de var, hvor lenge de hadde vært soldater og de berettet villig om omfanget av ammunisjon etc.

Da Svend Johnson Puf og Ole Erichson Skalle, begge jegere ved det andre kaptein Materns kompani, ble hentet inn til krigsforhør fortalte de alt de visste om de svenske planene. De fortalte også om offiserene, blant annet major Bror Cederstrøm som de omtalte som en ”meget ung mand”. Og de visste litt om norske krigsfanger.

”Paa denne Marsch mødte Arrestanten adskillige norske Fanger, som skulle gaa til Karlstad. Før øvrig vidste han intet at forklare til oplysning om den svenske Armeens styrke og stilling, men han erklærede blot til yttres, at Svensken ingenlunde vil anfælde Kongsvinger, uden maaske nok omkring den, saaledes at Communication med den skulle spærres. Den norske Patrouille, som arrestanten og hans kammerat blev anholdt af behandlet dem meget vel.”²⁵⁸

Livgrenaderen Anders Edgreen berettet i sitt forhør ganske detaljert om hvor mange svenske menn det var på og rundt Eda øst for Glomma: 432 livgrenaderer hvorav ingen var betydelige syke. Han oppgir antall bataljoner Nerike Wermlands regiment består av, antall kanoner, hvor mange kompani vargeringer (reservesoldater), landvern og jegere. Han oppsummerer i alt 5076 menn på og rundt skansen ved Eda.²⁵⁹ Det kan tyde på at han var veldig ivrig for å gjøre seg interessant. Kanskje fikk han bedre behandling hvis han sa mer? Grunnen til at de fortalte

²⁵⁷ SKA Krigshandligar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. september-oktober. Rapporter från Major Krebs September 1808. Volum 303, no. 7-13, rapporter från Major Krebs September 1808. No.127-130 og rapporter från Major Krebs Oktober 1808. No. 63-66.

²⁵⁸ SKA Krigshandligar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Rapporter från Öfverste Staffeldt april 1808. Volum 298, no. 163-170.

²⁵⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. augusti. Rapporter från Öfverste Staffeldt August 1808. Volum 302, no. 75-76.

så mye og ga nordmennene den informasjonen de trengte, kan være at de ønsket å demonstrere samarbeidsvilje.

Mange av de svenske desertørene søkte tryggheten de fikk i fangenskap fremfor utryggheten ved fronten.²⁶⁰ Sverige var i krig på to fronter, og soldaten Jonas Skrak fortalte under sitt krigsforhør 1. juni 1808 at de svenske soldatene fryktet russerne.²⁶¹ Også forfatter Karsten Alnæs bemerker frykten for russerne blant de svenske desertørene. Mange av desertørene sa at de hadde flyktet fordi de var redd for at russerne skulle erobre landet, eller at de som soldater snart ville være i kamp mot en hærstyrke som var syv ganger større enn deres egen.²⁶² Under Den Store Nordiske Krigen ble krigsfanger i Russland sendt til Sibir der de måtte utføre tvangsarbeide for russerne.²⁶³ Dette var en av grunnene til at de svenske soldatene fryktet russerne. Men de av de svenske soldatene som ble tatt til krigsfanger av russerne i 1808, opplevde ikke å måtte dra til Sibir. Noen ble sendt som fanger til Kymmene i Finland, noen sverget troskapsed til tsaren og gikk inn i den russiske hæren, andre ble sendt til forskjellige steder i Russland som Moskva, St. Petersburg, Rostov og Jaroslavl. Fangene ble innkvartert og sysselsatt med blant annet arbeide på en kanal.²⁶⁴

Utveksling:

I oktober-november 1808 ble det forhandlet om en foreløpig avtale som ble signert av general Bernhard Ditlef von Staffeldt på den norske siden og general Bror Cederstöm på den svenske siden. I dette dokumentet ble det formulert syv punkter til en våpenhvile mellom landene. Blant annet måtte våpenstillstanden sluttes på en bestemt tid av fire uker, og skulle angå arméen samt flåten. Under punkt nr. 7 i forhandlingsprotokollen står det: ”Utwäxling af fångar man för man och grad för grad.”²⁶⁵ Man skulle altså ved utveksling av krigsfanger regne en menig, soldat eller matros, for 1 mann, en underoffiser for 2, en skipper for 3, en løytnant for 4. Tallet steg til høyere rang det var – en general eller en admiral ble beregnet til 60 mann – altså under utvekslingen kunne 1 offiser bli utvekslet mot 60 soldater.²⁶⁶ Det var

²⁶⁰ Alnæs og Hagerud, *Kongsvingeravtalen 1809*, 78.

²⁶¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juni. Rapporter från Fredriksstens kommandantskap Juni 1808. Volum 300, no. 7-9.

²⁶² Alnæs og Hagerud, *Kongsvingeravtalen 1809*, 78.

²⁶³ Lars Ericson Wolke, «Vad hände med Krigsfångarna 1808-1809?», *Populär Historia*, 1994, 46.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Rapporter från arméerna. Västra fronten. 1 st. April-december 1808. Volum 32, s. 939-941.

²⁶⁶ Ræder, *Danmarks Krigs- og politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809*, 254.

langt flere svenske krigsfanger i Norge enn det det var norske krigsfanger i Sverige. Utvekslingssystemet ble derfor ikke fulgt til punkt og prikke. Og det er sannsynlig at nordmennene utleverte svenske krigsfanger uten at de ble utvekslet mot norske krigsfanger. En slik praksis ble stadfestet i fredstraktaten av 10. desember 1809. Der sto det følgende: ”Krigsfangerne skulle gjensidigen frigives, uden nogenslags Undtagelse og uden hensyn til Tallets Forskiellighed.”²⁶⁷

I et brev fra kommandanten på Kongsvinger festning til generalauditør Somerhielm går det frem at det ikke forelå noen alminnelig instruks for hvordan fangeutvekslingen skulle organiseres.²⁶⁸ Soldater som ikke var stridsdyktige, ble sendt tilbake til Sverige når anledningen bød seg. Noen offiserer fikk også dra hjem etter å ha avlagt æresord på ikke å delta i krig mot Danmark-Norge. I april 1809 skriver greve og offiser Lewenhaupt: ”Vid Underrättningen om Revolution i Sverige fick fångarne tillstånd att gå hem på sitt Äresord, hvilket Baron Knorring och Öfverste Gahn betjente sig af genast, som då reste till Bogstad för att taga afsked; vid detta tillfälle den 10de var stort Calas der, och mycket folk från Staden – .”²⁶⁹ Söderhjelm rapporterer 3. juli 1808 ”at i Fald tvertimod deres givne Forsikringer antreffes med Waaben i Hænderne, behandles de efter Krigslovene, og blive altsaa hiælskudte.”²⁷⁰ En annen av dem som ble sendt tilbake var underløytnanten Belfrage, han måtte underskrive følgende erklæring:

”Jag Magnus Belfrage, Lieutenant ved den vermlandske Jæger Bataillon i Sverrig, giver herved mit Æres Ord til Forsikring paa: at saalænge nærværende Krig varer, eller indtil jeg bliver udvæxlet, verken med Raad eller Daad, verken directe eller indirecte vil tiene imod Dannemarck eller sammes Allierede, ei heller vil aabenbare for Dannemarcks Fiender noget af hva jeg her i landet har opdaget, der kunde være af militaristisk eller politisk Vigtighed.”²⁷¹

²⁶⁷ RA *Freds-tractat imellem hans Majestæt Kongen af Danmark og Norge og hans Majestæt kongen af Sverrig. Sluttet i Jønköping den 10de December 1809.* København. Trykt hos Directeur Johan Fredrik Schultz. Kongelig og Universitets-Bogtrykker, udatert opptrykk for Riksarkivet, s. 2.

²⁶⁸ RA Militærarkivet, Generalauditoriet, XIII B og C, 12. juni 1809.

²⁶⁹ "April", i Gösta Lewenhaupts almanak och notat fra 1809, Geddeholms gårdsarkiv, Västerås Stadsarkiv.

²⁷⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfeldske G K. Utgående handlingar. 1 st. maj-september 1808. Divisionsorder till Brigaden Holst juli 1808. Volum, 306 no. 1.

²⁷¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygl - 1. Brigaden. Volum 177, s. 5.

Oberst de Seue skriver til kongen den 19. april 1808 at løytnant Belfrage fikk returnere til hjemlandet Sverige på æresord. Han ble utvekslet med en av de danske offiserene Fändrik Fabiritius, som også måtte love å ikke tjene mot Danmarks fiender.²⁷²

Den første organiserte utvekslingen av svenske krigsfanger fant sted den 6. juni 1809. Til sammen ble 43 svenske krigsfanger sendt med skip fra Sandøysund utenfor Risør og fra Tønsberg til Strømstad.²⁷³ Fangene kom fra Drammen, Kongsberg og Kristiania. Hvorfor akkurat disse krigsfangene ble valgt som de første i forbindelse med en utveksling, vet vi ikke. Man kan spekulere i belønning for god oppførsel eller at de ble valgt ut av helsemessige årsaker. I Generalauditoriatets arkiv nevnes en rekke utvekslinger. Privatpersoner som hadde krigsfanger i arbeid mot kost og losji tok som regel initiativ til å få krigsfangene hjemsendt. Blant annet ble det sørget for at korporalene Sparring og Frisk ble overlevert ved Eda den 25. oktober 1809.²⁷⁴ Hvem som sørget for dette står det ikke noe om i kildematerialet, men ettersom krigsfangene skulle utveksles ved Strømstad antar jeg at det er en privat person som overleverte disse fangene på Eda. Generalauditoriatet mottok den 30. desember melding om at samtlige svenske krigsfanger i Trondheim var sendt over grensen.²⁷⁵ Krigsfangene ble sendt av sted i fire avdelinger gjennom Valdres til Kongsvinger. Første transport gikk 19. januar 1810 under eskorte av en underoffiser og tolv grenaderer. Krigsfangene fra Bergen var den siste store gruppen som returnerte til hjemlandet Sverige.²⁷⁶ Forfatter H. J. Barstad forteller i *Bergens Forsvar i 1801 og 1807-1814* at inspektøren – kaptein Dietrichson – var så avholdt av fangene, at de innen sin avreise ga ham en snustobakksdåse²⁷⁷ i sølv som takk.²⁷⁸ Men man kan kanskje anta at det var de mange, lange og harde marsjene fangene kom til å huske best fra fangenskapet i Norge.

Konklusjon:

Nesten 1000 svenske soldater og offiserer ble tatt til fange under tre av de store trefningene – Toverud, Trangen og Prestebakke – og satt i krigsfangenskap i årene 1808-09. Nordmennene opplevde dette som et problem i begynnelsen, men etter hvert ble krigsfangene innkvartert

²⁷² SKA Krigshandligar 1808-1809. Avskrifter - Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Rapporter från Öfverste de Seue i Kongsvinger. Volum 298 no. 175.

²⁷³ RA Militærarkivet, Generalauditoriatet, XIII B og C, 6. juni 1809.

²⁷⁴ RA Militærarkivet, Generalauditoriatet, XIII B og C, 25. oktober 1809.

²⁷⁵ RA Militærarkivet, Generalauditoriatet, XIII B og C, 30. desember 1809.

²⁷⁶ H.J. Barstad, *Bergens forsvar i 1801 og 1807-1814* (Bergen: E.B. Giertsen, 1887), 239.

²⁷⁷ Denne dåsen skal ifølge Barstad, ha blitt gitt til Nasjonalmuseet av Dietrichson sin sønnesønn, Professor Lorenz Dietichson da han forlot sin stilling som professor i Sverige. Ibid.

²⁷⁸ Ibid.

hos blant annet bønder som kunne gi dem kost og losji mot at krigsfangene arbeidet på gården, eller med veiarbeid og lignende. Myndighetene dirigerte krigsfangene til forskjellige bestemmelsessteder. De skulle alle innom Kristiania, men på grunn av plassmangel ble de fleste sendt videre til henholdsvis Skien, Drammen, forskjellige steder i Oppland og senere Bergen. Flere ble også sendt til Danmark.

Behandlingen av de svenske fangene var human, det var ingen tegn på hverken tortur eller drap av krigsfanger. De ble tatt vare på etter beste evne. De som trengte lege fikk det og flere av de sårede ved trefningene ble sendt til nærmeste ”sykehus”. Men rang hadde mye å si for hva slags behandling man fikk. Svenske offiserer som ble tatt til fange ble behandlet mer som gjester enn som krigsfanger. De fikk bli med på reiser, på middager, ble kjent med flere nordmenn i det øvre sjiktet av standssamfunnet – de levde godt og fikk det de trengte.

Det som opplevdes som svært vanskelig, var det å være borte fra familien sin. Noen opplevde å komme tilbake til et hjem der en av familiemedlemmene ikke lenger levde. Dette var tungt, men det ble aldri utvekslet noen hatske ord i denne forbindelse. Vi kan understreke og argumentere for at de svenske krigsfangene ikke hadde det dårlig i Norge. De ble behandlet bra med tanke på at det var hungersnød og usikkerhet i landet, og at Norge i tillegg var isolert fra Danmark og i konflikt med Storbritannia i vest.

4. Behandlingen av norske krigsfanger i Sverige:

Innledning:

De norske krigsfangene som satt fengslet i Sverige i årene 1808-1809 er hovedtemaet i dette kapitlet. Hvor mange ble tatt til fange og hvor foregikk pågripelsene? Jeg kommer også her til å legge vekt på hvordan krigsfangene ble behandlet. I den forbindelse er det viktig å se på mottakelsen av fanger, innkvartering, forpleining, samt utplassering og utveksling. Var krigsfangene et problem for de svenske myndighetene? Ble nordmennene integrert i det svenske samfunnet? Måtte de arbeide eller ble de automatisk satt i fengsel? Noen av de norske bøkene som omhandler denne perioden har fremstilt fangebehandlingen i Sverige som negativ og dårlig - blant annet gjøres det i oberst Henrik Angell sin bok *Syv-Aars-Krigen av 17. mai 1807-1814*, og dette vil jeg undersøke nærmere i dette kapitlet.

Hvordan opplevde norske soldater å være krigsfanger i Sverige? Fantes det nordmenn som deserterte til Sverige? Hva skjedde med de sivile nordmennene som bodde i Sverige fra før krigen brøt ut i 1808? Ble de behandlet som krigsfanger eller fikk de leve i fred som sivile? Hva skjedde med nordmennene som rømte fra svensk fangenskap? Ble de straffet og hvor ble de plassert for å straffes?

Svenske kongen Gustaf IV Adolf var sterkt imot Napoleons krigføring i Europa på begynnelsen av 1800-tallet. Han ønsket å se Napoleon mislykkes i planene om å ekspandere. Etter løfte om økonomisk støtte fra Storbritannia gikk Sverige endelig inn i krigen mot Napoleon. Da kong Fredrik VI hadde erklært Sverige krig, så Gustaf IV Adolf muligheten til å erobre Norge. For å få til dette, måtte svenskene rykke inn i Norge våren 1808.

General Gustaf Mauritz Armfelt skulle lede den svenske hæren over grensen og inn i kamphandlinger på norsk jord. Norge manglet mat på grunn av dårlige avlinger og blokaden gjorde det vanskelig å importere nødvendige varer. Nøden ble verre og verre, og myndighetene måtte sette sammen et militært forsvar på svært kort tid. General Armfelt så derfor for seg en lett seier.

Hvor mange ble tatt til fange?

14. april 1808 rykket de svenske troppene mot Høland og landkrigen var i gang. 18. april 1808 rykket svenske angrepsstyrker frem mot Kongsvinger og den norske hæren led tidlig det første nederlaget. General Armfelt skriver allerede før trefningen finner sted at ”Wid gränsen har fienden i allmänhet gjordt litet, eller intet motstånd.”²⁷⁹ Og de svenske soldatene hadde kommet frem til Lier uten at en eneste svensk soldat ble såret.²⁸⁰ Dette ga svenskene forhåpninger om en lett krig. Den svenske kapteinen Matern, rapporterte den 21. april at de støtte på 1 underoffiser og 20 norske soldater ved Lier. 1 mann ble tatt, mens resten av den norske styrken kastet fra seg ammunisjon og geværene og rømte fra den svenske troppen.²⁸¹

Utenom dette oppstod det likevel kamphandlinger mellom svenske og norske soldater ved Lier 18. april 1808. Og totalt ble 95 norske soldater tatt til fange av svenskene her, se tabell 4.

Tabell 4:

Antall norske soldater tatt til fange ved Lier: ²⁸²	
Offiserer:	3 mann
Soldater:	92 mann
Til sammen:	95 mann

I tillegg lagde de svenske soldatene også en oversikt over alt de konfiskerte fra nordmennene – geværer, ammunisjon, ransler, sabler, hatter, tromme etc.²⁸³

På svensk side ble 5 mann drept. 56 soldater, 8 offiserer og 2 underoffiserer ble såret i kamphandlingene, men svenskene var allikevel svært optimistiske med tanke på å vinne krigen mot Norge. Omtrent på samme tid erobret nemlig oberst Lagerbring Blaker skanse (forsvarsverk) i Sørum øst for Glomma. Det gjorde at svenskene fikk et håp om at veien til Kristiania var åpen for dem.²⁸⁴ General Armfelt skriver i et brev til oberst Gahn den 20. april

²⁷⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högekvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809. Volum 153, april måned, s. 42.

²⁸⁰ Generalstabens krigshistoriska afdeling, *Kriget i Norge 1808*, 6:231.

²⁸¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln – 1. Brigaden. Volum 177, s. 9.

²⁸² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högekvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, s. 754 og SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högekvarteret. Inkomna handlingar mars-maj 1808. Volum 161, s. 155.

²⁸³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högekvarteret. Inkomna handlingar mars-maj 1808. Volum 161, s. 157.

²⁸⁴ Aall og Lange, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*, 139.

1808 om hvordan han opplever stillingen mellom Norge og Sverige. De svenske troppene har tatt norske soldater til fange, og alt av ammunisjon, kanoner og vogner etc. falt i deres hender. Armfelt skriver at han nå nesten er mesteren av Glomma. Den andre brigade hadde nemlig tatt Blaker skanse og den tredje brigade sto ved Ørje og Opsahl.²⁸⁵

General Armfelt hadde i dette tilfellet god grunn til å være fornøyd. Selv om nordmennene vant to av tre store trefninger, fortsatte han å skrive til kongen i en optimistisk tone så sent som den 23. juli 1808 at ”..vid alla de affairer som forefallit, intet en enda man på vår sida blifvit fången eller skuten, och ganska få bleserade, men fienden däremot haft ständige förluster.”²⁸⁶ Dette vet vi at ikke er sant. Armfelt pyntet på virkeligheten da han skrev til kongen. Svenskekongen hadde et urealistisk syn på Sveriges militære styrke og det kan derfor tenkes at general Armfelt ønsket å holde ham i godt humør med oppmuntrende nyheter.

Offiserene i den svenske hæren skrev i løpet av krigen 1808-1809 ned navn og nummer på soldatene og hvilket kompani hver eneste fange tilhørte. I ”Förteckning på de i Sverige varande Krigsfångar af Kongl Danska Arméen i Norrige” skal til sammen 151 nordmenn ha sittet i fangenskap da denne registreringen fant sted 22. desember 1808 i Vänersborg.²⁸⁷ Antallet norske soldater tatt til fange ved Lier var det største. Det ble tatt noen norske soldater til krigsfanger nå og da, men ikke i så stort antall som det ble ved Lier. For eksempel ved Trangen ble 15 norske soldater drept, 52 såret og 2 ble tatt til fange.²⁸⁸

Registreringen av de 151 krigsfangene fant sted den 22. desember i Vänersborg.²⁸⁹ Men denne listen viser seg å være ufullstendig. 12 desertører hadde forlatt Vänersborg før registreringen. Disse 12 skulle forhøres nøye av svenske offiserer, og måtte i den perioden også sitte i fangenskap. Medregnet disse er det derfor grunn til å tro at i alt 163 nordmenn ble tatt som krigsfanger i årene 1808-1809.²⁹⁰

²⁸⁵ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Utgående handlingar. Volum 295, s. 17.

²⁸⁶ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, 23. juli 1808.

²⁸⁷ RA Generalstabens Krigsarkiv Avd. 1 Pakke nr. 34, 35 og 36. Kartong 386.

²⁸⁸ Ræder, *Danmarks Krigs- og politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809*, 488.

²⁸⁹ RA Generalstabens Krigsarkiv Avd. 1 Pakke nr. 34, 35 og 36. Kartong 386.

²⁹⁰ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 24. august 1808 og 14. januar 1809.

General Mejer oppgir at de svenske soldatene tok 265 nordmenn til fange i denne tidsperioden.²⁹¹ I følge Mejer er det da 102 norske fanger som ikke er blitt gjort rede for, men det skyldes trolig at disse 102 fangene var sjøfolk. Dessuten er tallene bare et cirkatall ettersom forflytninger av dem kan ha gjort at noen av fangene er blitt talt opp mer enn én gang.

For den svenske hæren var det også viktigere å ta flere soldater til krigsfanger, enn å drepe. I brevvekslingen mellom offiserene og kongen presiseres det at målet er å ta så mange soldater til fange som mulig. For eksempel skriver general Armfelt til kongen den 7. april, angående det at løytnant Belfrage er blitt tatt til fange av nordmennene, at han ønsker å ”återta honom og så mange fångar som möjligt.”²⁹² Han er også svært bestemt på det faktum at de vil heller sette norske soldater i fangenskap, enn å drepe dem. Han skriver i et brev til kongen 20. april 1808 rett etter trefningen ved Lier at han ”låt då genast Cavalleriet framrycka i full carriere på wägen åt Kungswinger for at forföja, och taga fångar.”²⁹³ General Armfelt gjentar i flere brev at han skal ta flest mulig fanger.²⁹⁴ Men det er ikke bare Armfelt som uttrykker at det er så viktig å ta fanger. Også major Georg Adlersparre skrev til kongen den 12. oktober 1808 at nordmennene ”... skulle kunna angrifas med fördel och kan hända till största delen tagas till fånga.”²⁹⁵ Det kan hende at grunnen til at de heller ønsket å ta fanger enn å drepe fienden var todelt. På grunn av de militære æresbegrepene var man opptatt av en anstendig krigsførsel, ikke en nedslaktning av fienden. Det kan også være at også svenskene trengte arbeidskraft, men dette var neppe noe mål i seg selv. Kan hende general Armfelt og major Adlersparre var klar over det historiker Ferguson er inne på i forhold til fanger: At det er ikke hvor mange man dreper som avgjør om man vinner krigen, men hvor mange man tar til fange. Sverige måtte tross alt kjempe en krig mot Norge samtidig som de kjempet en krig mot russerne i Finland. Det trengtes derfor en stor hær på bekostning av den sivile arbeidsstyrken.

Svenskene ville ikke sivilbefolkningen i Norge noe vondt. De ønsket en union med Norge. Selve kamphandlingene var ment kun for å nedkjempe myndighetene og militæret, og var

²⁹¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Höggvarteret. Inkomna handlingar juni-aug. 1808. Volum 162.

²⁹² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Höggvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, s. 70.

²⁹³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Höggvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, s. 133.

²⁹⁴ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Höggvarteret. Utgångna handlingar. Volum 158, s. 9.

²⁹⁵ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Höggvarteret. Inkomna handlingar sept-dec 1808. Volum 163, s. 17.

overhodet ikke rettet mot sivilbefolkningen. General Armfelt skriver til kongen den 7. april 1808 at de har tatt fire nordmenn til fange. Men ved nærmere undersøkelser viser det seg at disse er bønder. General Armfelt slipper disse løs ved grensen og forsikrer kongen i dette brevet at han ”ej gjorde krig mot dem, och at de borde bland sin medbrödre tilkännegifa, att om de fredligen blefne vid sine hemviss ingenting ont skulle dem wedfaras, hvaremed de wiss framdeles finge dela krigsfångars øder, om de ytterligare befunnes beväpnade hvilket alt jag bort hafva nåden.”²⁹⁶ Svenskene støtte på flere væpnede norske bønder fra almuevæpningen i april 1808, men nøyte seg stort sett med å avvæpne dem og ”straffe” dem ved å bruke dem som veivisere.²⁹⁷

Generell behandling av nordmennene:

13. april 1808 skriver general Gustaf Mauritz Armfelt en ”Extra General Order” som alle soldater skal følge:

”Då Kongl. Majts trupper nu till någon del komma at rycka öfver Norrska gränsen, förväntar jag at De innom Fiendens Land förtjena den aktning och det Loford, hvaraf de altid gjort sig förtjente, at med Skonsamhet och beskedlighet bemöta den fredlige Inbyggaren och Landsbrukaren, och i Honom endast Känna Menniskan, ej Fienden. Hva Svenske Truppernes förhollande emot Hans Majts Konungens af Dannemark Krigsfolk angår; så är jag aldeles öfvertygad at de Svenske veta at bibeholla det rykte af Tapperhet, och mandom som de altid förtjent, och att de aldrig förgåta, att deras Förfader altid ansedt en Svensk mot Tre Danske vara lika styrka hvilken beräkning at National styrkan, jag hoppas att vi altid skola bibeholla.”²⁹⁸

De svenske soldatene kjempet tappert i krigen og general Armfelt ønsket å motivere dem ved å si at de var bedre enn de danske soldatene.²⁹⁹ Men han legger stor vekt på at de norske innbyggerne skulle skånes. Svenske soldater var ikke barbarer, de skulle slåss mot norske soldater med våpen, men la de sivile være i fred. Dårlig behandling av sivile kunne både resultere i irregulær motstand og ikke minst gjøre dem negativt innstilt til en forening med

²⁹⁶ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, s. 70.

²⁹⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln – 1. Brigaden. Major Cederström til Leijonstedt. Volum 177, 17. april 1808.

²⁹⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln – 1. Brigaden. Volum 177, 13. april.

²⁹⁹ Den danske kongens soldater i Norge ble kalt danske av svenskene, selv om de var norske.

Sverige. Den 16. april kommer det en ordre fra adjutant Carl Löwenhjelm at: ”... Trouppen förmanas att behandla fångar beskjedligt fast med Afwarsomhet.”³⁰⁰ Nordmennene som ble tatt til fange skulle altså behandles pent, det være seg både offiserer og soldater.

De norske krigsfangene som var syke, ble sendt til ”sykehus” under bevoktning.³⁰¹ På befaling fra oberst Posse skulle alle skadde og syke sendes til Tingvalla sykehus i Dals-Ed kommune. Antall, navn og nummer skulle registreres. Videre skulle krigsfangene sendes til Jønkøping hvor de skulle bevoktes inntil det ble gitt ordre om noe annet.³⁰²

Det gikk rykter i Norge om hvor dårlig behandling de norske soldatene fikk i Sverige. General Armfelt skriver at svenskene syntes denne påstanden var urettferdig.³⁰³ Det var gitt klar beskjed om at ”De øfrige Danske Officerare och Soldater, som blifvit fångne skola behandlas og Soigneras på Ett sätt, som Deras visade Tapperhet förtjenar, och som är förenligt med Svenska armeens sätt att föra krig.”³⁰⁴

Mottakelsen av fanger, utplassering og arbeid:

Mye tyder likevel på at de svenske styresmaktene heller ikke var særlig forberedt på å ta imot norske krigsfanger. Oberst Henrik Angell skriver at: ”Paa samme kant av landet³⁰⁵ blev snart efter nogen norske væbnede bønder tat tilfange. Svenskerne visste paa sin side heller ikke hva de skulde gjøre med sine krigsfanger – og slap dem hjem igjen efter forhør og advarsel.”³⁰⁶ De fangene som ble tatt her ble pågrepet før selve kamphandlingene startet. Ideen med det å ta soldater til fange og innkvartere dem, var trolig ennå ikke diskutert. Det er trolig at beslutningen om å slippe fri de arresterte væpnede bøndene hang sammen med at man ikke ville egge opp nordmennene til strid. Det kunne være i kongens interesse å slippe dem fri, strategisk sett kunne det å behandle nordmennene godt vinne hoder og hjerter for foreningen.

³⁰⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln – 1. Brigaden. Volum 177, 16. april.

³⁰¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Generalorderjournal mars 1808 - nov. 1809. Volum 154, s. 45.

³⁰² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln 3./2.4/ brigaden. Generaljournal, inkomna handlingar. Volum 180, s. 192.

³⁰³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Hemlig journal mars 1808 - sept. 1809. Volum 153, s. 42

³⁰⁴ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Volum 298, s. 175.

³⁰⁵ Refererer her til Kongsvinger.

³⁰⁶ Angell, *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, 59-60.

Det kan virke som om de første fangene som ble sendt fra Lier til Sverige, ble sendt til hovedstaden Stockholm. Kong Gustaf IV Adolf skriver i et brev til general Armfelt den 25. april 1808 at: ”De fångar som tagas af Fienden och som ej till utväxling behöfves quarhållas vid Västra Armén kunde då de ökas till Antal (som jag hoppas) skickas till Stockholm för att ej tära på Födan och kunna användas härstädes till Åtskilligt nyttig Arbete.”³⁰⁷ Hva dette nyttige arbeidet gikk ut på, oppgir han ikke i brevet. Men det blir opplyst senere at krigsfanger i Stockholms len som oftest ble sendt enten til Södertälje for å arbeide der, eller til kongsgården. Men kongen ville også at krigsfangene skulle kunne brukes i jordbruket. Bøndene som ønsket arbeidshjelp av krigsfanger måtte selv sørge for kost og losji, samt klær til fangen(e). Innbyggere som hadde behov for arbeidere – for å spare penger på bruk av tjenestefolk – kunne også søke om å ta hånd om norske krigsfanger.³⁰⁸ General Armfelt skriver i et brev til kongen 29. mars 1808 angående noen norske desertører som hadde vært i krigstjeneste for Norge, at de skulle sendes videre til Stockholm ettersom de ikke hadde mat til dem der krigshandlingene foregikk. Han foreslår også overfor kongen at de som blir tatt, kan settes til krigstjeneste enten på Skärgårdsflåten eller være med i krigen mot russerne.³⁰⁹ Om dette ble et faktum vet vi ikke, men vi vet at de svenske myndighetene gjorde undersøkelser av flere norske krigsfanger for å se om de var aktuelle til å gjøre tjeneste i det svenske militæret.³¹⁰

29. april 1808 skriver Armfelt at han har to fanger som han sender videre til Karlstad gjennom tettstedet Kro. Han opplyser også at disse eskorteres av svenske soldater, og at man skal behandle dem anstendig.³¹¹ Det er grunn til å tro at disse to fangene ble transportert med hest og kjerre ettersom de kun var to stykker. Større grupper krigsfanger måtte derimot marsjere til sine bestemmelsessteder. I september skriver Bror Cederström i sin rapport til høykvarteret i Vänersborg om 1 offiser, 1 underoffiser og 32 soldater som var blitt tatt til fange. Soldatene skulle sendes til Mariestad for innkvartering, mens offiserene ble sendt til Alingsås fordi man ville plassere dem et annet sted enn sammen med troppen.³¹² Det var ikke uvanlig å skille

³⁰⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Utgående handlingar. Volum 295, no. 36.

³⁰⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar mars-maj 1808. Volum 161, 21. mai.

³⁰⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, 29. mars.

³¹⁰ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 14. januar 1809.

³¹¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809. Volum 153, s. 55.

³¹² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, 3. september.

soldatene fra offiserene ettersom behandlingen gjerne ble bestemt ut fra rang. I et skriv fra kong Gustaf IV Adolf står det også at det ikke skulle være for mange krigsfanger i hvert len.³¹³ Det ble derfor vanskeligere for de norske fangene å overmanne bevoktningen og rømme. På denne måten ville det også bli vanskeligere for de norske soldatene som eventuelt tok seg inn i Sverige, å frigi mange fanger på en gang. Jönköping var også en by som ble brukt til å innkvartere norske krigsfanger. I en ”Extra Brigade ordres d. 12 sept 1808” ble det oppgitt at fangene i Jönköping skulle forbli og provianteres der. Dagen etter skulle det utferdiges en rapport over navn, nummer på fangene og av hvilket regiment fangene tilhørte.³¹⁴

Det virker som det svenske militæret var svært nøye med å lage oversikter over hvor en del av de norske krigsfangene ble plassert. Disse ble kalt: ”Månads Förslag öfver De i Sverige på nedannämnde ställen förlagde Krigs Fångar”. I følge disse oversiktene ble de norske krigsfangene plassert på Drottningholm, i Jönköping, Tidaholm, Christianstad, Hjö, Skara, Mariestad, Carlshamn, Westerås og Örebro.³¹⁵ Men ut fra flere kilder og fra brevvekslinger mellom militæret og kongen, vet vi også at en del norske krigsfanger ble sendt til Karlstad, Marstrand og Kalmar.³¹⁶

Også norske offiserer kunne få dra tilbake til hjemlandet hvis de sverget på at de aldri skulle delta i krig mot Sverige igjen. Bror Cederström rapporterer 27. september 1808 at de ”Parlamentaire skickades till Wermländske Gränsen, med tilkänne gifvande, at de blifvit frie på deras afgivne løfte att ej tjena under kriget.”³¹⁷ Men det var ikke bare offiserer som fikk dra hjem. Bror Cederström rapporter også den 7. november 1808 om en norsk soldat som blir sendt tilbake til Norge. Årsaken var at han var hardt såret og at han ikke kunne transporters langt eller bli frisk nok til å bli med i krigstjeneste igjen.³¹⁸ Han kunne verken gagne de svenske myndighetene i arbeid eller være til gagn for det norske militæret i krigstjeneste. Det

³¹³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar mars-maj 1808. Volum 161, 21. mai.

³¹⁴ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln 3./2.4/ Brigaden – utgående handlingar. Volum 179, 12. september.

³¹⁵ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 1-3. Bevakningstrupper. Brev och rapporter. Avlösningshandlingar. Durchtågshandlingar. Volum 1347.

³¹⁶ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 24. august 1808.

³¹⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, 27. september.

³¹⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, 7. november.

var derfor ingen grunn til å la han oppholde seg i Sverige – eller å frykte at han senere ville delta i krigen.

Sivile nordmenn i Sverige:

De svenske myndighetene hadde ikke noe i mot at det bodde nordmenn i Sverige. De norske innbyggerne som hadde bosatt seg på den svenske siden av grensen ble behandlet vennskapelig av de svenske troppene. Men de norske innbyggerne i Sverige fikk streng beskjed om at de skulle være ”stille i sine hus”, de fikk ikke delta i krigen og de fikk forbud mot å kommunisere eller ta kontakt med folk i Fredrikshald eller soldater i den norske armeen.³¹⁹ General Armfelt skriver til adjutant Sparre 23. mai 1808 at norske innbyggere som ikke fulgte disse bestemmelsene skulle straffes. De skulle nektes å få tilgang til den maten de trengte, og det svenske militæret kunne konfiskere hestene og eiendommen deres.³²⁰

Even Monsen Leich var en av de nordmennene som hadde bosatt seg i Sverige før krigen. Han rømte dit fordi han hadde begått forbrytelser i Norge og var blitt dømt til å miste høyre hånd, ære og eiendom for bedrageri. Men da krigen brøt ut, ble han kastet ut av Sverige. På vei over grensen ble han tatt av den norske hæren og han så derfor ingen annen utvei enn å fortelle alt han visste om blant annet svenske troppebevegelser.³²¹

”Denne Person fremstod da ved Forhøret ufængslet og paa Tilspørgende frivillig forklarende at han sidste Tirsdag, den 3de d.m. afreiste fra Carlstad i den hensigt at gaae hertil Winger, da han, som indfødt Nordmand, var paagreben og som saadan, i følge Befaling af den svenske Regjering forpasset af Carlstads Lands-Kancellie til Norge. Det ham meddelte Pas blev fremlagt og actens under no 1 – Paa den Tid han forlod Carlstad var der efter hans bedste Skjønnende, mellem 1100 og 1200 mand, dels Infanterie, dels Kavallerie og dels Artillerie. Af Infanterie omtrent 5 a 6 Kompagnier, af Artillerie 3 Batterier, hver paa 3 Kanoner dels 6 punddige og dels 3

³¹⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högekvarteret. Utgångna handlingar. Volum 158, 8. juni 1808.

³²⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högekvarteret. Generalorderjournal mars 1808 - nov. 1809. Volum 154, s. 89-90.

³²¹ Morten N. Ottosen, «Smugling og konspirasjon: Hedmarken i krigsårene 1808-1809.», *Fra kaupang og bygd*, Årbok for Hedmarksmuseet og Hamar historielag (2010): 134.

punddige og af Husarer 3 Esqvadroner hver paa 36 Mand. Om disse Militaires Bestemmelse var at gaa til Norge.»³²²

I tillegg oppga han alle de personene som han hadde stått i forbindelse med da han drev med ulovlig handel.³²³ Han håpet trolig at han ved å fortelle det han visste om den svenske hæren, slapp den straffen han tidligere var idømt. Han slapp også trolig å få kuttet av hånden og miste eiendommen, men han måtte først sone noen måneder i fengselet på Nes for så å bli sendt videre til slaveriet på Akershus festning der han skulle sone resten av straffen.³²⁴ Hvor lenge han ble værende der er usikkert.

Da "Finn-Jo" var krigsfange:

Det satt også norske offiserer i fangenskap i Sverige, men det er ikke funnet noen nedtegnelser fra disse. Derimot finnes det en beretning fra en korporal (underoffiser). Det finnes ikke mange brev fra de norske krigsfangene. Men for en del år tilbake ble det levert noen brev til oppbevaring i arkivet på Glomdalsmuseet. Blant disse brevene lå et som korporal Jon Mikalsen (Finn-Jo) hadde skrevet til sin familie. En korporal tilhørte på den tiden befalet – han var en underoffiser. Han skriver fra sitt fangenskap i Sverige i 1808:

”Aller kjæreste Foreldre og Broder. Jeg erindrer at jeg formedelst midt fangenskap skulle skrive mine foreldre til. Jeg blev fangen til Sverget den 21de October 1808 og derefter falt jeg i sygdom og laag i 8 uger nesten bestandig ved Sængen i forkjølelsesfeber hos en rig Bonde som hed Johanis Besgaard i Dimbo Sogn og Skaraborg Læhn i Wæstergyla meget godtjørende folk, saa jeg under min Sygdom blev saa vel røgtet saa jeg ikke det bedre kunde forlange. Jeg blev understødt at en dommere der paa stedet ved navn Jongmark med fornødne Medisier samt 1rd. i pænger, han gav konen i huset 3rd. for det hun skulle passe mig vell, som jeg ogsaa blev. Efterat jeg saaledes havde slidet Sygdommen ijennom, blev jeg flyttet til Jønkjøbing hvor jeg nu er. Jeg lever Gudskjelov ved hilse og sundhed, hilset være

³²² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april. Volum 298, s. 105-107.

³²³ Ottosen, «Smugling og konspirasjon: Hedmarken i krigsårene 1808-1809.», 134.

³²⁴ Ibid., 135.

foreldre og brod: med Guds hjelp kommer jeg vel hjem naar fred og rolighed befæstes. Jønkjøbing den 30te Januar 1809.” Signert: J. Mekkalsen corporal.³²⁵

To-tre måneder etter at dette brevet ble skrevet, ble Jon Mikalsen sendt hjem. Der tok han over gården Østre Sætre ved Elverum etter faren sin.³²⁶ ”Finn-Jo” er et eksempel på en nordmann som ble tatt godt vare på av svenskene. Han var korporal og fikk bedre behandling enn menige. Men hva slags behandling fikk de menige?

Mat, drikke og klær:

Generalkrigskommisariatet utferdiget en oversikt over hvor mye proviant en norsk fange skulle få, se tabell 5.

Tabell 5: Den fastsatte spiseordningen til de norske fangene.³²⁷

1 porsjon	Erter	Korn/gryn	Rugmel	Tørr fisk	Smør	Salt flesk	Sauekjøtt	Salt sild
Pr. dag	gr.	msr. ³²⁸	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.
Dag 1	1 ½					1/3		
Dag 2		¾					1	
Dag 3			1		¼			½
Dag 4	1 ½							
Dag 5		¾		½				

I tillegg til denne ”fastsatte spiseordningen” skulle fangene få 2 msr mykt brød eller 1 1/3 msr tørt brød samt 1/30 msr salt på porsjonen sin utenom den dagen de fikk salt kjøtt. Fangene kunne selv bestemme om de ville ha mat eller om de ville motta penger for å kjøpe maten de

³²⁵ Håvard Skirbekk, «Da ‘Finn-Jo’ var krigsfange.», i *Årbok for Glåmdalen* (Elverum: Markvard Bækken, 1956), 100.

³²⁶ Ibid., 101.

³²⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Höggvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809. Volum 153, s. 38-39.

³²⁸ msr er merker som er flertallsformen av ordet ”mark” som er en vektenhet jfr. Imsen og Winge, *Norsk historisk leksikon*, 279.

likte best. En porsjon ble regnet til 8 skilling iberegnet tobakksskillingen. Det ble laget en oversikt over hvor mye de forskjellige komponentene kostet, for eksempel kostet salt sild 39 skilling.³²⁹ Hvor mye msr salt sild de fikk for 39 skilling opplyses ikke, men jeg regner med at det skulle holde til flere dagers bruk.

Den norske soldaten Jens Klingenberg forteller at han "blev som Underofficer og Fangen Mand udbetalt Dagl. 6 s. Rigsgield og 2de Marken Brød, og de Gemene bleve hver udbetalt Dagl. 4 s: Rigsgield og 2 marker Brød."³³⁰ Slik forskjell skulle det også være på behandlingen av offiserer og soldater. Offiserene fikk utbetalt mer penger enn de menige. Jens Klingenberg fikk penger og brød i stedet for den "fastsatte spiseordningen" og måtte kjøpe mat selv.

De svenske troppene hadde også en fastsatt porsjonsordning, se tabell 6.

Tabell 6: Den fastsatte porsjonsordningen for de svenske troppene.³³¹

1 porsjon	Mykt brød	Erter	Korn/gryn	Korn mel	Tørket kjøtt	Salt kjøtt	Tørt kjøtt	Salt fleesk	Tørt fleesk	Sild	Smør	Salt
Vekt-enhet	msr.	gr.	gr.	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.	msr.
Dag 1	2	1 ¼				5/8						1/30
Dag 2	2		1 ¼				½					1/30
Dag 3	2	1 ¼			¾					½		1/30
Dag 4	2			1						1	1/8	1/30
Dag 5	2		1 ¼			5/8						1/30
Dag 6	2	1 ¼						1/3				1/30
Dag 7	2			1					¼	1/8	1/8	1/30

I tillegg fikk de svenske soldatene ¾ msr. ost hver tredje dag.³³² Sammenligner vi porsjonsordningen for norske fanger og svenske soldater, ser det ikke ut til at de norske

³²⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809. Volum 153, s. 38-39.

³³⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. augusti. Volum 302, s. 113.

³³¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln 3./2.4/ brigaden. Generaljournal, inkomna handlingar. Volum 180, 10. juni.

³³² SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Generalorderjournal mars 1808 - nov. 1809. Volum 154, s. 45.

krigsfangene hadde det så verst. De svenske soldatene hadde noen flere matvarer på porsjonsordningen sin enn det nordmennene hadde, men det var ikke stor forskjell på hvor store porsjonene var.

Våren 1809 ble det utarbeidet en oversikt over stedene i Sverige der det satt norske krigsfanger som trengte klær. For eksempel ble det bedt om å få tilsendt 2 trøyer, 10 bukser, 10 skjorter, 10 sko og 10 strømper til Skara. Ørebro ba om 29 trøyer, 80 bukser, 97 skjorter, 65 sko og 60 strømper.³³³ Og det er sannsynlig at de fikk det de ba om. I Hjø ble det til og med laget en liste over hva den enkelte krigsfange trengte. For eksempel trengte Otto Ebbesen fra det Opplandske Regiment en bukse og en skjorte, Jon Johansen trengte en skjorte, et par strømper og et par sko og Christian Pedersen trengte en bukse, en skjorte og et par sko.³³⁴ Til Mariestad ankom det den 25. april en kiste med klær som skulle utdeles blant fangene. I kisten lå det 2 trøyer, 12 skjorter, 12 par strømper, 12 par bukser og 12 par sko. Disse skulle fordeles på de 11 soldatene som på denne tiden var her.³³⁵

Det er helt greit å hjelpe fienden:

Det fantes noen svensker som hjalp norske fanger med å rømme over grensen til Norge. Slik det svenske militæret tok i bruk nordmenn som veivisere inn i Norge,³³⁶ kom også nordmenn i kontakt med sivile svensker som var villige til å føre de norske krigsfangene over grensen til sitt eget land.

Den norske soldaten Jens Klingenberg forteller den 20. august 1808 at han ble tatt til fange og sendt videre til Karlstad. Han skal ha hatt det ganske bra, men ønsket ikke å sitte i fangenskap i lengden. Den 12. august drakk han vakten full og fikk slik anledning til å rømme.³³⁷

”Efter at jeg den 19de f.m. blev Fanget af Svensken og indbragt til Carlstad, hvor jeg forblev indtil Natten immelom den 11te og 12te d:m., fik jeg anledning til at römme udaf mit Fangenskab samme stede. Ved at giöre Wagten som bevaagtede

³³³ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 1-3. Bevakningstrupper. Brev och rapporter. Avlösningshandlingar. Durchgångshandlingar. Volum 1347, no. 73.

³³⁴ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 17. desember.

³³⁵ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 30. april 1809.

³³⁶ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högra flygeln – 1. Brigaden. Volum 177, s. 7.

³³⁷ H.J. Barstad, *Leirdølernes Saga, eller Leirdalske Kompagnies Historie fra 1801-1817* (Kristiania: I Kommission hos Haffner & Hille, 1901), 232.

os beskiænket, saa den kom til at sove. Siden wandrede jeg saa wel Dag som Nat igjennem Skoug og Mark uden at have det mindste at spiise, uden allre undertiden noget blaabær, og det var engang på 3de dagen, som jeg intet kunde faae at leve af, endelig blev jeg nød til at gaae ind i et Huus til en kone, hvor jeg fik kjøbt meg fornöden mad, og denne kone hvar tillige saa god at skaffe mig en Veiviser, som imod betaling ledsagede mig 1miil ner den Norske Grændsen og den 19de d.m. var jeg lykkelig nok at komme over hertil Norge ved en Gaard heder Fald paa Findskougen, hvorfra jeg kom ned til Aasnæss her i Hoff Sogn.”³³⁸

De norske soldatene som greide å rømme fra fangenskapet i Sverige ble også stoppet ved grensen. Der ble de forhørt av det norske militæret. De fortalte om alt de hadde sett og ga god informasjon om blant annet hvor de svenske styrkene var stasjonert og hvor de skulle videre. De fortalte også om hvor de norske fangene var plassert. Jens Klingenberg forteller at ”De Norske Krigsfanger, de af det Lerdahlska Compagnie undttagen, være alle Transporterede fra Carlstad til Marstrand.”³³⁹ Om disse satt på Carlstens festning er usikkert.

Den 12. februar 1809 rapporterer løytnant Axelsson om en svensk bonde ved navn Bryngel Bryngelsson, som drev handel med kveg med fienden samt ulovlig kommunikasjon med nordmennene. Men Bryngel Bryngelsson er ikke hjemme på gården da løytnant Axelsson kommer for å ta en prat med han. Av naboene får militæret vite at han muligens er i Norge på dette tidspunktet. Svenske soldater var også på utkikk etter en annen svensk bonde ved navn Hans Larsson, og om han får de vite at han har søkt tilflukt i Norge. Løytnanten skriver i rapporten at dersom de skulle gå inn i Norge for å finne disse mennene, ville de nok møte voldsom motstand. Etersom de norske myndighetene var kommet til en enighet med de svenske myndighetene om en våpenhvileavtale, var ikke dette en god idé. På sin ferd møter de flere bønder som forteller dem villig om andre svenske bønder som handler med Norge, som blant annet leverer lass med specier.³⁴⁰ Løytnanten får altså ikke tak i de bøndene som bedriver ulovlig handel og kommunikasjon med fienden, og han skriver til slutt i rapporten at ”så snart omständigheterna tillåta, skall jag vid Jacobsrud detta närmare undersöka, och om

³³⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. augusti. Volum 302, s. 111.

³³⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Norska armén. Söndenfeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. augusti. Volum 302, s. 113.

³⁴⁰ Kolonialvarer

förloppet rapportera.”³⁴¹ Det kan virke som om den svenske sivilbefolkningen ikke så noe problem i å handle eller kommunisere med nordmennene. De var trolig av den mening at krigen var en krig mellom makthaverne og ikke mellom sivilbefolkningen i de to landene.

Slaveriet på Carlstens festning:

Krigsfanger som rømte fra sitt fangenskap i Sverige og senere ble pågrepet skulle sendes til Carlstens festning i nærheten av Marstrand. General Armfelt skriver til kongen 23. juli 1808:

”Då det händt at några af de norrske krigsfangarne rymt från Carlstad och disse derjemte, hvilke alle äro tagne på Wärmlandske gränsen, kunde gjøre sig liaisoner³⁴² och må hända, fått alle kundskapar, hvilke voro mindre nyttiga har jag anbefalt at de alle skulle transporteras til Vänersborg, den fången Offiser der qwarblifva, och genemskapar afgå til Carlstens fästning, dit jag härden efter anseer låta afföra alle de fångar som kunde tagas.”³⁴³

Carlstens festning var beryktet for å være et hardt og tøft sted å sitte i fangenskap.

Øverstkommanderende Georg Carl von Döbeln bestemte på begynnelsen av 1800-tallet at det skulle utføres forsterkningsarbeid på festningen.³⁴⁴ I en bok som handler om Carlstens festning, blir dette ofte kalt ”Marstrandsarbeite” og Claes Krantz skriver at ”Marstrands namn reser håren på dem, som höra det nämnas.”³⁴⁵ Da festningen ble bygd på 1600-tallet var den ment å huse dømte soldater, men etter hvert ble fangene man anså som de verste kriminelle – mordere, voldtektsmenn, tyver etc – plassert her. Fangenes losji var alt annet en hygienisk. 28-32 mann bodde i et rom på 5 ganger 6 meter, her skulle de sove og lage mat. Sykdommer herjet og på grunn av epidemier var dødeligheten stor.³⁴⁶ Arbeidet gikk ut på å slepe stein og kalk til festningen, og man ble satt til å mure og å gjøre sprengnings- og smiarbeid. Fangene måtte også ta hånd om utedoen og tømme den når det var nødvendig. Grunnen til at dette blir kalt ”slaveri” var fordi alle arbeidsoppgavene måtte utføres med lenke rundt hender, føtter,

³⁴¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar jan. – mai 1809. Volum 164, no. 60.

³⁴² Liason betyr forbindelse og betegner den person som står for forbindelsen mellom en militær enhet og en sivil myndighet.

³⁴³ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32, s. 595.

³⁴⁴ Claes Krantz, *Carlstens fästning: Marstrand*, bd. 42, Svenska fornminnesplatser: vägledning (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1953), 14.

³⁴⁵ Ibid., 42:18.

³⁴⁶ Ibid., 42:20-21.

midje og hals.³⁴⁷ Det er ikke nevnt noe i kildene om hva slags arbeide de norske krigsfangene måtte utføre her, men dette gir en pekepinn på hva de trolig måtte gjøre. Akkurat som fangene på Akershus festning ble fangene på Carlstens festning satt til å arbeide med vedlikehold av festningen.

Desertører:

Den 29. november 1808 ble det sendt en underrettelse om desertørens relasjoner til Norge til høykvarteret i Vänersborg. Det var dit norske desertører ble brakt. De norske desertørene klager over matprisene i Norge og mangel på mat i armeen. På grunn av dette ble det kuttet ned på soldatenes matporsjoner i Norge. Brødetts størrelse ble redusert med 1/3. Dette ble bakt ispedd av benmel eller islandsk mose. Det var også stor mangel på salt og tobakk, og flere måtte røyke mose istedenfor. Misnøyen var stor og i tillegg var det mye sykdom blant soldatene. Flere av de som deserterte gjorde det på grunn av disse manglene, men også fordi betalingen var knapp. De fortalte videre om hvor stor den norske styrken var, at troppene var sterkt bemannet i sommermånedene ved grensen, mindre bemannet på vinterstid og at disse soldatene ble plassert i små leirer på ulike steder.³⁴⁸

I mars 1809 foretar Bror Cederström et forhør av en norsk desertør ved navn Kaas. Han gir det svenske militæret opplysninger om tilstanden i Norge. Han forteller også om et rykte³⁴⁹ som går ut på at de norske myndighetene vil bryte våpenhvilen og gå til et nytt angrep mot Sverige. Cederström som mottar denne informasjonen tviler på at dette rykte er sant og tar det derfor ikke alvorlig.³⁵⁰ Dette sier en del om hvor mye svenskene stoler på at styresmaktene i Norge ville opprettholde avtalen om våpenhvile. Videre forteller Kaas om hvordan de svenske krigsfangene i Norge har det. Han opplyser om hvor mye mat de får, hva de får av penger, om de har det bra etc. I tillegg forteller han hvor mange soldater det er i Fredrikshald og i byene i nærheten.³⁵¹ Kaas viser stor vilje til å fortelle de svenske forhørerne alt han vet. Han er opptatt av å vise stor samarbeidsvilje, slik at han får god behandling og blir tatt godt i mot i Sverige.

³⁴⁷ Ibid., 42:22.

³⁴⁸ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808. Volum 32 s. 963-964.

³⁴⁹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809. Volum 153, no 14, 3. mars.

³⁵⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten jan 1809 – jan. 1810. Volum 33, 3. mars.

³⁵¹ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar jan. – mai 1809. Volum 164, s. 11.

24. august 1808 ble det registrert fire norske desertører i Vänersborg: Underoffiser Olof Ivarsson Sørtom, trommeslageren Amund Olson, soldaten Bryngel Hansen og tråsskusken Peter Jenssen.³⁵² Av disse desertørene finner vi igjen Amund Olson fra den norske lette infanteribataljon på side 3 i listen over norske krigsfanger i Vänersborg.³⁵³ Hverken underoffiseren eller de to andre menige er å finne på listen. Den 14. januar 1809 ble det registrert 8 norske desertører i Kalmar: Underoffiserene Iver Høgås og Jacob Christerson, og Engelbrecht Antoniusson, Olof Thoresson, Jaque des Glans, Iver Sofverson, Anders Johansson og Tollof Christersson.³⁵⁴ Av disse åtte desertørene som er listet opp i en oversikt fra Kalmar lens kanselli, finner vi igjen Olof Thoresson i listen over norske krigsfanger. Mye taler for at de to nevnte desertører med samme navn er to forskjellige personer, og at de tilsammen 12 desertører allerede hadde forlatt Vänersborg da registreringen fant sted den 22. desember 1808. Når det gjelder antallet norske krigsfanger medregnet de omtalte desertører, kan vi så langt regne med 163 offiserer, underoffiserer og soldater i fangenskap.

De syv etappene som skulle tilbakelegges fra Vänersborg til Kalmar hadde ulike lengder. I Norge var dagsetappen for fangetransport til fots på ca. 2 ½ mil. Hver tredje dag var satt av til å hvile. Forflytningen fra Vänersborg til Kalmar gikk raskt. Det betyr at de fire norske desertørene fikk hesteskys. Om dette var tilfelle for alle forflytningene er tvilsomt, men for mindre grupper desertører var det sannsynligvis en vanlig praksis. I følge oversikten over marsjruten skulle desertørene tilbakelegge i snitt 6 mil per dag, og det kan vanskelig gjøres til fots. I tillegg går det frem at det ikke var innlagt hviledager under den ca. 35 mil lange forflytningen fra Vänersborg til Kalmar.³⁵⁵ Hvorfor desertørene skulle til en destinasjon så langt sør og øst i Sverige, vet vi ikke. Akkurat som svenske krigsfanger i Norge i et stort antall ble eskortert og plassert i Bergen, hvor kontakten med moderlandet var svært vanskelig, er det ikke utenkelig at de svenske myndighetene resonnererte på samme måte ved å plassere de norske desertørene og krigsfangene langt borte fra grensen mellom Norge og Sverige. Man fryktet i enkelte tilfeller at desertøren kunne være en spion. Ble det avslørt, ville det bli svært vanskelig å rømme tilbake til Norge.

³⁵² SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 24. august 1808.

³⁵³ RA Generalstabens Krigsarkiv Avd. 1 Pakke nr. 34, 35 og 36. Kartong 386.

³⁵⁴ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 14. januar 1809.

³⁵⁵ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 24. august 1808.

Det viser seg at de åtte desertørens siste destinasjon var Stockholm. Myndighetene iverksatte undersøkelser av de åtte som var aktuelle til å gjøre tjeneste i det svenske militæret. Det ble antatt at noen av desertørene tidligere hadde tjent som sjøfolk og de lurte derfor på om de kunne gjøre en tilsvarende tjeneste for Sverige. Man hadde merket seg at to hadde tjenestegjort som underoffiserer i den norske armeen. Alle utenom Anders Johansson – som både var for gammel og kortvokst til å kunne gjøre tjeneste – var aktuelle. Det bemerkes samtidig at samtlige desertører var dårlig kledd. Major Anckarsvärd anmoder i avslutningen i sitt brev at de norske soldatene bør utstyres med klær som er egnet for årstiden.³⁵⁶ Det kan derfor virke som om myndighetene allerede ved desertørens ankomst behandlet dem likt med de svenske soldatene. I Norge, derimot, var det ingen svenske desertører som ble tatt inn i den norske hæren.

Utveksling:

10. desember 1809 ble fredsavtalen mellom Norge og Sverige undertegnet i Jönköping. Sverige hadde mistet Finland og general Armfelt uttrykker sin misnøye med krigens utfall slik:

”...Kanske har Sverige aldrig varit närmare sin Undergång, kanske hade aldrig en mer passande moment funnits för en Svensk att önska sig stupa för att ej öfverleva sitt fosterland. Jag kan ej säga mer, Sveaborg är borta, således Finland förlorat. Åland, Gottland, Skärgårds flotta, ammunition m.m alla i fiendens händer, och Stockholm digarnerat så till sågandes samt en möjelig för Ryssar att koma i hjärtat af Sverige.”³⁵⁷

Fra 7. april til 30. mai 1809 passerte 188 norske sjøfolk og landsoldater fergestedet Svinesund. Der ble de avhørt.³⁵⁸ Ikke alle kom landeveien. Snaut 80 av de norske krigsfangene ble utskipet fra Strømstad, og selv om det ikke er nevnt noe om mottakshavn, er det mye som taler for at Sandøysund i Vestfold spilte en sentral rolle på norsk side.³⁵⁹ I forhandlingspunktene mellom Danmark-Norge og Sverige om våpenhvilen står det som 6. punkt at alle norske offiserer skal sendes enten til Svinesund og derfra videre til Norge, eller

³⁵⁶ SKA Krigene 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, 14. januar 1809.

³⁵⁷ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Utgånga handlingar. Volum 158.

³⁵⁸ RA Militärarkivet, Generalauditoriatet. XIII dok 1809-1813. Krigsfanger B og C, 6. juni.

³⁵⁹ Olborg, «Krigshandlingar i Norge under Napoleonskrigene.», 46.

til Magnor.³⁶⁰ Den 6. april blir 102 norske krigsfanger transportert til Svinesund for å utveksles med svenske fanger i Norge.³⁶¹ Dessverre har jeg ikke funnet flere oversikter over hvor og når de norske krigsfangene ble utvekslet. Det tyder på at de fleste ble sendt over grensen i samme tidsrom. Siden det ikke satt flere enn 163 norske krigsfanger i Sverige og at utveklingen av disse gikk fort for seg, finnes det svært få kilder på dette.

Konklusjon:

Materialet vi har om norske krigsfanger er basert utelukkende på rapporter mellom den svenske militære ledelsen og kongen av Sverige. Disse kildene viser oss at behandlingen av nordmennene i stort omfang var human. 163 norske soldater og offiserer ble tatt til krigsfanger og satt i krigsfangenskap i årene 1808-09. De fleste krigsfangene ble pågrepet under trefningen ved Lier. De svenske myndighetene innkvarterte de norske krigsfangene i forskjellige byer i landet, blant annet Karlstad, Stockholm, Jönköping og Kalmar. Noen ble også innkvartert som tjenestefolk hos bønder og adelige. Her måtte de arbeide for kost og losji. De arbeidet blant annet med jordbruk og vedlikehold, noen ble sågar satt til å jobbe på kongsgården. De fleste fangene opplevde å få det de trengte av mat og klær. Trolig fikk de norske fangene behandling etter rang og muligens fikk offiserene friere spillerom enn hva de menige fikk. Unntaket er de fangene som ble sendt til Carlstens festning. Her hadde de tradisjon i å behandle de kriminelle fangene mye strengere enn andre steder. Og krigsfanger som rømte og senere ble pågrepet igjen, ble sendt til Carlstens festning for å sone sin straff.

Fangebehandlingen av de svenske soldatene i Norge har få historikere vært inne på. Med denne oppgaven så bekrefter jeg de svenske krigsfangene ble behandlet bra. Mens i Sverige fremsetter jeg en teori og påstand om at norske fanger ikke hadde det så bra. Jeg kan imidlertid konkludere med at de norske krigsfangene hadde det bedre enn jeg hadde forventet. Sverige var også i krig med Russland og mye av ressursene deres gikk med til krigføring også mot dette landet. Totalt måtte Sverige ta hånd om langt flere fanger enn det Norge måtte. Et stort antall russiske soldater ble tatt til fange i forbindelse med krigen mellom de to landene. Det kostet mer og førte til flere fanger totalt. Men dette førte ikke til nød i Sverige. I forhold til folketallet hadde ikke Sverige vesentlig flere fanger enn Norge. Det virker som de norske

³⁶⁰ SKA Krigshandlingar 1808-1809. Västra fronten. Högkvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809. Volum 153, s. 90.

³⁶¹ SKA Krigen 1808-1809. Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar. Volum 1348, s. 1244.

fangene fikk det de trengte av mat, drikke og klær. De ble satt i arbeid mot kost og losji, og ordrene skrevet av kongen eller offiserer lød at nordmennene skulle behandles humant.

5. Konklusjon

18. april 1808 brøt det ut kamphandlinger mellom Norge og Sverige ved Lier. 948 svenske soldater ble tatt til fange av de norske styrkene i perioden april-juni 1808. Svenske soldater tok 95 norske soldater til fange i trefningen ved Lier, i perioden april-desember 1808 ble i alt 163 norske soldater tatt til krigsfanger. Det jeg har belyst i denne oppgaven, er hvilken type behandling krigsfangene i Norge og Sverige fikk. Ut fra dette kan vi ta stilling til om påstanden til oberst Henrik Angell, om at svenske fanger i Norge ble behandlet bedre enn norske fanger i Sverige, stemmer eller ikke.

Selv om det i 1808 ikke fantes nedskrevne internasjonale lover og regler for hvordan man skulle behandle krigsfanger, var Napoleon av den oppfatning at soldater tatt til krigsfanger ikke lenger tilhørte den nasjonen de kriget for. Krigsfangene skulle derfor være under beskyttelse av nasjonen som avvæpnet dem. På grunn av de uskrevne krigslovene, var det vanlig praksis å ikke ta livet av fienden, men heller å ta de til krigsfanger. De var også mer opptatt av en anstendig krigføring, og ikke en nedslaktning av fienden. Både Kristian August og general Armfelt ga klare ordre om at det var viktig å ta flest mulig fanger. Kanskje de ante det historikeren Niall Ferguson argumenterer for i sin artikkel, at det er det å ta flest krigsfanger som gjør at en vinner krigen. Uansett var utgangspunktet for begge landene likt – ikke drep fienden, ta soldater til fange.

Militærledelsen i Norge og Sverige var av den oppfatning at man skulle behandle krigsfangene slik den franske nasjonalforsamlingen ønsket det – human. Det var den britiske ministeren Lord Castlereagh totalt uenig i. Castlereagh mente at det var nok å holde liv i krigsfangene. Han insinuerte dermed at det var ingen vits i å behandle dem human. Selv om nordmennene og danskene fikk en tålelig god behandling i England, måtte de fortsatt sitte i ”prisonen” eller i landprison. Derimot fikk ikke franskmennene god behandling og det kan skyldes det kjølige forholdet England hadde til Frankrike. Nå hadde jo forholdet mellom (Danmark-) Norge og Sverige også lenge vært kjølig. Grunnen til den relativt gode behandlingen kan være det faktum at kamphandlingene i 1808-1809 var en krig hverken Danmark-Norge eller Sverige ville ha, og at krigføringen aldri fikk utløst seg til en kompromissløs geriljakrig. Dette kunne ha skjedd dersom svenske tropper hadde oppført seg dårligere i Norge. Den gode oppførselen fra svenskens side ga ikke nordmennene noen grunn

til å sette seg brutalt til motverge, til forskjell fra hvordan befolkningen andre steder i Europa måtte forsvare seg mot fransk plyndring og franske angrep på folkekultur og religion.

I denne studien har jeg belyst hvordan fangebehandlingen av svenske krigsfanger var i Norge og hvordan fangebehandlingen av de norske krigsfangene var i Sverige. I tillegg har jeg sett på den engelske fangebehandlingen. Å sammenligne norsk og svensk behandling av krigsfanger med den engelske praksisen på dette området, gjør at likhetene mellom Norge og Sverige kommer klarere frem.

Det er lite som underbygger oberst Henrik Angells påstand om at de svenske krigsfangene hadde det bedre enn de norske krigsfangene. Redegjørelsen for behandlingen av de svenske krigsfangene i Norge har andre historikere vært inne på, og med denne studien kan vi bekrefte at behandlingen fangene fikk var bra. Ettersom det er blitt påstått at de norske fangene ikke hadde det like bra i Sverige som svenske krigsfanger hadde det i Norge, ble jeg overrasket over hvor lik fangebehandlingen var i de to landene.

Hverken Norge eller Sverige var i 1808 forberedt på å ta imot krigsfanger. Den sosiale og økonomiske situasjonen var vanskelig i begge landene av forskjellige årsaker. Norge opplevde hungersnød og dårlig avlingsår, mens Sverige i tillegg var i krig mot Russland. Sverige måtte derfor bruke store ressurser på krigføring, samt å ta seg av de mange russiske krigsfangene. Men Sverige led ingen nød, i forhold til folketallet hadde ikke Sverige vesentlig flere krigsfanger enn Norge og mulighetene for å gi de norske krigsfangene god behandling var derfor til stede.

Til forskjell fra England, ble ikke de svenske og norske krigsfangene holdt atskilt fra samfunnet. De ble plassert i lokalsamfunn, det tok nemlig ikke lang tid før begge landene innså at krigsfangene hadde en viss bruksverdi. Myndighetene i Norge og Sverige oppfordret sivilbefolkningen til å benytte krigsfanger som arbeidere eller tjenere. Krigsfangene ble blant annet brukt til vedlikeholdsarbeid, gårdsarbeid og veiarbeid. Ved å arbeide for myndighetene, adelen og bøndene gavnet krigsfangene landene og de ble av den grunn ikke sett på som et stort problem. Dette var en av grunnene til at krigsfangene ble transportert til forskjellige steder. I Norge ble de fleste sendt til bygder og jordbruksområder i Oppland, Drammen og omegn og senere til vestlandsbyen Bergen, samt til Danmark. I Sverige ble de også spredt rundt omkring, men flesteparten ble plassert på steder rundt Vänern. Noen ble også

transportert så langt sør som til Kalmar og Christianstad. Myndighetene i Sverige og i Norge mente det var lurt å eskortere mange av krigsfangene langt fra moderlandet. Dermed ble det så å si umulig å rømme – og all kontakt med hjemlandet ble vanskelig. Samtidig var det nok heller ikke ønskelig å ha mange krigsfanger i krigssonen. Dette var til stor forskjell fra praksisen i England. Her ble ikke fangene satt til å jobbe for sivilbefolkningen - krigsfangene ble stuert sammen enten i fengselsskip, eller i et fengsel på land. De ble allikevel oppfordret til å drive med håndarbeid og de ferdige produktene kunne fangene selge til den engelske sivilbefolkningen.

Sivile nordmenn og svensker som trengte arbeidskraft og søkte om å få krigsfanger, fikk beskjed av myndighetene i begge land om at krigsfangene skulle jobbe for kost og losji. Arbeidsgiveren skulle ha fullt ansvar for krigsfangene, og måtte selv holde dem under oppsyn slik at de ikke rømte. Fanger som rømte skulle straffes, og i både Norge og Sverige fantes det et sted å sende dem. I Norge ble de sendt til slaveriet på Akershus festning, mens i Sverige ble de transportert til Carlstens festning. På begge steder måtte de arbeide under mindre humane forhold og det var hardt arbeid. Det ble påpekt av myndighetene at de krigsfangene som skulle arbeide for privatpersoner ikke skulle utnyttes. Arbeidsgiveren hadde ansvar for at krigsfangene fikk det de trengte av mat, drikke og klær, samt et sted å sove. I tiden før fangene ble satt til å jobbe for sivilbefolkningen, skulle de få omtrent den samme maten som soldatene. I Sverige hadde de satt opp en fast spise- og porsjonsordning både for krigsfanger og for egne soldater, og forskjellen var ikke stor. Soldatene fikk noen flere matvarer, men porsjonene per dag var så å si like store som fangenes. Selv om krigsfangene i Norge ikke hadde en fastsatt spiseordning, var matvarene noe av det samme som soldatene fikk.

De sivile svenskene og nordmennene som var bosatt i ”feil” land da kamphandlingene brøt ut, ble betraktet som en del av sivilbefolkningen i det landet de oppholdt seg i. Det var strengt forbudt å kommunisere med fienden, samt handle med dem. Men så lenge de overholdt disse kravene fikk de leve i fred. Ikke alle de sivile lød myndighetenes ordre. Vi har blant annet sett at sivile hjalp rømte krigsfanger med å komme seg over grensen mot betaling. I Norge ble det dømt flere nordmenn av den grunn, og straffen for de jeg nevnte i oppgaven var å arbeide på slaveriet på Akershus festning. I Sverige har vi sett at det var noen som handlet ulovlig med nordmennene og motsatt. De sivile oppfattet krigen som en krig mellom myndighetene og militæret i de to landene, og ikke en krig der sivilbefolkningen var involvert. Dersom rømte

krigsfanger ble tatt, skulle de sendes til slaveriet på Akershus festning i Norge og Carlstens festning i Sverige.

Det forekom at soldater deserterte fra begge landene, men av forskjellige årsaker. Disse ble behandlet som krigsfanger til myndighetene var sikre på at de ikke var spioner, og til de fant ut en måte å disponere dem på. De svenske desertørene i Norge dro som regel fra det svenske militæret på grunn av altfor harde straffer for små forseelser. De norske desertørene som dro over til Sverige klaget over dårlige kår i militæret - både dårlig mat og dårlig lønn. Hva som til slutt skjedde med disse fangene er usikkert, antagelig ble de værende i det landet de deserterte til ettersom straffen for desertering potensielt kunne være døden.

Jeg har med denne oppgaven vist at både de norske krigsfangene i Sverige og de svenske krigsfangene i Norge ble behandlet humant, og myndighetene og sivilbefolkningen ga dem god behandling etter evne. Begge landene var opptatt av at krigsfangene skulle ha det bra. De skulle få den maten, drikken og klærne de trengte, samtidig som de skulle gavne landet ved å påta seg ulike typer arbeid. Behandlingen av norske og svenske krigsfanger kan oppsummeres som human – ettersom de ikke led under umenneskelige vilkår – og at fangebehandlingen var relativt lik i begge landene. Det er altså ingenting som understøtter oberst Henrik Angells påstand om at norske krigsfanger hadde det verre enn svenske krigsfanger.

Videre forskning

Det er fortsatt en god del materiale om de svenske og norske krigsfangene som ikke er blitt undersøkt. Det finnes kilder nok på de lokale og regionale nivåer til å se enda mer detaljert på integreringen av svenske krigsfanger i lokalmiljøene hvor de ble sendt for å arbeide – for eksempel Gudbrandsdalen og Valdres. Jeg har også funnet indikasjoner på at det satt noen svenske krigsfanger i Trondheim. Også i Sverige kunne dette vært interessant å gjøre. Blant annet var det norske krigsfanger i Mariestad og det kan hende det finnes kilder om disse i Landsarkivet i Göteborg. Også i Landsarkivet för Värmlands län er det mulig det finnes spor etter, opplysninger om, de norske krigsfangene. Dette kan være et forskningstema for fremtiden. Et annet tema er å utferdige en redegjørelse om spionene i landene. Landsarkivet för Värmlands län inneholder en del kilder om nordmenn som ble fengslet fordi de var spioner.

Samtidig kunne det vært interessant å se nærmere på de krigsfangene som ble sendt til Jylland. Hvordan var fangebehandlingen der? Her kan man se om det var likheter eller ulikheter med fangebehandlingen i Norge og Sverige. Fangebehandlingen av sjømenn er også et tema som kunne vært interessant å undersøke nærmere. Man kan se på likheter og forskjeller med behandlingen i andre land eller med den fangebehandlingen jeg i denne oppgaven har fremstilt.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder:

Riksarkivet i Oslo:

Akershus kommandantskap 1687-1850, kopibok 1, 1802-1810.

Generalstabens Krigsarkiv XVI Forkjellige saker. No. 386. Avd. 1 Pakke nr. 34, 35 og 36.

Militærarkivet, Generalauditoriatet. XIII dok 1809-1813. Krigsfanger B og C, 6. juni.

Regjeringskommissjonen 1807-1810. 1.kontor. Deliberasjonsprotokoll. Bd. 3. 31/3-1808 – 26/7-1808.

Statsarkivet i Oslo:

Akershus stiftamt, kopibok nr. 80, 1. januar – 30. juni.

Akershus stiftamt, kopibok nr. 81, 1. juli – 31. desember.

Krigsarkivet i Stockholm:

Krigshandlingar 1808-1809:

Volum 32: Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten april-dec. 1808.

Volum 33: Kungl. Högkvarteret. Inkomna handlingar. Rapporter från Västra fronten jan 1809 – jan. 1810.

Volum 153: Västra fronten. Högkvarteret. Hemlig journal mars 1808-sept. 1809.

Volum 154: Västra fronten. Högkvarteret. Generalorderjournal mars 1808 - nov. 1809.

Volum 158: Västra fronten. Högkvarteret. Utgångna handlingar.

Volum 161: Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar mars-maj 1808.

Volum 162: Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar juni-aug. 1808.

Volum 163: Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar sept-dec 1808.

Volum 164: Västra fronten. Högkvarteret. Inkomna handlingar jan. – mai 1809.

Volum 177: Västra fronten. Högra flygeln – 1. Brigaden.

Volum 179: Västra fronten. Högra flygeln 3./2.4/ Brigaden – utgående handlingar.

Volum 180: Västra fronten. Högra flygeln 3./2.4/ brigaden. Generaljournal, inkomna handlingar.

Volum 295: Västra fronten. Högkvarteret. Utgående handlingar.

Avskriftshandlingen:

Volum 298: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. april.

Volum 299: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. maj.

Volum 300: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juni.

Volum 301: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. juli.

Volum 302: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. augusti.

Volum 303: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. september-oktober.

Volum 304: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Inkomna handlingar. 1 st. november-december.

Volum 306: Norska armén. Söndenfjeldske G K. Utgående handlingar. 1 st. maj-september 1808.

Kriget 1808-1809:

Volum 1347: Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 1-3. Bevakningstrupper. Brev och rapporter. Avlösningshandlingar. Durchtågshandlingar.

Volum 1348: Hemorten i allmänhet. Krigsfångar. N: r 4,5. Danska, Norska och Engelska krigsfångar.

Landsarkivet i Göteborg:

Maristads Kriminalvårdsanstalt D III AA:2

Stadsarkivet i Västerås:

Gösta Lewenhaupts almanak och notat fra 1809, Geddeholms gårdsarkiv.

Trykte kilder på Riksarkivet:

Budstikken. Et officielt Blad. Med Regierings-Commisionen Approbation. Udgivet af Statsraad Envold Falsen. Første deel. April. 1808 – mars 1810, Christiania 1810.

Freds-tractat imellem hans Majestæt Kongen af Danmark og Norge og hans Majestæt kongen af Sverrig. Sluttet i Jønkøping den 10de December 1809. Kiøbenhavn. Trykt hos Directeur Johan Fredrik Schultz. Kongelig og Universitets-Bogtrykker, udatert optrykk for Riksarkivet.

Kong Chr. den syvendes allernaadigste Forordninger og aabne breve for aar 1805 - 6 - 7 og 8. K. havn kongl. universitets bogtrykkeri. 13. Forordning.

Internetkilder:

Boye, Else. ”John Collett”, 30.04.11.
http://www.snl.no/.nbl_biografi/John_Collett/utdypning

Bratberg, Terje. ”Christian 7”, 07.05.11
http://www.snl.no/.nbl_biografi/Christian_7/utdypning

Elverumske Skieløber Compagnie. ”Svenske krigsfanger”, 30.04.11.
http://www.elverumske.no/esc_norsk/svenske_krigsfanger.htm

Justis- og politidepartementet. ”Militær straffelov”, 02.03.11
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2003/nou-2003-18/4/5.html?id=371061>

Lindskog, Magnus. ”Krigsmakt”, 18.03.11.
<http://www.osterlen.com/slaktforskning/krigsmakt.htm>

Lovdata. ”Militær straffelov”, 02.03.11.
<http://www.lovdata.no/all/hl-19020522-013.html>

Mikkelsen, Gunnar S. ”Bedre veier nå”, 08.03.11.
<http://www.bedreveier.org/motorveinett2030.html>

Litteratur:

Aall, Cato. «Krigsfangen paa Ulefos 1808-1809.» I *Historielaget for Telemark og Grenland: Aarsskrift*, 51-58, 1940.

Aall, Jacob, og Christian C.A. Lange. *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*. Christiania: Cappelen, 1859.

Aamodt, Harald. *Øvre Solørs militære historie*. Flisa: Våler og Åsnes kommuner, 1964.

Agøy, Nils Ivar. *For konge og fedreland?: offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905*. Bd. 7. HIFOs skriftserie. Oslo: Den norske historiske forening, c2001.

Alnæs, Karsten, og Trond Hagerud. *Kongsvingeravtalen 1809: spiren til norsk selvstendighet*. Kongsvinger: Kongsvinger festnings venner, 2009.

Andersson, Lars I. *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*. Stockholm: Liber, 2003.

Angell, H. *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*. Kristiania: Aschehoug, 1914.

Angell, Svein Ivar. «Den svenske modellen og det norske systemet: tilhøvet mellom modernisering og identitetsdanning i Sverige og Noreg ved overgangen til det 20. hundreåret». Oslo: Samlaget, 2002.

Barstad, H.J. *Bergens forsvar i 1801 og 1807-1814*. Bergen: E.B. Giertsen, 1887.

———. *Leirdølernes Saga, eller Leirdalske Kompagnies Historie fra 1801-1817*. Kristiania: I Kommission hos Haffner & Hille, 1901.

Bartov, Omer. *Mirrors of destruction: war, genocide, and modern identity*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Bennett, Matthew. «Legality and legitimacy in war and its conduct, 1350-1650.» I *European warfare, 1350-1750*, redigert av D.J.B. Trim og Frank Tallett. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Berndl, Klaus, Juliane von Laffert, og Katharina Franz. *Verdens historie: en spektakulær reise gjennom historien*. Oslo: Spektrum, c2006.

Bertelsen, Torstein. «‘Saaledes som brugelig er mellem civiliserede nationer’ - Engelske og svenske krigsfanger i Bergen i årene 1801 og 1808-1810.», udatert.

Best, Geoffrey. *Humanity in warfare: the modern history of the international law of armed conflicts*. London: Methuen, c1983.

Black, Jeremy. *The British abroad: the grand tour in the eighteenth century*. Stroud: Sutton, 1992.

Christian August, Carl N. Stoud Platou, og Christian C.A. Lange. *Rapporter og Breve fra Prinds Christian August som commanderende General i Norge 1807-1809*. Christiania: Feilberg & Landmark, 1859.

- Dahl, Arne Willy. *Håndbok i militær folkerett*. Oslo: Cappelen akademisk forl., 2008.
- Dahlerup, Hans Birch. *Mit Livs Begivenheder*. København: Gyldendal, 1908.
- Danmark-Norge. *Krigs-Artikels-Brev og Krigsrets Instruction, udgivet den 9de Marts 1683: samt Forklaring over Krigsrets Instructionen, udgivet den 19de Juni 1703*. København: Trykt hos Directeur Johan Frederik Schultz, 1808.
- Dunant, Henri. *Minner fra Solferino*. Oslo: Humanist forl., 1999.
- Dyrvik, Ståle. *Norsk historie 1625-1814: vegar til sjølvstende*. Bd. 3. Norsk historie. Oslo: Samlaget, 1999.
- Ericson Wolke, Lars. «Vad hände med Krigsfångarna 1808-1809?» *Populär Historia*, 1994.
- Ersland, Geir Atle, og Terje H. Holm. *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*. Bd. 1. Norsk forsvarshistorie. Bergen: Eide, c2000.
- Esdaile, Charles J. *Napoleon's wars: an international history, 1803-1815*. London: Allen Lane, 2007.
- Feldbæk, Ole, og Knut Ljøgodt. *Nærhed og adskillelse 1720-1814*. Bd. 4. Danmark-Norge: 1380-1814. København: Akademisk Forl., 1998.
- Ferguson, Niall. «Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat.» *War in History*, 2004.
- Fjeld, Sindre. «Budstikken - en propagandaavis? En innholdsanalyse av regjeringkommisjonens offentlige ytringer i Budstikken 1808.» Masteroppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 2010.
- Flood, Constantius. *Under Krigen: (1807-1814) : nogle historiske og biografiske Optegnelser*. Kristiania: Mallings, 1892.
- Frydenlund, Bård. *Stormannen Peder Anker: en biografi*. Oslo: Aschehoug, 2009.
- Generalstabens krigshistoriska afdeling. *Kriget i Norge 1808*. Bd. 6. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Stockholm: Norstedt & søner, 1915.
- Hobson, Rolf, og Tom Kristiansen. *Militærmakt, krig og historie: en innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*. Bd. 6-1995. IFS info. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1995.
- Imsen, Steinar, og Harald Winge. *Norsk historisk leksikon: kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*. Oslo: Cappelen akademisk forl., c1999.
- Johnsen, Berit Eide. *Han sad i prisonen -: sjøfolk i engelsk fangenskap 1807-1814*. Oslo: Universitetsforlaget, 1993.
- Jorgensen, Christer. *The Anglo-Swedish alliance against Napoleonic France*. Basingstoke:

Palgrave Macmillan, 2004.

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Koren, Christiane, og Sofie Aubert Lindbæk. «*Moer Korens*» *dagbøger 1808-1810*. Kristiania: Aschehoug, 1915.

Krantz, Claes. *Carlstens fästning: Marstrand*. Bd. 42. Svenska fornminnesplatser: vägledning. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1953.

Lange, Christian C.A. *Efter offentlig foranstaltning*. Bd. 2. Norske Samlinger. Christiania: Feilberg & Landmarks forlag, 1860.

Liljegren, Bengt. *Karl XII: en biografi*. Lund: Historiska media, 2000.

Lloyd, Clive. *A History of Napoleonic and American Prisoners of War 1756-1816: Hulk, Depot and Parole*. Antique Collectors Club Dist, 2007.

Menneskerettigheter i væpnede konflikter: Genève-konvensjonene og andre gjeldende internasjonale regler. Oslo: Grøndahl, 1984.

Morberg, Ragnhild Elisabeth. «Udugelig og ubrukelig?: administrative problemer under den store nordiske krig: slottslovens håndtering av Karl 12.s innfall i 1716». Masteroppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 2001.

Mykland, Knut. *Kampen om Norge 1784-1814*. Bd. 9. Norges historie. Oslo: Cappelen, c1978.

Olborg, Knut. «Krigshandlinger i Norge under Napoleonskrigene.» *Historie*, 2010.

Ottosen, Morten N. «Smugling og konspirasjon: Hedmarken i krigsårene 1808-1809.» *Fra kaupang og bygd*. Årbok for Hedmarksmuseet og Hamar historielag (2010): 125-147.

Reinalda, Bob. *Routledge history of international organizations: from 1815 to the present day*. London: Routledge, c2009.

Rian, Øystein. «Oppfatningen av Norge fra seinmiddelalderen til 1814». I *Norsk patriotisme før 1814*, redigert av Odd A. Storsveen m.fl. KULTs skriftserie 88. Oslo: Norges forskningsråd, 1997.

Roos, Carl. *Prisonen: danske og norske krigsfanger i England 1807-1814*. København: Gyldendal, 1953.

Ræder, J. v. *Danmarks Krigs- og politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809*. Kjøbenhavn: Reitzel, 1845.

Sandberg, Per-Øyvind. «Svenske krigsfanger 1808-1809». I *Årbok for Gjøvik Tverrdalene*. Gjøvik: Gjøvik Historielag, 1997.

Skirbekk, Håvard. «Da 'Finn-Jo' var krigsfange.» I *Årbok for Glåmdalen*, 100-101. Elverum: Markvard Bækken, 1956.

Stuestøl, Markus A. «Mellom lovverk og praksis. Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794-1814.» Masteroppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo, 2009.

Sundberg, Ulf. *Svenska krig 1521-1814*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2002.

Thorson, Odd W. *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie*. Bd. 2. Drammen kommune, 1962.

Ulefos: en norsk herregård. Oslo: Gyldendal, 1940.

Ulriksen, Ståle. *Den norske forsvarstradisjonen: militærmakt eller folkeforsvar?* Oslo: Pax forl., 2002.

Ustvedt, Yngvar. *Slavene på Akershus: historien om vårt strengeste fengsel*. Oslo: Cappelen, 1999.

Worm-Müller, Jacob S. *Norge gjennom Nødsaarene. Den norske regjeringskommisjon 1807-1810*. Kristiania: Steenske Forlag, 1918.

Ordliste og forkortelser

Ordliste:

Auspicier: Omstendigheter som tyder på et bestemt utfall av noe som innledes eller begynner.

Forseelser: Forsyndelse, mindre lovbrudd.

Garnison: Fast tropestyrke i en festning eller en by.

Grenader: Opprinnelig brukt om særlig utvalgte fotfolk som skulle kaste granater; senere ble det en generell betegnelse på elitetropper i infanteriet.

Husar: Lett bevæpnede ryttersoldater.

Liason: Forbindelse.

Madeira: Sterkvin.

Marqvetenter: Kioskvarer.

msr: msr er merker som er flertallsformen av ordet ”mark” som er en vektenhet.

Offisiøs: Tjenesteaktig, foranstaltet av regjeringen eller annen myndighet.

Pryl: Juling, bank.

Skanse: Større lukket feltbefestningsanlegg på et viktig punkt i en befestet stilling.

Vargering: Reserve. Ordet vargering betyr egentlig å forsvare – han skulle innta plassen til en rytter/soldat ved dennes avgang.

Wictualier: Matvarer.

Forkortelser:

SKA Krigsarkivet i Stockholm

RA Riksarkivet i Oslo

SAO Statsarkivet i Oslo

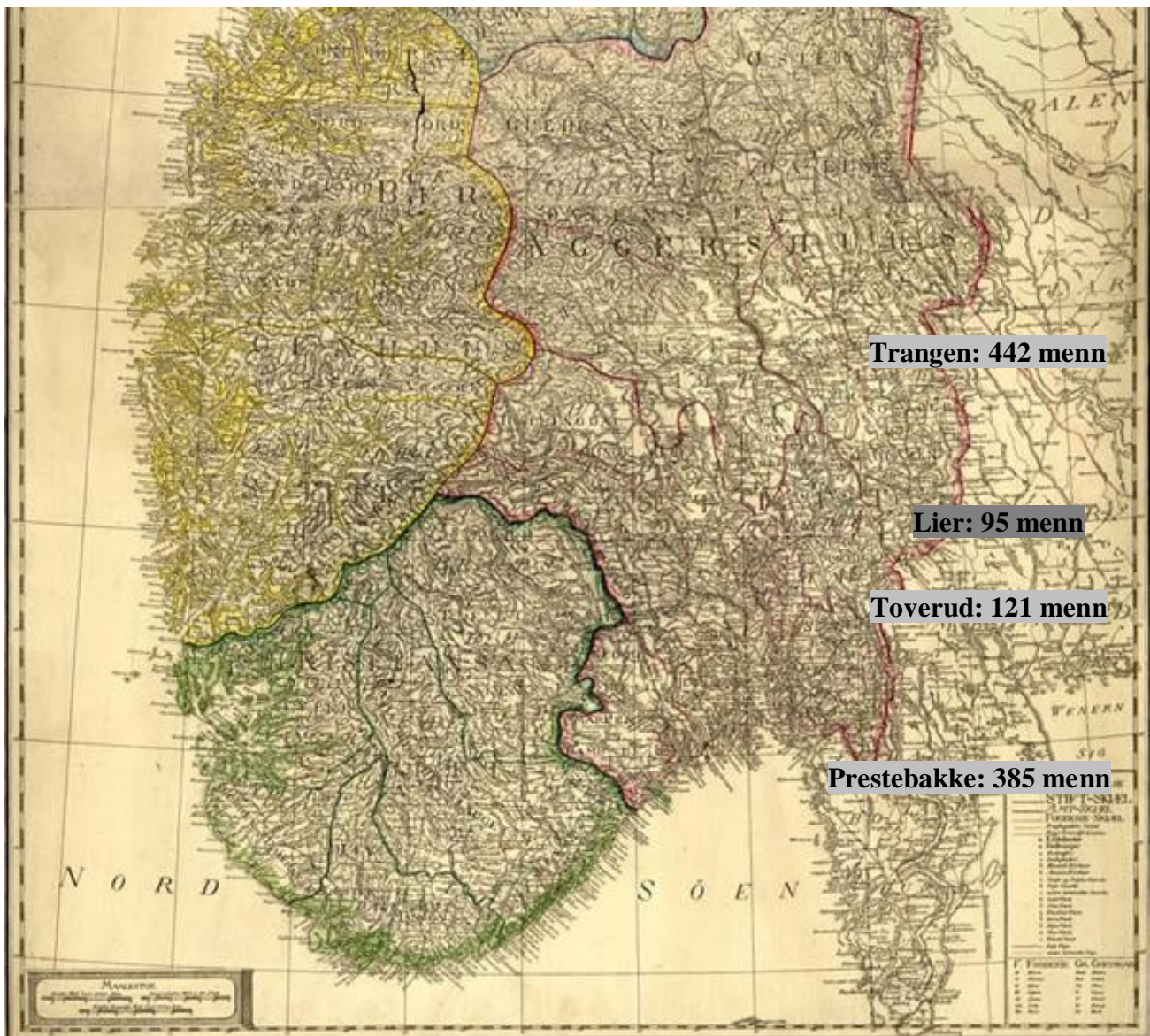
Vedlegg:

Vedlegg 1:

oversikt over antall soldater som ble tatt til fange og hvor det skjedde:

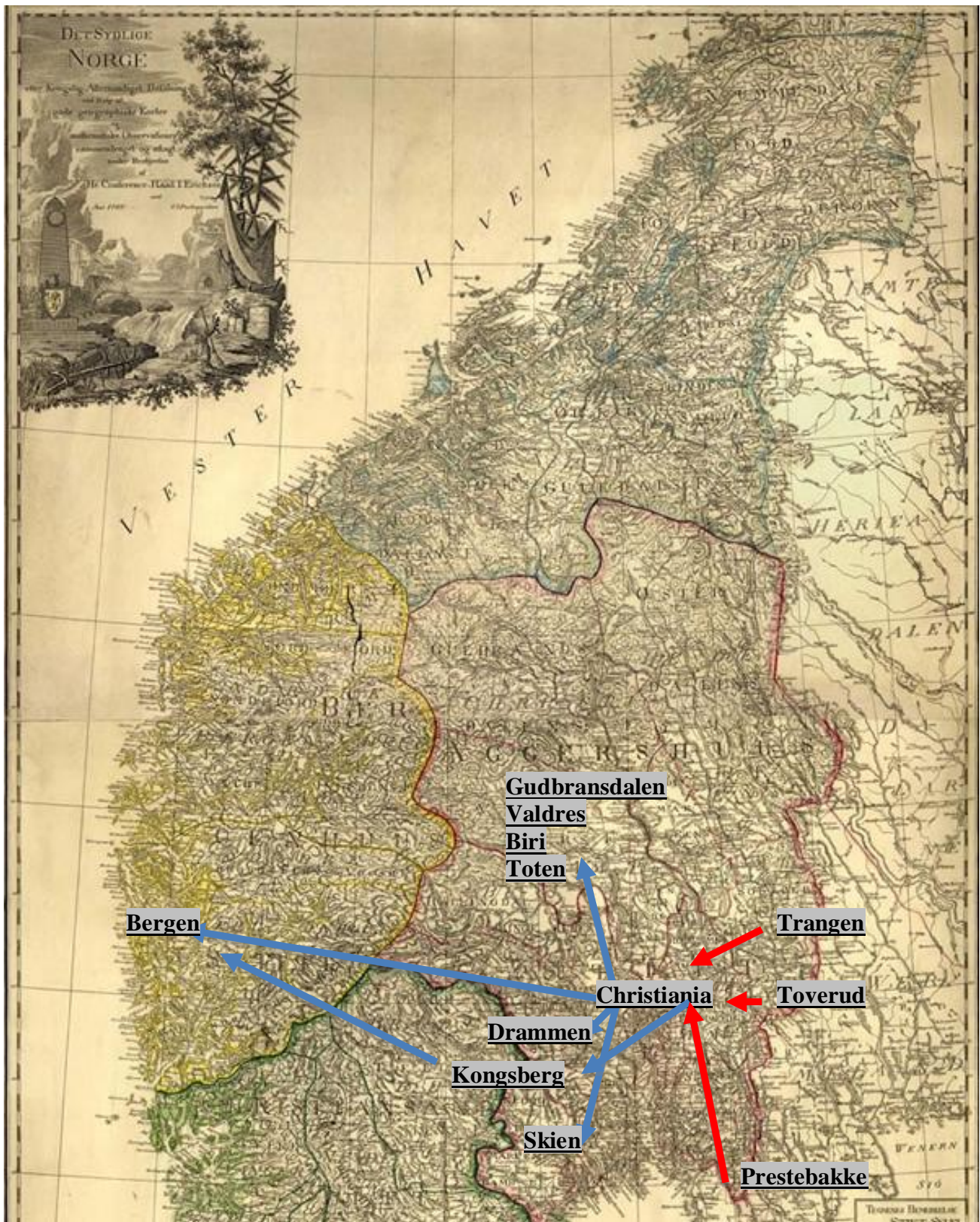
Norge i lysegrått tok til sammen **948** svenske soldater til fange ved Toverud, Trangen og Prestebakke.

Sverige i mørkegrått tok til sammen **95** norske soldater til fange ved Lier.

Vedlegg 2:

Kart over fangeforflytningene i Norge:

De svenske krigsfangene måtte først innom Christiania – Akershus festning – for registrering (de røde pilene). Etter hvert ble de transportert til sitt bestemmelsessted (de blå pilene).

Vedlegg 3:

Kart over hvor de norske soldatene satt i fangenskap i Sverige:

Vedlegg 4:

skisser av grev Gustaf Lewenhaupt³⁶²

Hønefoss

³⁶² Se s. 50 – Bildene er hentet fra stadsarkivet i Västerås.

Fredrikshalds havn

Vedlegg 5

Malerier av grev Mörner³⁶³

Vrangfos ved Ulefos

Selvportrett

³⁶³ Se s. 47. Bildene er hentet fra *Ulefos: en norsk herregård* (Oslo: Gyldendal, 1940), 118 og 128.